

Porkkalan sotilastukikohta lehdistön sananvapauden rajapintana Suomessa kesällä 1955

Maija Majuri

Pro gradu -tutkielma

marraskuu 2020

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Suomen ja Pohjoismaiden

historia

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta / historia		
Tekijä – Författare – Author Aune Maija Majuri		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Porkkalan sotilastukikohta lehdistön sananvapauden rajapintana Suomessa kesällä 1955		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia		
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma	Marraskuu 2020	92 sivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia kirjoituksia Porkkalan vuokra-alueesta oli suomalaisissa sanomalehdissä touko-syyskuussa vuonna 1955, ennen kuin Neuvostoliitto päätti palauttaa alueen Suomelle. Tutkimusaineistona ovat pääkirjoitukset ja uutissivut sanomalehdissä Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Suomen Sosialidemokraatti, Uusi Suomi, Vapaa Sana ja Västra Nyland. Lehtien valintaperusteina on ollut levikkimäärä ja asema lehdistökentässä merkittävänä poliittisena tai sitoutumattomana lehtenä. Yhteiseltä levikiltään lehdet kattavat reilut kymmenen prosenttia tuon ajan väestömäärästä. Tutkimus on laadullinen ja aineiston käsittelytapa kronologinen. Tekstejä verrataan keskenään analysoiden eri lehtien tapaa kirjoittaa ulkopoliittisesti araksi koetusta Porkkalan vuokra-alueesta. Tutkimuksen pääkysymys on: Millaista julkista keskustelua Suomen sanomalehdistössä oli Porkkalan vuokra-alueen palautukseen liittyen kesällä 1955? Aiheen käsittelyä tarkennetaan alakysymyksillä: Miten levikiltään suurimmat ja poliittisesti keskeiset sanomalehdet kirjoittivat aiheesta keväästä syksyyn vuonna 1955, mitä julkaistiin ja mitä jätettiin julkaisematta, mitkä lehdet osallistuivat keskusteluun ja millaisissa yhteyksissä sekä millaisia eroja ilmeni lehtien välillä aiheen käsittelyssä? Porkkalan vuokra-alueen poliittisen aseman vuoksi kysytään myös, ilmenikö lehtien kirjoittelussa itesensuuria ulkopoliittisesti araksi koetusta Porkkala-aiheesta? Tutkimus osoittaa, että sanomalehtien uutisoinnissa tapahtui merkittävä muutos kesän 1955 kuluessa. Sitä ennen Porkkalan vuokra-alue ei ollut uutisaihe. Neuvostoliiton aktivoituminen kansainvälisessä politiikassa antoi sille uutisarvoa keväästä lähtien. Neuvostoliitto ehdotti toukokuussa, että kaikkien maiden pitäisi luopua omien rajojen ulkopuolella olevista sotilastukikohtista. Porkkalassa oli Neuvostoliiton ainoa tukikohta ja siksi siitä tuli uutisaihe maailmalla. Osa ulkomaisista lehdistä alkoi spekuloida, luopuisiko Neuvostoliitto Porkkalasta antaakseen muille esimerkin. Suomessa aiheesta uutisoitiin mutta varoen kertomasta asiayhteydestä Porkkalan ja muualla maailmassa olevien tukikohtien kesken. Heinäkuun alusta lähtien sitoutumaton Helsingin Sanomat ryhtyi aloitteelliseksi ja kirjoitti mahdollisuudesta Porkkalan palautukseen aina kun siihen avautui luonteva tilaisuus. Siitä seurasi lehtien välistä mielipiteen vaihtoa toistensa tekstejä lainaten ja niitä kommentoiden. Yhteisen ulkopoliittisen edun nimissä lehtien välisessä mielipiteen vaihdossa oli ajoittain vartioimisen piirteitä. Toimituksissa jouduttiin uudessa tilanteessa aktiivisesti pohtimaan, onko kirjoittelu Porkkalasta ulkopoliittisesti sallittua tai suotavaa. Tiukimmin sitä vastusti SKDL:n lehti Vapaa Sana, joka jatkuvasti muistutti muille, että hyviä suhteita Neuvostoliittoon ei saanut vaarantaa vallattomalla lehtikirjoittelulla. Lehden linjana oli valvoa ja puolustaa Neuvostoliiton etua Suomessa. Muut lehdet osallistuivat vähitellen aktiivisemmin Porkkala-keskusteluun. Uusi Suomi piti Porkkala-aihetta esillä, mutta se ei tehnyt omia avauksia uusista aiheista samalla tavoin kuin Helsingin Sanomat. Uusi Suomi seurasi Helsingin Sanomien tavoin ulkomaisia lehtiä ja julkaisi niistä Suomea koskevia aiheita. Suomen Sosialidemokraatti oli hallituspuolue SDP:n lehti ja se noudatti uskollisesti hallituksen ulkopoliittista linjaa rauhoittelemalla Porkkala-aiheen käsittelyä muissa lehdissä. Ulkomailta lehti seurasi lähinnä vasemmistolaisia lehtiä. Västra Nylandin lukijoista huomattava osa oli Porkkalasta siirrettyä ruotsinkielistä väestöä ja tämä sidos näkyy lehden kirjoittelussa. Lehti otti Porkkala-aiheen esille rohkeammin kuin valtakunnallinen Hufvudstadsbladet, jonka linjaa voi luonnehtia varovaisen avoimeksi. Hufvudstadsbladet tosin julkaisi lainauksia Västra Nylandin pääkirjoituksista tai tarjosi näin niille laajemman lukijakunnan ruotsinkielisten keskuudessa. Hufvudstadsbladetin kirjoittelu Porkkalasta muuttui avoimemmaksi vasta kesän loppupuolella. Syyskuun alussa kaikki lehdet alkoivat arvailla Paasikiven saaman neuvottelukutsun syitä. Lehdistä saattoi lukea, että ulkomailta Porkkalan palautusta pidettiin lähes varmana. Tämä ilmapiiri vapautti suomalaisetkin lehdet kirjoittamaan melko vapaasti tästä mahdollisuudesta. Tutkimuksessa mukana olevien sanomalehtien kirjoittelussa voi havaita itesensuuria. Historiallisena taustana oli sotasensuuri, joka opetti toimittajat kirjoittamaan hankalista asioista kiertoilmauksin. Vuonna 1955 kirjoittamisessa oli otettava huomioon YYA-sopimuksen olemassaolo. Porkkalan vuokra-alue liittyi Neuvostoliittoon ja ulkopoliitikalla ymmärrettiin pääasiassa hyviä ja luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon. Tämä yhtälö näkyy sanomalehtien kirjoittelussa ja sanavalintoissa. Tämä tosiasia myös ilmaistaan suoraan monissa lehtikirjoituksissa kesän aikana. Tutkimuksessa käy ilmi, että lehdillä ei ollut samankaltaista mahdollisuutta, rohkeutta ja rutiinia tarttua Porkkalaan kuin asioihin yleensä. Seuraamalla kirjoittelua varsinkin kesän alussa voi havaita, että jokaisella lehdellä oli oma asteikko, jolla Porkkala-aiheesta kirjoitettiin. Kesän 1955 aikana Porkkalan kohdalla tuossa asteikossa tapahtui muutos, joka oli yllättävän nopea. Varotusta aiheesta tuli yleinen uutisaihe. Lehdet alkoivat arvioida Porkkalan merkitystä Neuvostoliitolle ja Suomelle varsinkin syyskuussa, jolloin odotettiin Moskovan neuvotteluja.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Porkkalan vuokra-alue, sotilastukikohta, sanomalehdistö, ulkopoliittikka, itesensuuri		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
1.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	3
1.2 Aiempi aiheeseen liittyvä tutkimus	4
1.3 Aineisto ja metodit	6
2. Suomalainen itsesensuuri 1950-luvun puolivälissä ja aktiivinen Neuvostoliitto	10
2.1 Sensuuri ja itsesensuuri suomalaisessa sanomalehdistössä	10
2.2 Neuvostoliitto lämmittää kansainvälistä ilmapiiriä	16
2.2.1 Kylmä sota – jännitys tiivistyi	16
2.2.2 Neuvostoliitto antoi Port Arthurin tukikohdan Kiinalle	22
3. Journalismin kuuma kesä 1955	24
3.1 Toukokuu	24
3.2 Kesäkuu	30
3.3 Heinäkuu	37
3.4 Elokuu	56
3.5 Syyskuu	65
4. Johtopäätökset	81
Lähteet ja kirjallisuus	87

1 Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämä tutkimus käsittelee Suomen sanomalehdistössä esiintynyttä julkista keskustelua Porkkalan vuokra-alueen palautuksesta vuonna 1955. Väli-rahansopimuksen 19.9.1944 8 artiklan¹ mukaan Suomen oli vuokrattava Sosialististen neuvostotasavaltojen liitolle, josta jatkossa käytän vakiintunutta nimeä Neuvostoliitto (NL), sotilastukikohdaksi 50 vuodeksi noin tuhannen neliökilometrin suuruinen maa- ja vesialue Porkkalanniemeltä ja sen lähialueilta². Maa-alue oli kooltaan 380,5 km².³ Porkkalan vuokra-alueen alle jäi Degerbyn kunta lähes kokonaan, suuria alueita Kirkkonummen ja Siuntion kunnista sekä pieni osa Espoosta ja Inkoosta. Vuokra-alueen rajan taakse jäi suuri osa Kirkkonummen kunnasta, osa Siuntiota, Degerbyn kunta lähes kokonaan ja pieniä osia Inkoosta ja Espoosta. Alueen evakuointiin annettiin aikaa kymmenen vuorokautta, jolloin 7.272 asukkaan oli irtaimen omaisuutensa kanssa siirryttävä uuden rajan toiselle puolelle. Vuokra-alue sijaitsi Helsingin läheisyydessä, lähimmillään rajalinja kulki vain noin 20 kilometrin päässä pääkaupungin keskustasta, joten se koettiin konkreettiseksi uhkaksi Suomen suvereniteetille. Kansainvälisen poliittisen ilmapiirin lientymiseen liittyen NL ilmoitti syyskuussa 1955 luovuttavansa vuokra-alueen takaisin Suomelle. Tutkimuksessani seuraan, millaista ennakoivaa keskustelua ja spekulointia suomalaisissa sanomalehdissä oli Porkkalan vuokra-alueesta keväästä syyskuun 1955. Aihetta tähän keskusteluun NL itse antoi toukokuussa lausunnollaan aseistariisumisneuvotteluissa Lontoossa. Lausunto oli tarkoitettu Yhdistyneiden kansakuntien (YK) päätöslauselmaesitykseksi ja sen mukaan kaikkien maitten pitäisi luopua omien rajojensa ulkopuolella sijaitsevista sotilastukikohdista.

Suomessa elettiin 1950-luvulla suhteellisen sananvapauden aikaa sopimuksen ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimuksen) hengessä. NL tarkkaili kaikkea,

---

¹ Suomen Asetuskokoelma 1944 N:o 645a, Väli-rahansopimus toiselta puolen Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton ja Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhdistyneen Kuningaskunnan sekä toiselta puolen Suomen välillä, 8 artikla: ”Neuvostoliitto luopuu Hangon niemimaan vuokraoikeuksistaan, jotka myönnettiin sille Suomen ja Neuvostoliiton välisessä rauhansopimuksessa 12 päivältä maaliskuuta 1940. Suomi puolestaan sitoutuu vuokraamaan Neuvostoliitolle maa- ja vesialueen Porkkalan niemimaan alueilla laivastotukikohdan perustamista varten sinne. Porkkalan niemimaan tukikohdan maa- ja vesialueen rajat on määritelty tämän sopimuksen liitteessä ja merkitty karttaan (katso liitettä 8 artiklaan ja karttaa 1:100.000).” Väli-rahansopimuksen voimaansaattamisesta säädettiin laissa N:o 645 Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton sekä ja Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhdistyneen Kuningaskunnan välisen väli-rahansopimuksen voimaansaattamisesta. Annettu Helsingissä 23 päivänä syyskuuta 1944.

² Vuokra-alueen rajat on määritelty 19.9.1944 solmitun ja 23.9.1944 eduskunnan hyväksymän väli-rahansopimuksen liitteissä kohdassa G Liite 8 artiklaan.

³ Suomen tilastollinen vuosikirja 1955, 13.

mitä Suomessa julkisesti sanottiin ja kirjoitettiin. Kaikkeen neuvostovastaiseksi tulkittuun reagoitiin heti ja vaadittiin selvityksiä ja oikaisuja. Valtiovalta ja lehdistö olivat oppineet käyttämään harkintansa mukaan itsesensuuria maiden välisen luottamuksen ylläpitämiseksi. Tämän tutkimuksen aineistona on 1950-luvun poliittisesti keskeisiä sanomalehtiä, joista käy ilmi, miten Porkkala-aihetta voitiin tuoda esiin tai pidätellä sen käsittelemistä. Tutkimuksen ajoituksessa on otettu huomioon Porkkala-aiheen arkaluontoisuudessa esiintyneet vaiheet erityisesti toukokuusta syyskuuhun 1955. Julkisuudessa keskusteltiin mm. siitä, saako Porkkalasta ylipäätään kirjoittaa mitään.

Oman salailun kokonaisuuden muodosti syyskuinen kokous Moskovassa, jonne NL:n johto kutsui nimeltä mainiten presidentti Juho Kusti Paasikiven (1870-1956) ja pääministeri Urho Kekkosen (1900-1986). Elokuussa esitetty kutsu kokoukseen ja sen pääaihe – Porkkalan palauttaminen – piti aluksi ehdottomasti salata kaikilta muilta.

Vuoden 1954 syksy on mukana tutkimuksessa siltä osin kuin se koskee Venäjän päätöstä palauttaa Port Arthurin alue Kiinalle ja sen herättämää kansainvälistä keskustelua jäljellä olevien sotilastukikohtien tarpeellisuudesta. Käytännössä Porkkala oli ainoa tällainen sotilastukikohta.

Tutkimustehtäväni pääkysymys on: Millaista julkista keskustelua Suomen sanomalehdistössä oli Porkkalan vuokra-alueen palautukseen liittyen kesällä 1955?

Aiheen käsittelyn tarkentamiseksi ja syventämiseksi olen käyttänyt lisäksi kysymyksiä: Mitä levikiltään suurimmat ja poliittisesti keskeiset sanomalehdet kirjoittivat aiheesta kevästä syksyyn 1955? Mitä julkaistiin ja mitä jätettiin julkaisematta? Mitkä lehdet osallistuivat keskusteluun ja millaisissa yhteyksissä? Millaisia eroja ilmeni lehtien välillä aiheen käsittelyssä? Ilmenikö itsesensuuria kirjoittelussa ulkopoliittisesti araksi koetusta Porkkala-aiheesta?

1.2 Aiempi aiheeseen liittyvä tutkimus

Porkkalan vuokra-alueeseen liittynyttä sanomalehtikirjoittelua on tutkittu aikaisemminkin, mutta ei aivan samasta näkökulmasta. Tiedossani ei ole, että samaa tutkimuskysymystä olisi aikaisemmin käsitelty.

Jukka Huhtaniemen Suomen historian pro gradu -tutkielmassa *Porkkalan tukikohta ja sen palauttaminen Suomelle* (Tampereen yliopisto 1981) käydään läpi Porkkalan vuokra-alueen merkitys Suomelle, rajavartioston organisoiminen uudelle raja-alueelle ja alueen palautus Suomelle. Tutkimuksessa ei käsitellä palautukseen liittyvää lehdistökirjoittelua.

Lassi Kajanuksen poliittisen historian pro gradu -tutkielman (Turun yliopisto 1985) aiheena on *Kannunvalajat. Porkkalaa kosketteleva lehdistökeskustelu vuosina 1955-1956*. Kajanuksen mukaan ”tutkielman tarkoituksena on selvittää suomalaisen lehdistön ulkopoliittisia asenteita ja niiden muutoksia Porkkalan palautuksen yhteydessä. Kysymys on nimenomaan suhteista ja asenteista suureen itäiseen naapuriimme Neuvostoliittoon.” Tutkimuskysymyksenä on: ”miten Porkkalan palautus muutti suomalaisen lehdistön asenteita lähinnä itäiseen naapuriimme NL:oon. Esiintyikö tällöin ns. neuvostovihamielisyyttä kuten kansandemokraatit väittivät? Mihin suuntaan ja millä edellytyksillä ulkosuhteita olisi kehitettävä? Millaiseksi Suomen asema koettiin olosuhteiden muuttuessa? Kysymys on asenne- ja mielipidetutkimuksesta, eikä sen varsinaisena tarkoituksena ole selvittää, miksi Porkkala palautettiin, vaan miten lehdet asiaan suhtautuivat.” Kajanuksen tutkimus ulottuu ajallisesti vuoden 1956 puolelle, jolloin mukana on poliittisen ilmapiirin tarkastelua myös presidentinvaalin jälkeiseltä ajalta.

Lassen Lehtinen on valtiotieteen pro gradu -tutkielmassaan *Porkkalan alueen omaisuuden palauttaminen* (Helsingin yliopisto 1989) selvittänyt Porkkalan vuokra-alueen palautukseen liittyvää lainsäädäntöä, korvauskysymyksiä, omistusoikeuteen liittyvää julkista keskustelua ja Porkkalakomitean toimintaa. Tutkimuksen näkökulma on sisäpoliittinen ja se ei käsittele sitä poliittista kehitystä, minkä seurauksena NL palautti Porkkalan alueen Suomelle huomattavasti ennen sopimuskauden päättymistä. Lehtinen käy läpi poliittisten puolueiden, porkkalalaisten ja karjalalaisten käymää julkista keskustelua suurimmissa sanomalehdissä ja puoluelehdissä syyskuusta 1955 elokuuhun 1956. Ajallisesti Lehtisen tutkimus alkaa siitä, mihin oma tutkimukseni loppuu ja sen aihe painottuu kiinteän omaisuuden omistussuhteisiin.

Jesse Sorilan pro Porkkala-aiheisen gradu -tutkimuksen (Master’s Thesis) otsikko on *Khrushchev’s Beau Geste: The Return of Porkkala and its Global Significance* (Faculty of Humanities, Baltic Sea Region Studies, University of Turku 2016). Sorila tutkii Porkkalan palautuksen syitä ja laajempaa merkitystä kansainvälisessä politiikassa kuin vain vaikuttaminen Suomen ja NL:n välisiin suhteisiin. Tutkimuksessa ei ole käytetty lehdistöä aineistona yhtä Helsingin Sanomien artikkelia lukuun ottamatta.

Petrus Kuoppala on tutkinut pro gradu -tutkielmansa otsikon mukaisesti *Kielipoliittista sivumakua? Suomen ruotsinkielisen lehdistön kirjoittelu Porkkalan omaisuuden palautuksesta 1955-1956* (Itä-Suomen yliopisto 2019). Kuoppala tutki seitsemän ruotsinkielisen lehden avulla, miten lehdet suhtautuivat Porkkalan alueen ja siellä olleen omaisuuden palauttamiseen sekä lehtien kielipolitiikkaa. Ajallisesti Kuoppalan tutkimus alkaa syyskuusta 1955, mihin ajankohtaan oma tutkimukseni päättyy.

Tutkimukseni eroaa edellä mainituista sekä aihepiirin rajauksen että ajankohtansa vuoksi. Aiemmat tutkimukset on tehty kahta lukuun ottamatta NL:n olemassa ollessa. Havaintoni mukaan aiempi tutkimus ei ole pystynyt irrottautumaan NL:oon liittyneestä poliittisesta liturgiasta, joka oli Suomessa totuttu tapa 1980-luvulle asti.⁴ Lähtökohtani on lukea sanomalehtiä tunnistuen jutuissa ilmenevä poliittinen itesesensuuri, mihin aiemmissa tutkimuksissa ei ole samalla tavoin paneuduttu. Aiheittani Porkkala ja sotilastukikohdat 1950-luvulla lähellä olevia kansainvälisiä tutkimuksia ei ole tiedossani.

1.3 Aineisto ja metodit

Tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat Helsingissä ilmestyneet puolueisiin sitoutumaton Helsingin Sanomat ja puolueidensa pää-äänenkannattajat Suomen Sosialidemokraatti (SDP), Uusi Suomi (kok) ja Vapaa Sana (Skdl) sekä Hufvudstadsbladet, joka oli sitoutumaton mutta lähellä Ruotsalaista kansanpuoluetta. Alueellisista lehdistä mukana on Tammisaarella ilmestynyt ruotsinkielinen Västra Nyland, koska Porkkalan alue oli ollut sen keskeistä levikkialuetta. Kansainvälistä näkökulmaa ja poliittisen tilanteen seuranta edustaa Iso-Britanniassa ilmestynyt The Economics, joka on mukana tutkimuksessa siltä osin kuin suomalaislehdet viittaavat siihen. Lehti tarkkaili kevyällä ja kesällä 1955 NL:n uutta aktiivisuutta suhteessa muihin ja siihen liittyen kirjoitti Porkkalan tukikohdasta.

Lehdet on valittu tutkimukseen niiden aseman perusteella Suomen poliittisessa kentässä 1950-luvun puolivälissä. Tutkimuksen kohteena olevan ajanjakson aikana hallitusvastuussa oli Urho Kekkosen (ml.) V hallitus, jossa oli kuusi SDP:n ja viisi Maalaisliiton ministeriä sekä yksi puolueisiin sitoutumaton ammattiministeri.⁵

Helsingin Sanomat (HS) oli Suomen suurin päivälehti. Se ilmestyi seitsemänä päivänä viikossa ja vuonna 1955 sen levikki oli 244.774. Lehden toimitus seurasi aktiivisesti tapahtumia kotimaan ohella myös ulkomailla ja ensimmäinen vakituinen ulkomaankirjeenvaihtaja lähetettiin Lontooseen jo 1930-luvulla. 1950-luvulla lehdellä oli paljon yhteyksiä ulkomaisiin uutistoimistoihin ja suurlehtiin, mikä näkyi uutissivujen sisällössä. HS oli ollut Edistyspuolueen päälehti Eljas Erkon (1895-1965) poliittisen uran päättymiseen asti viime sotien aikana, mistä lähtien linjaksi tuli sitoutumattomuus ja lehteä kehitettiin uutislehtenä. HS oli puoluepoliittisesti sitoutumaton, mutta NL:ssa sen katsottiin

⁴ Mikko Majanderin mukaan varovaisuus suomalaisessa historiankirjoituksessa suhteessa Neuvostoliittoon jatkui 1980-luvun puoliväliin asti, jolloin Paasikiven päiväkirjat ilmestyivät. Majander 2004, 43-44.

⁵ <https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/m1/39> (viitattu 19.1.2020)

edustavan porvarillista arvomaailmaa. Lehden julkaisija oli Sanoma Oy. Päätoimittaja oli vuosina 1938-1961 Yrjö Niiniluoto.⁶

Hufvudstadsbladet (HBL) oli Suomen laajalevikkisin ruotsinkielinen sanomalehti, joka julkaisi uutisia koko maan alueelta. Porkkalan vuokra-alueen alle jääneet Degerbyn kunta ja alueet Espoossa, Inkoossa, Kirkkonummella ja Siuntiossa olivat olleet pääosin ruotsinkielisen väestön asuttamia.⁷ HBL on ollut perinteisesti lähellä Ruotsalaista kansanpuoluetta, sillä lehden lukijakunnan enemmistö oli puolueen kannattajia, mutta muodollista sitoutumista puolueeseen ei ollut. Lehdellä oli vuodesta 1927 lähtien kaksi painosta, joista A-painos ilmestyi aamulla Helsingissä ja ns. B-painos oli tarkoitettu maaseudulle kilpailemaan paikallisten ruotsinkielisten lehtien kanssa. A- ja B-painosten sisällöt saattoivat poiketa toisistaan samana päivänä. Enemmistöomistajana HBL:n voimahahmo oli Amos Andersson (1878-1961), jonka linjauksen mukaan lehti toimi kaupallisin perustein. Lehti ilmestyi seitsemänä päivänä viikossa ja sen levikki vuonna 1956 oli 67.117. HBL:n julkaisija oli Hufvudstadsbladets Förlags Ab. Päätoimittaja oli vuosina 1936–1959 Egidius Ginström.⁸

Suomen Sosialidemokraatti (SS) oli vuonna 1955 suurimman hallituspuolueen Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) pää-äänenkannattaja. Lehden poliittinen merkitys kasvoi viime sotien jälkeen, kun toimintavapautensa saaneet kommunistit alkoivat ottaa mittaa muista toimijoista ja julkaisuista maan poliittisella kentällä muuttuneissa oloissa. SS ilmestyi seitsemänä päivänä viikossa ja vuonna 1954 sen levikki oli 46.100. Lehteä julkaisi Kustannus Oy Kansanvalta. Päätoimittaja oli vuosina 1951-1968 Atte Pohjanmaa.⁹

Uusi Suomi (US), joka ilmestyi vuosina 1919-1991, oli suurimman oikeistopuolueen Kansallisen Kokoomuksen pää-äänenkannattaja vuodesta 1939 lähtien. Lehden olivat perustaneet kokoomusta kannattaneet yksityiset osakkeenomistajat kokoomuspuolueen päälehdiksi. Puolue ei missään vaiheessa omistanut lehteä. 1950-luvulla lehti kilpaili yhä voimakkaammin tilaajista HS:n kanssa. Oikeistolehtenä US koki Suomen poliittisen ilmapiirin sodanjälkeiset muutokset voimakkaampina kuin kilpailijansa. US ilmestyi seitsemänä päivänä viikossa ja sen levikki vuonna 1956 oli 90.800. Lehden julkaisija oli Oy Uusi Suomi. Päätoimittaja oli vuosina 1940-1956 Lauri Aho.¹⁰

Vapaa Sana (VS) oli vuosina 1944-1956 ilmestynyt Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) pää-äänenkannattaja. Lehti alkoi ilmestyä marraskuussa 1944 viikkolehtenä. VS edusti maan

⁶ Tommila 1988a, 130-133.

⁷ HBL:n tihein levikki oli Uudellamaalla, missä vuonna 1950 oli noin 494.000 suomenkielistä ja 168.000 ruotsinkielistä asukasta. Suomen tilastollinen vuosikirja 1955, 32.

⁸ Tommila 1988a, 143-147.

⁹ Tommila 1988c, 61-64.

¹⁰ Tommila 1988c, 204-207.

vasemmistolaisinta poliittista siipeä kommunisteja ja sillä oli siten tutkimuksessa mukana olevista lehdistä lähimmät suhteet NL:oon. VS:lla oli aluksi SKDL:n ainoana suomenkielisenä äänenkannattajana suurempi levikki, mutta se laski, kun kansandemokraatit alkoivat julkaista lisää piiritason lehtiä. Vuonna 1945 levikki oli 67.000 mutta vuonna 1948 enää 27.600. Myöhempiä levikkitietoja ei ole tiedossa. Lehti ilmestyi seitsemänä päivänä viikossa. Lehden julkaisija oli vuosina 1951-1956 Suomen Kansan Demokraattinen Liitto. Päätoimittaja oli vuosina 1953-1956 Jarno Pennanen.¹¹

Västra Nyland on vuodesta 1883 lähtien ilmestynyt Ekenäs Tryckeri Ab:n julkaisema liberaali ruotsinkielinen aluelehti. Lehden päälevikkialueena on ollut läntisen Uudenmaan ruotsinkieliset rannikkoalueet. Porkkalan vuokra-alueelta evakuoitu väestö oli suurelta osin Västra Nylandin lukijakuntaa. Lehti ilmestyi 1950-luvulla kuusi kertaa viikossa ja sen levikki vuonna 1957 oli 10.900. Päätoimittaja oli vuosina 1945-1979 Frank Jernström.¹²

The Economist oli Lontoossa viikoittain ilmestynyt, vuonna 1843 perustettu aikakauslehti, jonka erityisalueita olivat talous ja kansainväliset asiat. The Economistin Notes of the week -palstaa on tätä tutkimusta varten seurattu ajalta 14.5.-24.9.1955.

Tutkimuksessa seuratut sanomalehdet julkaisivat palstaa lyhyille lainauksille muista lehdistä. Lainauksilla oli yleensä kokoaan suurempi uutisarvo. 1950-luvun poliittisessa uutisoinnissa tätä palstaa käytettiin myös tarkoituksellisesti uusien uutisaiheiden avaamiseen toisen lehden nimissä, kuten Helsingin Sanomat teki esimerkiksi heinäkuun alussa 1955 Porkkalan vuokra-alueen kohdalla. Helsingin Sanomat lainasi usein Ilta-Sanomia (IS), joka oli vuonna 1932 perustettu Sanoma Oy:n kustantama sanomalehti.¹³ Lehtien seuranta kesällä 1955 osoitti, että lehdet lainaisivat ulkomaisten lehtien kirjoituksia erityisesti silloin, kun jokin aihe oli uusi tai poliittisesti arka. Näin uusien aiheiden avaukset tai suomalaisesta näkökulmasta rohkeaksi koettu teksti oli ikään kuin alkuperäisen julkaisijan vastuulla.

---

¹¹ Tommila 1988c, 234-236. Vapaa Sana -nimellä ilmestyi vuonna 1940 sosialidemokraattien oppositioryhmän eli ns. kuutosten julkaisema lehti. Vuoden 1944 syksyllä perustettiin SDKL ja koska kuutoset olivat mukana perustamassa puoluetta, otettiin sen päälehden nimeksi uudelleen Vapaa Sana. Vapaa Sana yhdistettiin Suomen kommunistisen puolueen (SKP) pää-äänenkannattajan Työkansan Sanomien kanssa Kansan Uutisiksi vuoden 1957 alussa.

¹² Tommila 1988c, 288-290.

¹³ HS:lla ja IS:lla oli omat erilliset toimituksensa vuodesta 1949 lähtien. Tuona vuonna IS muutettiin tabloid-kokoiseksi. IS oli uutislehti, mutta jutut kirjoitettiin kevyempään tai rohkeampaan tyyliin kuin HS. IS ilmestyi kuusi kertaa viikossa ja sen levikki vuonna 1955 oli 56.211. Päätoimittaja oli vuosina 1950-1956 Eero Petäjäniemi. Tommila 1988a, 184-185.

Taustaltaan kokoomuslainen presidentti Paasikivi¹⁴ seurasi tarkasti lehtien kirjoittelua. Päiväkirjamerkintöjen mukaan hän reagoi siihen herkästi ja antoi tarvittaessa palautetta, varsinkin jos hän pelkäsi kirjoituksen herättävän huomiota NL:ssa. Tulilinjalla oli usein erityisesti Uuden Suomen päätoimittaja. Tutkimuksessa seuran Paasikiven reaktioita, koska ne kertovat tavoista, joilla valtion ylin johto vaikutti julkiseen sanaan 1950-luvun puolivälissä Suomessa. Paasikiven päiväkirjoista käy ilmi myös ajankohdat, jolloin hän kiinnitti huomiota Porkkalaan liittyviin asioihin politiikassa ja lehdistössä ja miten hän reagoi niihin.

Olen rajannut tutkimuksesta pois maalaisliittolaisen Maakansan,¹⁵ jota pidettiin Urho Kekkosta tukeneen K-linjan lehtenä. Tämä päätös johtuu Urho Kekkosen asemasta puolueen presidenttiehdokkaana. Kekkonen paneutui vuonna 1955 presidentinvaalikampanjointiin samalla kun hän hoiti virka-asioita pääministerinä. Kekkonen sai kaksoisroolinsa vuoksi huomattavan paljon ja helposti haluamaansa julkisuutta. Kekkosen mahdolliset vaikutusyritykset lehdistön kirjoitteluun voi paikoitellen tulkita myös kampanjoinniksi omassa asiassaan. Maakansa oli vuonna 1955 toisen hallituspuolueen äänenkannattajan asemassa. Tuomas Lohen mukaan puoluelehtien yhtenä tehtävänä oli hankkia kannattajia oman puolueen ehdokkaille.¹⁶ Toisaalta Kekkosen puheenvuorot osoittavat, että hän vartioi lehdistön sanankäyttöä suhteessa NL:oon yhtä tiukasti kuin Paasikivi, kuten esimerkiksi moite Artturi I. Virtaselle hänen puheensa johdosta heinäkuussa 1955. Lehdissä julkaistuista Kekkosen puheista käy ilmi hänen ja Paasikiven ulkopoliittinen samankaltaisuus, joten Kekkosen mukana olo ei olisi siltäkään osin tuonut lisäarvoa tähän tutkimukseen. Presidenttinä Paasikiven reagoinnit olivat kotimaisesta päivänpoliittisesta valtataistelusta riippumattomia. Tämän tutkimuksen ajankohtana Neuvostoliitto tuki periaatteessa Kekkosen kampanjointia vaikka suhtautui häneen jonkin verran epäroiden ja ilmaisi tukea Paasikiven valinnan hyväksi.¹⁷ Kekkonen ei halunnut

¹⁴ Paasikivi oli nuorena aluksi Suomalaisen puolueen ja sen kannattajien hajaannuttua hänestä tuli maltillista konservatismia kannattaneen ja Venäjään liittyvissä asioissa myöntävyisyyslinjalla olleen Vanhasuomalaisen puolueen jäsen. Puolue hajosi ja pääosa sen kannattajista perusti vuonna 1918 Kansallisen Kokoomuspuolueen. Paasikivi valittiin kansanedustajaksi vuonna 1907 Suomalaisen Puolueen edustajana. Hän oli jäsenenä perustuslakikomiteassa, joka laati itsenäistyneelle Suomelle hallitusmuotoa. Vuonna 1920 Tarton rauhanneuvotteluissa hän neuvotteli Suomelle itsenäisyyden ajan ensimmäisen Neuvostoliiton vastaisen valtakunnanrajan. Paasikiven pääaineet filosofian kandidaatin tutkinnossa olivat venäjän kieli ja kirjallisuus, minkä jälkeen hän vaihtoi alaa ja väitteli molempain oikeuksien tohtoriksi. Poliitiikan lisäksi hän vaikutti toimittajana ja viimeiset 20 vuotta työurallaan Kansallis-Osake-Pankin pääjohtajana. Paasikivi oli kielitaitoinen ja hän toimi 1930-luvun loppupuolella lähettiläänä Ruotsissa, ennen talvisotaa NL:n kanssa käydyissä neuvotteluissa Suomen valtuuskunnan puheenjohtajana ja talvisodan jälkeen lähettiläänä Moskovassa. Väli rauhan jälkeen Paasikivi kutsuttiin muodostamaan hallitus ja maaliskuun 1945 eduskuntavaalien jälkeen hänestä tuli pääministeri. Tasavallan presidentti hän oli vuosina 1946-1956. <https://suomenpresidentit.fi/paasikivi/> (viitattu 7.3.2020); <https://www15.uta.fi/yky/arkisto/suomi80/tieto18.htm> (viitattu 7.3.2020)

¹⁵ Maakansa ilmestyi 1950-luvulla kuusi kertaa viikossa ja sen julkaisija oli Oy Maakansa. Lehden levikki vuonna 1957 oli 35.900 ja päätoimittajana vuosina 1942-1976 Pentti Sorvali. Tommila 1988c, 50-53.

¹⁶ Lohi 2003, 22.

¹⁷ Paasikiven päiväkirjassa on 4.6.1955 merkintä Lebedevin käynnistä Paasikiven luona. Lebedev toi terveisiä Moskovasta: ”Hän aloitti sillä, että tietysti presidentinvaali on meidän oma asiamme, mutta Neuvostoliitto on tietysti

koetella maiden suhteita Porkkalan vuokra-alueen vuoksi, sillä samassa rauhansopimuksessa menetetty Karjala oli hänelle tärkeämpi. Kekkonen oli ensimmäisen kerran valittu eduskuntaan Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä, sillä hän oli hankkinut sen alueelta maatilaa ja esiintyi tuon alueen ja maaseutuväestön edustajana.¹⁸

Tutkimus on laadullinen ja aineiston käsittelytapa kronologinen. Seuraan tutkimuksen aineistona olevien sanomalehtien kirjoittelua Porkkalan vuokra-alueesta Suomen osalta sisäpoliittisesta näkökulmasta. Lehtikirjoituksia olen seurannut toukokuusta syyskuuhun vuonna 1955. NL:n päätökseen palauttaa Porkkalan tukikohta etuajassa vaikuttaneiden syiden ymmärtämiseksi olen seurannut myös suurvalta- ja turvallisuuspoliittisen tilanteen kehittymistä Euroopassa keväästä syyskuuhun vuonna 1955. Vertaan tutkimuksessa mukana olleiden lehtien kirjoittelua, mitä niissä kerrotaan Porkkalaan liittyen tai ei kerrota sekä millä palstoilla Porkkalasta kertovaa aineistoa julkaistiin; pääkirjoituksissa, lainauksina muista kotimaisista tai ulkomaisista lehdistä, uutisjuttuina tai kolumneina. Lehtien vertailussa olen tarkastellut, toimivatko jotkut lehdistä uutisoinnissaan aktiivisemmin ja nopeammin kuin toiset sekä millaisen painoarvon mikin lehti antaa yksittäisille Porkkala-aiheille. Ruotsinkielisistä lehdistä otetut suomenkieliset lainaukset ovat omia käännöksiäni, jollei toisin ole mainittu. Tähän ratkaisuun olen päätenyt pääasiassa tilan säästämiseksi.

2 Suomalainen itsesensuuri 1950-luvun puolivälissä ja aktiivinen Neuvostoliitto

2.1 Sensuuri ja itsesensuuri suomalaisessa sanomalehdistössä

Sensuurilla on yhtä pitkä historia kuin julkisen sanan käytöllä eri muodoissaan. Hallitsijat ja poliitikot ovat kautta aikojen käyttäneet erilaisia keinoja julkisuuden valjastamiseksi oman etunsa hyväksi. Suomessa oli 1950-luvulla voimassa vuoden 1919 painovapauslaki.¹⁹ Sananvapaudesta säädettiin vuoden 1919 hallitusmuodossa.²⁰ Julkisuuden hallintakeinot voidaan jakaa niiden päämäärän perusteella kahteen ryhmään: sensuuriin ja propagandaan. Sensuurilla tarkoitetaan tiedon

---

siitä suuresti intressoitu. Hän on saanut käskyn saattaa minun tietooni, että Neuvostoliitto ja sen hallitus toivoi, että minä edelleen jäisin presidentiksi. Neuvostoliitto toivoo, että asia järjestyisi näin.” Paasikivi 1986, 494-495.

¹⁸ Kansallisbiografia, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/632> (viitattu 7.3.2020)

¹⁹ Painovapauslaki 1/1919 4.1.1919. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190001001> (katsottu 23.1.2020)

²⁰ Suomen Hallitusmuoto 94/1919 Helsingissä 17 päivänä heinäkuuta 1919, 2 luvun 10 §: ”Suomen kansalaisella on sanan vapaus sekä oikeus kirjoituksen ja kuvallisen esityksen painosta julkaisemiseen kenenkään niitä ennakolta estämättä, niin myös oikeus edeltäpäin lupaa hankkimatta kokoontua keskustelemaan yleisistä asioista tai muussa luvallisessa tarkoituksessa sekä perustaa yhdistyksiä tarkoitusten toteuttamista varten, jotka eivät ole vastoin lakia tai hyviä tapoja. Säännöksiä näiden oikeuksien käyttämisestä annetaan lailla.”

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094001> (katsottu 24.1.2020)

julkaisemisen kieltämistä tai kontrolloimista. Sensuurin voi jakaa säätelevään ja rakenteelliseen sensuuriin. Säätelevä sensuuri on kieltävää ja virallista, ja siitä esimerkeiksi sopivat autoritääriset valtiot tai katolinen kirkko. Rakenteellinen sensuuri toimii nimensä mukaisesti yhteiskunnan rakenteissa, kulttuurissa, itsestäänselvyytenä ja jopa alitajuntaisesti, jolloin sen tiedostaminen vaikeutuu. Kun valtio harjoittaa sensuuria, se voi olla luonteeltaan ennaltaehkäisevää eli preventiivistä tai jälkeinpäin rankaisevaa eli representiivistä. Ennakkosensuurin voimassa ollessa media voi myös itse harjoittaa passiivista sensuuria. Sillä tarkoitetaan menettelyä, jolloin media omalla päätöksellään ikään kuin valmiiksi jättää pois sellaista aineistoa, joka ei ehkä läpäisisi sensuurin tarkastusta. Tämä karsinta voi olla tietoista tai tiedostamatonta. Ennakkosensuuri on erotettava itsesensuurista. Itsesensuuria voi tapahtua vain aikana, jolloin sananvapautta ei ole rajoitettu. Itsesensuuri on rakenteellista sensuuria.²¹ Tämän määrittelyn perusteella 1950-luvun puoliväliin ajoittuva sananvapauden rajoittaminen on määriteltävissä itsesensuuriksi.

Julkisuuden hallinta sensuurin keinoin on ollut keskeisessä asemassa erityisesti poikkeustilanteissa, kuten sotien aikana, jolloin maan turvallisuuteen liittyvien tietojen joutuminen väärin käsiin voi aiheuttaa kohtalokkaita seurauksia tai kansalaisten mielialoihin halutaan vaikuttaa. Median ohjailua sensuurin keinoin voidaan käyttää myös normaalioloissa, kun asioiden kulkua halutaan ohjata sisä- tai ulkopoliitikassa ja muokata yleistä mielipideilmastoa haluttuun suuntaan. Tällaisesta menettelystä Jukka Kortti käyttää esimerkkinä Suomessa viime sotien jälkeen omaksuttua tapaa olla kertomatta Neuvostoliitosta negatiivisia asioita. Esimerkiksi kauppapoliittisista syistä voitiin jättää kertomatta ihmisoikeusloukkauksista. Tällöin median voi tulkita toimivan vallan yhteistyökumppanina. Kortti korostaa, että sananvapaus ei ole itseisarvo, vaan sen tulkinnassa on otettava huomioon sidonnaisuus aikaan ja paikkaan. Demokraattisessa yhteiskunnassa journalismin rooli voi vaihdella tilanteen mukaan vallan yhteistyökumppanista radikaaliksi muutosten puolesta puhujaksi.²² Pirkko Leino-Kaukiainen liittyy itsesensuurin käytön toisen maailmansodan jälkeiseen Suomeen, jolloin erityisesti ulkopoliittisista syistä aroiksi koettujen asioiden julkaisemista välteltiin lehdistössä. Tällöin lehdet myötäilivät valtiovallan harjoittamaa sensuuria ja osoittivat solidaarisuutta toteuttamalla itsesensuuria. Leino-Kaukiainen erottaa toisistaan valtiovallan edellyttämän sensuurin ja toimituksen sisäisen solidaarisuuden lehden omaksumaa linjaa eli toimituspolitiikkaa kohtaan. Hän pitää ilmaisua rajoittavaa toimituspolitiikkaa yhtenä itsesensuurin muotona.²³

²¹ Kortti, *Mediahistoria* 2016, 213; Leino-Kaukiainen 1984, 11-13; McGuigan 1996, 155-156.

²² Kortti 2016, 213-214, 218, 220-221; Christians, Glasser, Mcquail, Nordenstreng, White 2009, 18, 196-201.

²³ Leino-Kaukiainen 1984, 13.

Antero Holmila ja Simo Mikkonen ottavat esiin lehdistön toteuttaman itsesensuurin ja itsekurin käsitteet. Heidän mukaansa lehdistöhistoriallisessa tutkimuksessa itsekuria ei käsitellä sosiaalipsykologisen prosessinä. Lehdistössä itsekuriksi tai itsehillinnäksi tunnistettavaa toimintaa institutionaalisenä ilmiönä kutsutaan itsesensuuriksi ja termi on tässä yhteydessä ja merkityksessä tullut tunnetuksi käsitteeksi. Lehdistö Suomessa toteutti välittömästi sodan jälkeen itsehillintää kertoessaan kansalle rauhanehdoista ja välitti valtiovallan ohjeita näiden ehtojen noudattamiseksi. Kansalle korostettiin itsehillinnän merkitystä uudessa tilanteessa, jolloin rauhanehtoihin piti sopeutua.²⁴ Ajattelutavan muutokseen ohjaavissa kirjoituksissa käytettiin sanoja ”malti”, ”terve järki” ja ”asiat on otettava sellaisina kuin ne ovat”. Lehdistä oli luettavissa, että itsehillintään taipuminen koski yhtä lailla maan johtoa kuin tavallista kansaa. Ensimmäisen kerran itsehillintää edellytettiin kaikilta rauhanehtoihin ja sotasyllisyysoikeudenkäyntiin sopeuduttaessa.²⁵ Sopeutumiskauden jälkeen lehdistön kirjoitteluun palasi itsesensuuria, tosin lievempänä ja vähemmän ohjailtuna kuin sodan aikana mutta poliittisissa aiheissa läsnä olevana tendenssinä.

Viime sotien aikana maan hallituksella oli hallitusmuodon antama valtuus rajoittaa sananvapautta.²⁶ Sen sääntöjen ja koneiston tunteminen auttaa ymmärtämään siirtymäkautta rauhan aikaan ja vielä 1950-luvun journalistisia käytäntöjä. Käytännössä kaikki sanoma- ja aikakauslehtien sekä muiden joukkoviestimien julkaisema aineisto kävi läpi Valtion Tiedotuslaitoksen (VTL) organisoiman sensuurin. VTL:lle keskitettiin kaikki valtiollinen tiedotus-, propaganda- ja sensuuritoiminta päämajaa lukuun ottamatta. Sensuurin tehtävänä oli taata maan poliittisen ja sodankäynnin johdolle varmuus, että kansalaisilla oli tarkoituksenmukainen ja yhdenmukainen kuva Suomen tilasta sisä- ja ulkopoliittisesti. Kysymyksessä on normaali menettely poikkeusoloissa. Päätoimittajia ja johtavia lehtimiehiä kutsuttiin informaatiotilaisuuksiin saamaan poliittisia toimintaohjeita. Osa Helsingissä ilmestyneiden sanomalehtien päätoimittajista piti myös yhteyttä keskenään ja keskusteli ongelmista. Lehdistösensuuria sodan aikana tutkinut Alpo Rusi toteaa Esko Salmisen tutkimuksiin viitaten, että lehdistön itsesensuuri sotien jälkeen perustui valtiovallan harjoittamaan ennakkosensuuriin sotien aikana.²⁷ VTK:n toimintaa jatkettiin sota-ajan jälkeenkin aina vuoteen 1948 asti. Viimeisinä vuosina

²⁴ Esimerkkinä uuteen tilanteeseen sopeuttavasta kirjoittelusta voi pitää HS:n 28.9.1944 julkaisemaa juttua otsikolla ”Ehdoton velvollisuus säilyttää itsekuri”.

²⁵ Holmila ja Mikkonen 2015, 45-48.

²⁶ Suomen Hallitusmuoto 94/1919, 17.7.1919, II luku 16§: Mitä Suomen kansalaisten yleisistä oikeuksista on sanottu, ei estä lailla säätämästä sellaisia rajoituksia, jotka sodan tai kapinan aikana ja sotapalveluksessa oleviin nähden muulloinkin ovat välttämättömiä.

²⁷ Salminen 1979, 195-200. Rusi 1982, 26.

sen tehtävänä oli välittää lehdistölle viranomaisten tiedotukset ja poliittisia puheita. VTK:n johdolla sensuurin sävyä alettiin muuttaa sovittelevammaksi ja ohjaavammaksi.²⁸

Välirauhan vuonna 1944 ja Pariisin rauhan vuonna 1947²⁹ välistä aikaa on kutsuttu vaaran vuosiksi. Pysyvä rauhansopimus päätti väliaikaisen olotilan. Sensuuri lakkautettiin virallisesti 15.10.1947, kun lokakuusta 1939 lähtien voimassa olleen tasavallan suojelulain ja siihen liittyneen sensuuriasetuksen voimassaolo päättyi.³⁰ Pysyvä rauhansopimus merkitsi valvontakomission poistumista maasta, mikä vähensi NL:n välitöntä kontrollia. YYA-sopimus solmittiin Suomen ja Neuvostoliiton välille vuonna 1948. Neuvostoliiton vastaiset painotuotteet oli poistettu kaupoista ja kirjastoista heti sodan päätyttyä välirauhansopimuksen henkeä noudattaen. Tämä vaatimus heijasti NL:ssa itsestäänselvyytenä pidettyä sananvapauden säätelyä: kaikki joukkoviestintä oli valtion hallinnassa ja sensuroimaa. Olosuhteiden muutoksesta johtuen vasemmiston julkaisujen valvonta lieveni ja oikeiston tiukkeni Suomessa. Sotasyyllisyys- ja asekatkenta- ja oikeudenkäynteineen näyttivät suomalaisille, missä suomalaisen sananvapauden rajat todellisuudessa kulkivat.³¹

Paasikivi otti jo pääministerikaudellaan 1945-1946 ja presidenttikautensa alettua vuonna 1946 johtajan roolin sanomalehdistön sopeuttamisessa uudenlaiseen julkaisupolitiikkaan. Pääperiaatteena vaaran vuosina oli, että vierasta valtiota tai vieraan valtion johtavia poliitikkoja, maan kunniaa ja sisäisiä oloja ei saanut loukata eikä nostattaa vihamielisyyttä vierasta valtiota kohtaan. Loukkaava sanankäyttö vaarantaisi Suomea ulkopoliittisesti.³² Riku Neuvonen muotoilee kaikkea julkaisutoimintaa koskeneen linjauksen: ”Ulkopolitiikassa tuli välttää Neuvostoliiton tuomitsemista ja ylistää liturgisesti valtioiden välistä ystävyyttä. Poliittisen johdon ohella tästä ulkopoliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta muodostui viestintäalan sisäinen oppi, joka johti itesesensuuriin: oikean tai kuvitellun Neuvostoliiton ja poliittisen johdon reaktioiden pelossa vältettiin julkaisemasta Neuvostoliiton vastaista materiaalia.”³³ Paasikiven tarkkailussa ja palautteen kohteena olleet päätoimittajat olivat jo sotavuosina tottuneet sensuuriin ja uutisvälityksen valvontaan.³⁴ Paasikivi itse

²⁸ Talvisodan aikana kaikkea viestintää valvomaan perustettiin puolustusvoimien sensuuri-toimisto. Välirauhan aikana oli voimassa lievempi sensuuriasetus, jossa erityishuomio oli Suomen ulkoista turvallisuutta uhkaavissa ulkopoliittisissa aineistoissa. Jatkosodan alettua sensuuri-toimisto muutettiin Tiedotustoiminnan tarkastusvirastoksi, joka toimi osana valtioneuvoston alaista Valtion Tiedotuslaitosta (VTL). Neuvonen 2018, 212-219. Perko 1988, 27-36, 45-50, 128-130. Salminen 1979, 57-58.

²⁹ Asetus Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton, Yhdistyneen Kuningaskunnan, Australian, Etelä-Afrikan Unionin, Intian, Kanadan, Tšekkoslovakian, Ukrainan Sosialistisen Neuvostotasavallan, Uuden Seelannin sekä Valko-Venäjän Sosialistisen Neuvostotasavallan välisen rauhansopimuksen voimaansaattamisesta. Valtiosopimus 20/1947, 16.9.1947. finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1947/19470020 (katsottu 25.1.2020)

³⁰ Rusi 1982, 17.

³¹ Neuvonen 2018, 219, 227-233. Salminen 1979, 118-144.

³² Salminen 1979, 57-58.

³³ Neuvonen 2018, 257.

³⁴ Perko 1988, 40-45. Sensuuriin ja valvontaan olivat tottuneet myös rintamapalveluksessa tiedotus- ja propagandatehtäviin komennetut lehtimiehet, ns. TK-miehet. TK-miesten tehtävänä oli mm. virallisten

piti yhteyttä lehdistöön jo pääministerinä ollessaan ja jatkoi sitä presidenttinä.³⁵ Hän luki erityisesti pääkaupungissa ilmestyneet lehdet aamuisin ja soitti heti päätoimittajille ja luottotoimittajille, kun hän koki sen tarpeelliseksi. Mikään kirjoittelu ei saanut kohdistua NL:a vastaan. Tähän oli kaksi pääsyötä: NL:ssa tarkastettiin kaikki, mitä Suomen lehdissä julkaistiin, ja myönteinen kirjoittelu ohjaisi suomalaisten asennetta myönteisemmäksi NL:a kohtaan. Paasikivi piti henkilökohtaisesti kaksi merkittävää lehdistötilaisuutta, joulukuussa 1945 ja helmikuussa 1946.³⁶ Joulukuussa Paasikivi totesi lehdistön edustajille:

”Mitä yleiseen mielipiteeseen tulee, niin sanomalehdet ovat ne, jotka yleistä mielipidettä ohjaavat ja sitä selostavat, ja sen vuoksi on tärkeää, että myöskin lehdistö arvostele hallituksen toimenpiteitä sillä positiivisella tavalla, joka edistää asioita eikä niitä kaada.”³⁷

Pitkässä puheessaan Paasikivi kävi läpi keskeiset NL:n suhteisiin vaikuttaneet tekijät ennen ja jälkeen sotien. Puheen tarkoitus oli mitä ilmeisimmin luoda kaikille lehdille yhteinen käsitys siitä, mikä on uusi normaali tilanne Suomen ja NL:n suhteissa.³⁸ Puheesta 11.2.1946 käy ilmi, että paikalle oli kutsuttu pääkaupungin ja maaseudun lehtien edustajat. Päiväkirjaansa Paasikivi on merkinnyt 8.2.1946 kohdalle: ”Helsingin lehtien päätoimittajat luonani. Selitin heille Savonenkovan lausunnon Kekkoselle ja Leinolle.”³⁹ Seuraava lehdistöä koskeva merkintä on jo 11.2.: ”Koko maan lehtien edustajat juhlahuoneistossa. Esitin katsauksen ulkopoliittiseen asetelmaan. Syntyi keskustelu.”⁴⁰ Lehdistön edellistä tiukemman puhuttelun aiheutti valvontakomission reklamointi sotasyllisyysoikeudenkäynnin uutisoinnista. Paasikivi tiivistä tarkoituksensa:

”Hyvät herrat ja naiset, lehtien päätoimittajat, kehotan ja pyydän valvomaan, että teidän lehdissänne kirjoitukset eivät sisällä sellaista, mikä voi herättää Neuvostoliitossa epäilyksiä ja epäluuloja siitä, että Suomen puolella ei olisi todellista pyrkimystä ystävyyteen ja luottamuksellisiin väleihin Neuvostoliiton kanssa.”⁴¹

---

sotatilannekatsausten laatiminen tavalla, joka edisti sotilaiden taistelutahtoa ja siviilien mielialoja. Nämä tiedotteet kävivät läpi tarkan kontrollin ennen julkaisua.

³⁵ Paasikiven II hallitus 17.11.1944-17.4.1945 ja III hallitus 17.4.1945-26.3.1946.

<https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2> (viitattu 26.1.2020). Presidentin vaali 9.3.1946 ja Paasikivi otti viran vastaan 11.3.1946. Paasikivi 1985, 285.

³⁶ Salminen 1979, 74. Paasikivi ei mainitse joulukuun lehdistötilaisuutta päiväkirjassaan. Joulukuun merkinnät koskevat pääasiassa sotasyllisyysoikeudenkäyntiä, mikä aiheutti kirjoittelua lehdistössäkin. Lehdistön tapaaminen on voinut liittyä hyväksyttävään tapaan uutisoida oikeudenkäynnistä. Paasikivi 1985, 251-266.

³⁷ Paasikivi 1956, 34.

³⁸ Paasikivi 1956, 33-41. Puheen tekstin yhteydessä ei ole päivämäärää, vain merkintä ”joulukuussa 1945”

³⁹ Kekkonen ja Leino oli kutsuttu Torniin, missä Savonenkovan oli heille jyrkkään sävyyn kertonut, että ”Uudessa Suomessa, Ilkassa ym. lehdissä on ollut kirjoituksia, jotka on tähdättyjä Neuvostoliittoa, Yhdistyneitä Kansakuntia ja demokratiaa vastaan ja joissa on harjoitettu sotapropagandaa. Savonenkovan ihmetteli, miten on mahdollista, että kun valtakunnan johtavat miehet puhuvat ystävyyden rakentamisesta Neuvostoliiton kanssa, sanomalehdistö puhuu päinvastaisessa hengessä. Tämä natsihenkinen propaganda on ristiriidassa 21 artiklan kanssa. Valvontakomissio vaatii, että propaganda Neuvostoliittoa ja Yhdistyneitä kansoja vastaan on ehdottomasti lopetettava. Valvontakomissio ei tule sallimaan tällaisen fasistisen propagandan jatkumista.”. Paasikivi 1985, 277-278.

⁴⁰ Paasikivi 1985, 278.

⁴¹ Paasikivi 1956, 43.

Paasikivi totesi, että ”monet lehdet eivät näy oikein ymmärtävän nykyistä poliittista asemaamme”. Esimerkiksi tällaisesta hän mainitsi Aamulehden, jossa asekkätkennästä oli kirjoitettu liian hyväksyvään sävyyn. Paasikivi myös lainasi Bismarckia sanoen että ”hallitus ja kansa ja maa saavat maksaa kaikki ne ikkunalasit, jotka sanomalehtimiehet rikkovat”.⁴² NL tarkkaili ja reklamoi välittömästi valvontakomission ollessa maassa, mutta se jatkui myös sen jälkeen NL:n Helsingin suurlähetystön voimin ja Moskovian ohjauksessa.⁴³ Vuonna 1948 eduskunta hyväksyi rikoslain 14 lukuun ”Rikoksista ystävyydessä olevaa valtiota vastaan” uuden 4a pykälän, mikä rajoitti sananvapautta. Uuden pykälän sanamuoto oli:

”Joka painotuotteella, kirjoituksella, kuvallisella esityksellä tahi muulla ilmaisuvälineellä taikka muutoin julkisesti ja tahallansa halventamalla vierasta valtiota aikaansaa vaaran, että Suomen suhteet vieraaseen valtioon vahingoittuvat, rangaistakoon vankeudella enintään kahdeksi vuodeksi tai sakolla.”⁴⁴

Saman lain syyttämistä koskevaa 5 pykälää muutettiin samassa yhteydessä.⁴⁵ Uusi laki oli luettavissa niin, että NL saattoi uuteen lakiin vedoten vaatia, että tasavallan presidentin olisi määrättävä virallista syyttäjää nostamaan syyte yksittäisen lehtikirjoituksen vuoksi. Toimittajalle voitiin uuden lain nojalla langettaa jopa kahden vuoden vankeusrangaistus jutusta, jonka tulkittiin herjaavan ulkovaltaa tai vaarantavan Suomen ulkosuhteita. Sanomalehdistön historiaa tutkineen Touko Perkon mielestä tämä laki edusti ”tietynlaista kehityksen huipentumaa”. ”On selvää, että tämäkin vahvasti alleviivasi sanomalehtien itsekurin ja -kontrollin tarpeellisuutta, varsinkin Neuvostoliittoa koskevan kirjoittelun osalta”, Perko tiivistää. Sopeuttamisen tueksi katsottiin tarvittavan pakotteita.⁴⁶

Paasikiven päiväkirjoista saa varmistuksen siitä, että hän jatkoi lehdistön tarkkailua ja puuttui kirjoitteluun, kun näki siihen aihetta, koko presidenttikautensa ajan. Esimerkiksi Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho sai puhelun aamulla 10.10.1953. Paasikivi kirjoittaa:

”Huomautin lehden tämpäpäiväisestä pääkirjoituksesta, joka koskee Kekkosen hallitusta, että Uuden Suomen ja kokoomuksen pitäisi paremmin ajatella asioita: heidän pitäisi saada selvitys siitä, millainen taloudellinen ja tuotannollinen tila on ja miten se olisi parannettava. ... Minä sanoin, että kokoomuspuolueen ei pidä sillä tavalla hyökätä Kekkosta ja hänen hallitustaan vastaan, kun heillä ei ole mitään parempaa ohjelmaa. Aho lupasi miettiä asiaa.”⁴⁷

⁴² Paasikivi 1956, 42-58.

⁴³ Salminen 1979, 72-80.

⁴⁴ Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1948 I, n:o 363, Laki rikoslain 14 luvun muuttamisesta, 8.5.1948. Tämä laki oli voimassa rikoslain uudistamiseen asti vuonna 1995. Neuvonen 2018, 233.

⁴⁵ Muutoksen mukaan virallisen syyttäjän ei tullut nostaa syytettä kyseisen lain 14 luvun 1-4 pykälien nojalla ilman, että vieraan valtion hallitus oli sitä pyytänyt tai tasavallan presidentti siihen määrännyt. Lakiin lisätyn 4a pykälän osalta lakiteksti kirjoitettiin muotoon: ”Syytettä 4a pykälän mukaan rangaistavasta rikoksesta älköön virallinen syyttäjä tehdä, ellei tasavallan presidentti sitä määrää.”

⁴⁶ Perko 1988, 50-52.

⁴⁷ Paasikivi 1986, 370.

Seuraavana kesänä NL:lta tuli lehdistöä koskevaa kritiikkiä. Paasikivi kirjoitti päiväkirjaansa 18.6.1954, että Suomen Moskovan suurlähettiläs Åke Gartzilta oli tullut viesti: ”Viime aikoina on Suomessa havaittu faktoja Neuvostoliitolle vihamielisistä esiintymisistä, mikä varsinkin ilmenee erilaisten Suomen ja Neuvostoliiton hyvien naapuruussuhteiden vahingoittamiseen tähtäävien valheiden julkaisemisessa.” Paasikivi ei tuntenut asiaa, mutta sai tarkentavaan kysymykseensä vastaukseksi: ”Tärkein lehtien yleisasenne.” Kolmen päivän kuluttua 21.6. pääministeri Kekkonen kertoi Paasikivelle, että ”keskustele pääkaupungin ja maaseudun lehtimiesten kanssa ja kääntää niiden huomiota tähän asiaan. Meidän lehtemme ovat kirjoittaneet siten, että voi herättää huomiota Moskovassa.”⁴⁸ Lehdistöllä oli 1950-luvun puoliväliin tultaessa keskeinen asema tiedonvälityksessä, mutta sen sananvapaudella oli edelleen rajoituksia. Lukijoiden tehtäväksi jäi löytää teksteistä totuus ja tarkoitus.

2.2 Neuvostoliitto lämmittää kansanvälistä ilmapiiriä

2.2.1 Kylmä sota – jännitys tiivistyi ja NL:n linja muuttui

Toisen maailmansodan jälkeen alkoi kylmä sota, jännitteinen aika lännen ja idän välillä kansainvälisessä politiikassa. Sodan voittajavaltiot Yhdysvallat (USA), Iso-Britannia (Britannia), Ranska ja Neuvostoliitto (NL) olivat jo sodan hahmotelleet uutta järjestystä Eurooppaan. Keskeisin ratkaisu koski sodan aloittanutta Saksaa, jonka USA, Britannia, Ranska ja NL jakoivat neljään miehitysvyöhykkeeseen. Sodan päätyttyä valtapoliittiset jännitteet alkoivat kasvaa kolmen länsimaan ja NL:n välillä. NL tuki kommunistipuolueiden nousua valtaan maissa, joihin sen joukot olivat ennen sodan loppumista ehtineet. NL halusi nyt ulottaa poliittisen vaikutusvaltansa noihin ns. Itä-Euroopan maihin. Tämä kehitys lähensi Länsi-Eurooppaa ja USA:ta toisiinsa. Konkreettisena toimenä oli mm. USA:n organisoima Marshall-apu sodasta toipuville Euroopan maille vuosina 1948-1952. NL ja itäblogin maat perustivat puolestaan vuonna 1947 sosialismin levittämistä edistämään Kominformin, joka hoiti ideologista yhteydenpitoa itäblogin maiden välillä NL:n johdolla.⁴⁹ Vuonna 1948 länsivallat toteuttivat omilla Saksan miehitysalueillaan yhteisen valuuttauudistuksen NL:n

⁴⁸ Paasikivi 1986, 424-425.

⁴⁹ Kominformin tehtävä muodollisesti oli informaation levittäminen. Todellisuudessa siitä tuli NL:lle tärkeä kanava ideologisen valtataistelun välineenä läntisen Euroopan maita vastaan. Stalin käytti Kominformia hyväksi itäblogin vahvistamisessa ja kommunistihallinnon vakiinnuttamisessa itäblogin maissa. Kommunistijohtoisiksi kansandemokratioiksi julistautuivat ensimmäisinä Albania, Bulgaria ja Jugoslavia vuonna 1946. Sama suuntaus jatkui vuosina 1947-1949 Puolassa, Romaniassa, Tšekkoslovakiassa ja Unkarissa.
<http://www.kylmasota.fi/fi/index.php/trumanin-oppi-yhdysvaltojen-patoamispolitiikka/kominformin-perustaminen>
 (viitattu 28.1.2020). Melasuo 1990, 893. Jungar 2000, 463-464.

vastustuksesta huolimatta, mihin NL vastasi Berliinin saarroilla. Akuutti kriisi laukesi vuonna 1949, kun länsivyyhykkeestä muodostettiin Saksan liittotasavalta (Länsi-Saksa) ja NL perusti itävyöhykkeestä Saksan demokraattisen tasavallan (Itä-Saksa). Vuonna 1949 länsivallat perustivat Pohjois-Atlantin puolustusliitto Naton.⁵⁰ Vastapainoksi Itä-Euroopan kansandemokraattiset maat solmivat keskenään kahdenkeskisiä ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksia. Vastaavanlaisen sopimuksen NL solmi myös vuonna 1948 Suomen ja vuonna 1950 Kiinan kanssa. Naton vastapooliksi tarkoitettu Itä-Euroopan maiden sotilasliitto Varsovan liitto⁵¹ perustettiin vuonna 1955, seurauksena Länsi-Saksan liittymiselle Natoon. Lännen ja idän valtapiirien muodostaminen levisi samaan aikaan myös yleismaailmallisesti.⁵² Laaja jännityksen kiristyminen osoitti myös, että uusi maailmansota voisi olla mahdollinen.⁵³ Kylmän sodan aika 1944-1963, toisen maailmansodan päättymisestä John F. Kennedyn hallintokauteen, voidaan jakaa kolmeen jaksoon. Vuodet 1944-1947 olivat vaihe, jolloin kylmän sodan asetelmat ja lännen ja idän hallitseman Euroopan poliittinen kartta muotoutui. Toisessa vaiheessa vuosina 1947-1954 asetelmat Euroopassa olivat vakiintuneet kahta Saksaa ja Itävaltaa lukuun ottamatta ja jolloin kylmä sota esti lännen ja idän vuoropuhelun. Kolmas vaihe vuosina 1954-1963 alkoi ”suojasään” vaiheella, jolloin erityisesti NL oli aloitteellinen vuoropuhelun aikaan saamiseksi suurvaltojen välille. Rauhanomaisemman keskusteluilmapiirin rinnalla oli kuitenkin yhä kiihtyvä asevarustelukilpailu.⁵⁴

Neuvostoliiton ulkopoliittinen linja muuttui, kun johto vaihtui. Josif Stalin (1878-1953) johti NL:a yksinvaltaisesti 1920-luvun lopusta kuolemaansa asti. Hän vakiinnutti diktatuurisen asemansa syrjäyttämällä ja eliminoimalla poliittiset vastustajansa sekä alistamalla kansan valtansa alle. Stalinin johdolla NL:sta tuli totalitaristinen valtio.⁵⁵ Kansainvälisen johtajan paikan hän otti viimeistään toisen maailmansodan aikana, jolloin NL oli yksi neljästä suuresta, jotka voittivat sodan ja sanelivat rauhanehdot.⁵⁶ Kun Stalin kuoli 5.3.1953, päättyi yksi aikakausi NL:n historiassa. Poliittisissa

⁵⁰ Naton jäseniä perustamisvaiheessa olivat Englanti, Ranska, Alankomaat, Belgia, Luxemburg, Tanska, Islanti, Norja, Portugal, Italia, USA, ja Kanada. Vuonna 1952 liittyivät Kreikka ja Turkki ja vuonna 1955 Saksan liittotasavalta. Melasuo 1990, 895.

⁵¹ Varsovan liiton perustajajäseniä olivat Neuvostoliitto, Albania, Bulgaria, Puola, Romania, Saksan demokraattinen tasavalta, Tšekkoslovakia ja Unkari. Melasuo 1990, 895.

⁵² Aasiassa Ranskan ja paikallisten kommunistien välinen Indokiinan sota vuosina 1946-1954 ja Kiinan sisällissodan jälkeen muuttuminen kansantasavallaksi vuonna 1949 vahvistivat kommunistisen leirin valtaa. Korean sota (1950-1953) johti USA-johtoisen Tyynenmeren puolustusliiton, myöhemmin Seato, perustamiseen. Korean kahtiajako oli vakiinnutettu sodan jälkeen kommunistiseksi Pohjois-Koreaksi ja länsimieliseksi Etelä-Koreaksi. Tämä ratkaisu oli tarkoitettu väliaikaiseksi ja aikomuksena oli myöhemmin muodostaa yksi yhtenäinen Korea. Tilanne kehittyi kuitenkin päinvastaiseen suuntaan ja vuonna 1948 perustettiin Pohjois- ja Etelä-Korean valtiot. Ristiriita johti Pohjois-Korean hyökkäykseen Etelä-Koreaan vuonna 1950. YK lähetti joukkoja Etelä-Korean tueksi. Rauha solmittiin vuonna 1953, jolloin kaikki osapuolet tunnustivat Korean jakautumisen kahdeksi valtioksi. Melasuo 1990, 902.

⁵³ Melasuo 1990, 891-897.

⁵⁴ Melasuo 1990, 897-898.

⁵⁵ Vihavainen 2000, 389-418.

⁵⁶ Polvinen, 2000, 432-444.

piireissä alkoi välittömästi vallan uusjako. Maata alkoi hallita kollektiivinen johto, 10 jäsentä käsittävä keskuskomitean presidiumi, joka esittäytyi kansalle jo Stalinin hautajaisissa.⁵⁷ Valtahierarkian kärjessä olleiden keskinäisen arvojärjestyksen saattoi päätellä siitä järjestyksestä, missä nimet ilmoitettiin virallisissa tiedotteissa, joita julkaistiin uutisina sanomalehdissä Pravda ja Isvestija⁵⁸. Esimerkkinä tästä menettelystä oli Malenkovin nimen katoaminen uutisista helmikuussa 1955⁵⁹ ja Hrustshevin nimen nousu ensimmäiseksi NL:n delegaation nimiluettelossa touko-kesäkuun vaihteessa 1955.

Euroopassa oli 1950-luvun puolivälissä useita jännitteitä, joiden taustalla oli toisen maailmansodan päättyessä tehtyjä ratkaisuja. Länsi- ja Itä-Saksa, NL:n voimistunut määräsvalta ns. itäblokin maissa ja Itävallan miehitys sähköistivät ilmapiiriä kansainvälisessä politiikassa. Suurimpana pelkona oli asevarustelun kiihtyminen lännen ja idän kesken. Kesäksi 1955 oli kuitenkin suunnitteilla neljän suurvallan, Britannian, Neuvostoliiton, Ranskan ja USA:n korkeimman johdon konferenssi Genevessä.

Itävallasta oli tullut toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvaltojen, Britannian, Ranskan ja Neuvostoliiton miehittämä maa. Saksan lailla maa oli jaettu neljään miehitysvyöhykkeeseen.⁶⁰ Sodan jälkeen uudelleen perustetun Itävallan tasavallan 10-vuotispäivää vietettiin huhtikuussa 1955.⁶¹ Samoihin aikoihin NL ehdotti kolmelle muulle miehittäjamaalle konferenssia Itävallan miehityksen lopettamiseksi. HS ja US uutisoivat 23.4., että ehdotuksesta yllättyneet länsivallat suostuvat nopeasti NL:n ehdottamiin neuvotteluihin Itävallan uudesta valtiosopimuksesta. NL:n kanta Itävallan tulevaisuuteen kävi ilmi HS:ssa 24.4. julkaistussa jutussa ”Itävalta ja Sveitsi. Venäläistä vertailua”. NL:n ulkoministeri Molotov oli kutsunut Itävallan kansleri Julius Raabin pikaisesti neuvotteluihin

⁵⁷ Valtahierarkian huipulla olivat ministerineuvoston puheenjohtaja eli pääministeri Georgi Malenkov ja korkeimman neuvoston puheenjohtaja eli presidentti, marsalkka Kliment Voroshilov. Ulkoministerinä oli Vjatseslav Molotov. Nikita Hrustshev, Moskovian puoluejärjestön johtaja, oli yksi keskuskomitean sihteereistä. Seuraava kansainvälistä huomiota herättänyt vallanvaihto tapahtui helmikuussa 1955, kun Malenkov joutui eroamaan. Uudeksi pääministeriksi nousi Nikolai Bulganin. Tämä henkilövaihdos tasoitti Hrustshevin tietä kohti vallan huippua, mikä tapahtui virallisesti vuonna 1957. Vuonna 1955 vaikutusvallan huippunimiin kuului myös puolustusministeri, marsalkka Georgi Zukov, joka oli saanut mainetta johtaessaan NL:n joukkoja Saksassa toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Polvinen 2000, 445. Jungar 2000, 466-467.

⁵⁸ Pravda oli NL:n johtava sanomalehti ja NL:n kommunistisen puolueen keskuskomitean äänenkannattaja vuosina 1912-1991. Isvestija oli maan hallitusta lähellä ollut lehti.

⁵⁹ Jungar 2000, 466.

⁶⁰ Saarinen, 1990, 886.

⁶¹ US uutisoi 27.4.1955: ”Keskiviikkona huhtikuun 27. päivänä on kulunut 10 vuotta siitä kun valtiokansleri, tohtori Rennerin johtama Itävallan ”väliaikainen valitushallitus” julisti Itävallan tasavallan uudestaan muodostetuksi. Tohtori Renner oli ottanut yhteyden venäläisten miehitysjoukkojen johtoon, neuvotellen sen kanssa Itävallan oman kansallisen hallinnon perustamisesta. Hän oli taistelujen vielä riehussa maan alueella saapunut huhtikuun 21 p:nä Wieniin, jossa hän oli tavannut puolueiden edustajat. Tällöin perustetussa väliaikaisessa hallituksessa oli nykyinen liittokansleri, insinööri Julius Raab, rakennustöitten valtiosihteerinä.”

Moskovaan. Sen tuloksena sanomalehti *Isvestija*⁶² kertoi, että NL:n myötävaikutuksella ”Itävalta vapautuu vaarasta tulla vedetyksi sotaliittojen ja sotilaallisten ryhmittymien verkostoon”. NL ilmaisi näin tahtonsa, että Itävalta pysyy jatkossa sotilasliittojen ulkopuolella eikä sen alueella ole enää sotilastukikohtia. NL:n tavoitteellinen esimerkki oli taloudellisesti ja poliittisesti riippumaton Sveitsi. Miehitysaika päättyi ja Itävalta sai takaisin itsenäisyytensä toukokuussa 1955 miehittäjävaltioiden sovittua asiasta. NL:n aktiivisuus ja nopeus Itävallan asian ratkaisussa oli muille osapuolille yllätys.

Suomessa lehdet seurasivat tilanteen kehittymistä. HS otsikoi pääkirjoituksen 28.4.: ”Moskovan seuraava askel”. Siinä todettiin, että Itävallan ja Saksan kysymyksissä oli edetty ratkaisuvaiheeseen. Itävallan valtiollisen normalisoinnin tarkoituksena oli päästä käsiksi suurempaan asiaan: Saksan tulevaan asemaan yhtenä tai kahtena valtiona. HS:n mukaan Länsi-Saksa saa itsenäisyytensä toukokuun 5. päivänä ja voi sen jälkeen itse ottaa yhteyden Moskovaan Saksan yhdistämisasiassa. HS:n Lontoon kirjeenvaihtaja arvioi samana päivänä otsikolla ”Molotovin seuraava erä Saksasta alkaa”, että NL:n Itävalta-ystävällisyyden taustalla on NL:n halu vielä yrittää estää Länsi-Saksan aseistaminen eli liittyminen Natoon. NL:n tavoitteena näytti olevan puolueeton tai neutralisoitu Saksan valtio. Vielä ei tiedetty, tulisiko Itävallasta ”täysin itsenäinen vai neutralisoitu puskurivaltio idän ja lännen välille”. Jutussa tehtiin päätelmä NL:n nopeista toimista Itävallan suhteen:

”Lopputuloksena on kuitenkin oleva, että venäläiset menettävät Itävallan valtiosopimuksessa sotilaallisesti vähiten. Neuvostoliiton joukot vetäytyvät vain vajaat 100 km, kun sen sijaan lännen voimat saavat siirtyä kauaksi alppien toiselle puolelle.”

Itävallasta riitti nyt uutisia joka päivälle. HS julkaisi 30.4. Lontoossa päivätyn artikkelin otsikolla ”Moskovan rauhanoffensiivi tuli lännelle yllätyksenä”, jossa arvioitiin NL:n viimeaikaisen aloitteellisuuden tarkoitusta. Pääsyiksi arveltiin Saksan ja Formosan (nykyinen Taiwan) tilanteita. Uuden rauhansuuntauksen merkinä oli Itävallan tilanteen nopea ratkaisu, mitä länsivallat olivat toivoneet. Jutun tilannearvio ulottui myös Eurooppaa laajemmalle: ”Joka taholla kommunistien suuren valta-alueen reunoilla tehdään rauhantunnusteluja ja yhteistyö Neuvostoliiton ja kommunistisen Kiinan välillä näyttää kiinteämmältä kuin koskaan aikaisemmin.” Jutussa pääteltiin, että NL:n toimenpiteet vaikuttivat myönteisesti neljän suurvallan neuvottelujen ilmapiiriin.

Itävallan sopimusneuvottelut alkoivat sovitus 2.5 ja sopimus allekirjoitettiin 15.5. US:n otsikoi 13.5.: ”Wienin kaduilla tanssittiin. Yksimielisyys valtiosopimuksesta”. Sopimuksen mukaan Itävallasta tuli vapaa, riippumaton ja puolueeton maa, jonka armeijan koolle ei asetettu rajoituksia. Itävalta sai takaisin ne rajat, jotka sillä oli ollut vuonna 1938 ennen kuin maa liitettiin Saksaan. Miehitysjoukkojen oli määrä poistua Itävallan alueelta viimeistään vuoden 1955 loppuun mennessä.

⁶² *Isvestija* oli NL:n hallituksen äänenkannattaja.

HS:n uutisessa 13.5. todetaan, että ”Itävallan ratkaisua pidettiin ... parempana kuin länsivallat olisivat koskaan uskaltaneet toivoa”. US:n pääkirjoituksen aiheena sopimuksen allekirjoituspäivänä 15.5. oli ”Itävalta vapaaksi”.⁶³ Siinä vedettiin yhteen lähiviikkojen tapahtumat: ”Nyt on ollut kysymys maan suvereniteetin palauttamisesta, ja siinä on lopultakin Neuvostoliiton asennoitumisessa tapahtuneen huomiota herättävän ja paljon kannunvalantaa aiheuttaneen muutoksen takia onnistuttu.” Muutkin lehdet uutisoivat aktiivisesti Itävallan vapautusmisprosessin eri vaiheista.

Neuvostoliiton uudenlaista aktiivisuutta seurattiin eri maissa ja Suomessa tarkkailtiin näitä reaktioita. HS:n Lontoon kirjeenvaihtaja kertoi 28.4. englantilaisen Daily Mail -lehden Helsingissä päivätystä uutisesta, joka koski NL:n uutta myönteisyyttä Suomen ja Skandinavian maiden yhteistyötä kohtaan. NL oli tähän asti yksiselitteisesti vastustanut Suomen Skandinavia-myönteisyyttä ja ollut esteenä Suomen jäsenyydelle Pohjoismaiden neuvostossa. Nyt NL:n varaulkoministeri Gromylko ilmoitti Ruotsin vierailullaan, ettei NL enää vastusta Skandinavian tulli- ja passiunionia. Jutussa todettiin:

”Neuvostoliiton tekemä päätös on yhtä tärkeä neljälle Skandinavian maalle kuin Moskovan äskettäinen sovitteluvampi asenne Itävallan itsenäisyyttä kohtaan. Valtiomies, joka kertoi tästä Moskovan odottamatta muuttuneesta Skandinavian politiikasta, uskoo, että näillä molemmilla siirroilla on yhteyttä toisiinsa. Neuvostoliitto pyrkii luomaan satelliittimaiden ja Länsi-Euroopan välille puolueettomien maiden puskurivyöhykkeen, hän sanoi.”

Jutussa viitattiin Ruotsin puolueettomuuteen ja kieltäytymiseen Naton jäsenyydestä, millä oli yhteys Suomen riippumattomuuden turvaamiseen. Moskovassa nähtävästi toivottiin nyt, että Skandinavian yhteinen etu taivuttaisi Norjan ja Tanskan julistautumaan puolueettomiksi ja irtautumaan Natosta.

”Suomen asema kiinnostaa yhä enemmän Englannin lehdistöä”, kirjoitti HS:n Lontoon kirjeenvaihtaja 30.4. raportissaan, joka nojautui The Economist-lehden artikkeliin ”The Bear at Finland’s Door” (”Karhu Suomen ovella”). Sen teemana oli Suomen rooli NL:n poliittisissa toimitissa lähiaikoina.

”Oletetaan, että venäläiset Suomessa hakevat sitä propagandavoittoa, mikä heiltä on muualla jäänyt saamatta. Samalla Suomea pidetään esimerkkinä siitä, että Moskovan esittämästä Itävallan ja Saksan puolueettomuudesta tuskin voi muodostua pysyväistä, vaikka monet niin arvelevatkin.”

HS:n mukaan lehdessä todettiin, että NL yritti nyt yhteistyöhön Suomen sosialidemokraattien kanssa ja osoitti muutenkin aktiivisesti huomiota Suomelle.

”Neuvostoliitolle Suomella on kaksitahoinen merkitys – strateginen ja poliittinen. Ensinmainitulla lehti tarkoittaa lähinnä lentotukikohtia ja tutka-asemia, jotka auttaisivat Leningradin puolustuksessa. Tällä hetkellä Moskovan pääpaino on lähinnä poliittinen. Suomesta halutaan tehdä astinlauta, jonka kautta

---

⁶³ US:n 15.5. pääkirjoituksessa todettiin Itävallasta: Maa oli jälleen vapaa 17 vuoden miehityksen jälkeen, ensin Saksan ja sitten sodan voittajavaltioiden. Itävalta oli joutunut rauhan tultua kylmän sodan uhriksi, sillä voittajavaltioiden jo sodan aikana lupaama Itävallan tilanteen normalisointia ei tullutkaan. Olot Itävallassa olivat tosin vapaammat kuin Saksassa, missä lännen ja idän miehitysalueiden raja oli tiukempi. US:n mukaan Itävallan asema oli nyt Sveitsin kaltainen.

venäläiset toteuttaisivat koko Eurooppaa käsittävät suunnitelmansa. Jo kauan ulkoministeri Molotov on yrittänyt tehdä Suomesta ensimmäisen ei-kommunistisen maan, joka liittyisi hänen turvallisuusjärjestelmäänsä.”

HS toi esiin The Economistin korostuksen, jonka mukaan Suomeen kohdistuvan painostuksen ja Itävallalle tarjolla olleen Sveitsin mallin mukaisen puolueettomuuden välillä oli selvä ristiriita.

SS piti 1.5. samaa The Economistin artikkelia Suomea kannustavana jutussa ”Hatunnosto Suomelle”.

”Rautaesiripun varjossa on Suomen onnistunut pysyä elinvoimaisena ja voimakkaana demokratiana, jossa voi lausua mielipiteensä yhtä vapaasti kuin missä muualla tahansa länsimaailmassa, ja myös Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvaa arvostelua voi kuulla, vaikka lehdistö ja poliitikot noudattavatkin pidättyvyyttä tässä suhteessa. ... Suomalaiset ovat torjuneet viime vuosina tahdikkaasti mutta määrätietoisesti suurimman osan ulkoministeri Molotovin esityksistä ja vapaan maailman on kohotettava lakkia suomalaisten suoraselkäiselle asenteelle. Mutta tässä asemassa olevan pienen maan ei ehkä ole niin helppo selviytyä ajan mittaan, jos venäläiset jatkavat ja ehkä vielä lisäävät painostustaan. Suomella on ilmeisesti erityinen sija Neuvostoliiton nykyisissä suunnitelmissa Eurooppaan nähden, ja länsimaailma seuraa niin ollen Suomen jatkuvaa taistelua riippumattomuudesta tuntien myötätuntoa ja suurta kiinnostusta.”

HBL:kin nosti saman artikkelin esiin ja otsikoi 1.5. juttunsa ”Finland har två ansikten” (”Suomella on kahdet kasvot”). The Economistia lainaten lehti totesi, että Suomi on tilanteensa vuoksi pakotettu Januksen rooliin, jolla on kasvot molempiin suuntiin. Lehti julkaisi A-painoksessa sivulla 10 sisällöltään saman lainauksen kuin HS, mutta ei kommentoinut sen sisältöä. B-painoksessa teksti oli myös sama, mutta jutun alku oli nostettu sivun 1 yläreunaan ja jatko oli sisäsivulla. Näin HBL nosti jutun painoarvoa ja näkyvyyttä toiseen painokseensa. HBL ei lisännyt juttuun omaa kommenttiaan.

HS ja SS nostivat The Economistista esiin saman ajatuksen, että NL:lla voi olla jokin imagollinen tai poliittinen tehtävä Suomelle. HS analysoi tilannetta enemmän reaalioliittisesti kuin SS, joka lainauksessaan myötäili enemmän Suomen harjoittamaa politiikkaa. SS:n lainauksessa etusijalla oli The Economistin vakuuttelu siitä, että Suomen NL-politiikka on ollut viisasta. Molemmat lehdet panivat merkille, että The Economist kirjoitti Suomesta huhtikuussa jo toisen kerran. HS kertoi The Economistin maininnat lentotukikohdista ja tutka-asemista, mutta jätti pois samassa lauseessa olleen jatkon Porkkalan sotilastukikohdasta.⁶⁴ SS:ssa ja VS:ssa ei näitä sotilaallisia kohteita mainittu.

VN tarttui The Economistin juttuun muita perusteellisemmin 1.5. sisäsivun jutussa otsikolla ”Sovjetunionen vill göra Finland till språngbräde” (”NL haluaa tehdä Suomesta hyppylaudan”).

Lainausta edelsi tilannearvio:

”Suomen ulkopoliittinen asema on pitkään ollut huomion kohteena ulkomailla. Arvostettu englantilainen aikakauslehti Economist on yksi niistä, jotka ovat erityisen kiinnostuneita maastamme suhteessa NL:oon. Pari viikkoa sitten lehti kirjoitti Suomen saamasta kutsusta lähettää sotilasdelegaatio Moskovaan ja veti

⁶⁴ The Economist 30.4.1955 s. 363: ”The Leningrad defences would be given some welcome padding if the Russians had the use of radar posts and fighter stations along Finland’s north-western coast, as well as the base at Porkkala, uncomfortably close to Helsinki, which they have been occupying since 1944.”

siitä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Juuri nyt esillä on lausunto, joka väittää, että Suomi on alttiina jatkuvalle painostukselle, jonka torjuminen edellyttää taitoa ja päättäväisyyttä.”

VN:kin mainitsi ovella seisovan karhun ja antoi tunnustusta neuvottelutaidosta. Venäläiset olivat todennäköisesti antaneet Suomelle erikoisaseman suunnitelmissaan ja samalla keskittyivät epätavallisen innokkaasti maahamme. Suomella oli NL:lle strategista ja poliittista merkitystä ajatellen ensin mahdollisuutta lento- ja tutka-asemien tukikohdille Leningradin puolustuksen tueksi. Economistin mielestä Moskova asetti sillä hetkellä painopisteensä asian poliittiseen puoleen ja halusi tehdä Suomesta kiikkulaudan toteuttaessaan Eurooppa-ohjelmaansa. Ulkoministeri Molotov oli jo kauan pitänyt Suomea ensimmäisenä ei-kommunistisena maana, joka liittyy hänen ”turvallisuusorganisaatioonsa”. Economistin mukaan Suomi oli taloudellisesti riippuvainen NL:sta. Jutun lopuksi Economist muistutti YYA-sopimuksen olemassaolosta. US ja VS eivät ottaneet kantaa Economistin kirjoitukseen.

2.2.2 Neuvostoliitto antoi Port Arthurin tukikohdan Kiinalle

Neuvostoliitto ilmoitti syksyllä 1954, että se luovuttaa Port Arthurin tukikohdan Kiinalle toukokuun lopussa 1955. Alue oli ollut NL:n hallussa kymmenen vuotta.⁶⁵ VS uutisoi 16.2.1950 etusivulla Stalinin ja Kiinan uuden johtajan Mao Tsetungin Moskovassa käymistä neuvotteluista ja 14.2.1950 solmitusta sopimuksesta. Sopimuksessa oli Kiinan Tshangtshungin rautatietä, Port Arthuria ja Dairenia koskeva välipuhe, jonka mukaan kiinalainen rautatie luovutetaan kokonaan Kiinalle ja Neuvostoliiton sotajoukot poistetaan yhteisessä käytössä olleesta Port Arthurista sen jälkeen, kun Japanin kanssa on allekirjoitettu rauhansopimus. Tämän oli määrä tapahtua vuoden 1952 loppuun mennessä. Näin kumottiin sopimus vuodelta 1945. Seuraavan kerran Port Arthur nousi otsikoihin lokakuussa 1954. Kiinassa vietettiin kansantasavallan 5-vuotisjuhlaa ja NL:n hallitusvaltuuskunta saapui onnittelemaan.⁶⁶ Juhlien ohessa myös neuvoteltiin. HS kertoi 12.10.1954 uutissivulla Moskovan radion ilmoituksen otsikolla ”Neuvostoliitto palauttaa Port Arthurin Kiinalle. Lännen tulkinta: Kuumia hiiliä USA:n päälle” Jutun mukaan ”yllättävää tiedonantoa pidettiin Lontoossa merkinä siitä, että kommunistiset maat aikovat painostaa Yhdysvallat luopumaan kansallisen Kiinan hallussa olevan Formosan saaren turvaamisesta.” Uutisessa todetaan, että Port Arthurin luovutus

⁶⁵ Toisen maailmansodan loppuvaiheessa elokuussa 1945 NL hyökkäsi Japanin joukkoja vastaan Mantsurian eteläosassa. Länsivaltojen kanssa jo Jaltan neuvotteluissa helmikuussa 1945 tehdyn sopimuksen mukaan NL sai taistelun voitettuaan omistukseensa Etelä-Sahalinin ja Kuriilit sekä käyttöoikeuden Port Arthurin ja Dairenin satamiin sekä niihin johtaviin rautatieyhteyksiin. Polvinen 2000, 450.

⁶⁶ Korkea-arvoiseen delegaatioon kuuluivat mm. NL:n kommunistisen puolueen sihteeri, Korkeimman neuvoston puhemiesjäsen Nikita Hrustshev, ministerineuvoston toinen puheenjohtaja N.A. Bulganin ja varapuheenjohtaja A.I. Mikojan. HS 13.10.1954.

korosti Kiinan uutta tasavertaista asemaa NL:n kanssa. Seuraavana päivänä 13.10.1954 HS jatkoi uutissivullaan Port Arthurin merkityksen pohdintaa ja arveli, että NL:n ja Kiinan tarkoituksena oli saada amerikkalaiset lähtemään tukikohdistaan ja tuhota Kaakkois-Aasian puolustusliitto. Lontoon kirjeenvaihtaja lainasi sanomalehti Timesia otsikon ”Merkittävä julistus” alla:

”Länsivalloilla ei voi olla mitään illuusiota liiton (Pekingin ja Moskovan) solidaarisuudesta. Uuden sopimuksen antama opetus on se, että kiinalaisten ääni on kuuluva tästä lähtien entistä selvempänä. ... Venäläiset puolestaan eivät voineet tehdä muuta kuin vetäytyä kestäättömistä asemistaan Port Arthurista.”

Arviolla venäläisten poliittisesta asemasta alueella viitattiin edellisenä vuonna päättyneeseen Korean sotaan, joka jakoi niemimaan pysyvästi kahdeksi valtioksi. Port Arthurin laivastotukikohdan sotilaspoliittinen asema oli nyt muuttunut vähäisemmäksi. Tokiosta tullessa arviossakin Port Arthurin luovutus koettiin Kiinan painostusvoiman kasvuna Formosan osalta. NL:n osalta sitä pidettiin ”varsin huomattavana myönnytyksenä”. NL ei kuitenkaan menettänyt mitään, sillä se voi tarvitessaan sopia Kiinan kanssa alueen väliaikaisesta käytöstä. HBL kertoi Port Arthurin palautuksesta etusivullaan 12.10.1954 ja liitti sen HS:n tavoin Formosan ja Korean tilanteisiin. VS:ssa kerrottiin 13.10.1954: ”Neuvostoliitto poistaa kaikki joukkonsa Port Arthurin satamakaupungista, joka siirtyy täydelleen Kiinan kansantasavallan haltuun” sekä ”kaikki venäläiset joukot poistetaan ennen toukokuun 31. päivää 1955”. US, SS ja VN eivät kirjoittaneet Port Arthurista.

Toukokuussa 1955 Port Arthurin luovutus kiinalaisille vahvistettiin. HS ja US kertoivat 7.5. 1-palstaisessa uutisessa Port Arthurin ja Dairenin jäähyväisjuhlista neuvostojoukkojen poistumisen johdosta. Joukkojen oli määrä lähteä alueelta toukokuun loppuun mennessä. SS:n uutisen 23.5. mukaan NL aloitti joukkojen siirron jo 6.5. US kertoi 26.5.: ”Pekingin radion tämänpäiväisen virallisen ilmoituksen mukaan kiinalaiset olivat vastaanottaneet Neuvostoliiton sotilasviranomaisilta Port Arthurin sataman helmikuussa 1950 solmitun sopimuksen mukaan.” NL antoi sataman sotilaallisine laitteineen Kiinalle korvauksetta kuten oli sovittu. HBL:ssa oli 25.5. uutinen: ”Port Arthur har utrymts” (”Port Arthur on tyhjennetty”), jossa kerrottiin lyhyesti, että NL:n joukot olivat luovuttaneet sotalaivatukikohta Port Arthurin Kiinan armeijalle. HS:ssa oli 26.5. pieni uutinen otsikolla ”Port Arthur nyt virallisesti Kiinalla”. VS kertoi 27.5. takasivun 1-palstaisessa uutisessa ”Lopullinen pöytäkirja Port Arthurista” neuvostojoukkojen poistuneen Port Arthurista. VS julkaisi kuvan sopimuksen allekirjoitustilaisuudesta 5.6. lehdessä.

Suomalaisissa sanomalehdissä NL:n luopuminen Port Arthurista sai tilaa pienen uutisen verran. Uutisissa todettiin käytännön toimenpiteet, mutta ei arvioitu luovutuksen poliittista merkitystä sillä hetkellä. Tämä johtui mahdollisesti siitä, että kysymyksessä oli aiemmin sovitun toteuttaminen ja se sujui suunnitelman mukaan eikä lähialueiden sotilaspoliittisessa tilanteessa mikään ollut sen esteenä.

Pienen tukikohdan luovuttaminen Kiinalle sopi NL:n Kauko-idän strategiaan tuossa vaiheessa. Suomalaisissa lehdissä ei millään tavoin yhdistetty Port Arthurin samankaltaisuutta Porkkalan vuokra-alueella olleeseen NL:n laivastotukikohtaan. Tämän jälkeen Neuvostoliitolle vain yksi oman alueensa ulkopuolella oleva sotilastukikohta: Porkkala.

3 Journalismin kuuma kesä 1955

3.1 Toukokuu

Kansainvälisessä politiikassa tapahtui toukokuussa merkittäviä päätöksiä ja aloitteita. Toukokuun aluksi HS julkaisi 1.5. Pariisin kirjeenvaihtajan jutun otsikolla ”Neuvostoliitto kaihtaa sotaa. Alkusyö myönnytyksiin”. Siinä todettiin, että NL:n viime viikkoina harjoittama jännitystä laukaiseva politiikka – erityisesti Itävallan suhteen - oli luultavasti NL:n ulkopoliitiikkaan hyväksytty uusi linja eikä siihen liene tulossa muutosta ainakaan lähiaikoina. Diplomaattipiirien mukaan syy muutokseen oli pelko sodan syttymisestä lännen kanssa. NL:ssa ehkä ajateltiin, että välttämällä sodan NL sai aikaa voittaa koko maailman kommunismille. Jutussa pääteltiin, että myönnytyksillä yritettiin ehkä vielä vaikuttaa lopullisiin ratkaisuihin Saksan osalta ja kasvattaa puolueetonta blokkia Saksan ja Itävallan lisäksi Lähi-idän ja Aasian suuntiin.

Tapahtumarikkaan toukokuun ensimmäiset suuret uutiset koskivat Saksaa. HS otsikko 5.5. kertoi pääasian: ”Länsi-Saksa itsenäiseksi tänään puolenpäivän aikaan. Miehistäjien lakien voimassaolo päättyy. US:n otsikko 5.5. oli: ”L-Saksa nyt suvereeninen”. Kymmenen vuotta kestänyt miehitys oli päättynyt ja maalla oli oikeus omaan 500.000 miehen armeijaan. Länsi-Saksa hyväksyttiin myös Atlantin liitto Naton 15. jäseneksi.

Samaan aikaan valmisteltiin NL:n johdolla ns. itäblokin maiden sotilaallista yhteistyöorganisaatiota, joka perustamispaikkansa mukaan sai nimeksi Varsovan liitto. Sen perustamisesta kerrottiin 14.5. HS:ssa ja US:ssa. Edellisenä päivänä kahdeksan maan, Albanian, Bulgarian, Itä-Saksan, Neuvostoliiton, Puolan, Romanian, Tsekkoslovakian ja Unkarin, 20 vuodeksi allekirjoittaman ystävyys-, -yhteistyö- ja keskinäiseen avunantosopimuksen mukaan maille perustettiin yhteinen sotilasjohto. Sen ylipäälliköksi nimitettiin venäläinen marsalkka Ivan Konjev. HS:n mukaan Varsovan liiton kokonaisvahvuudeksi tiedettiin 260 divisioonaa, mistä 180 oli venäläisten ja 80 satelliittivaltioiden. HS:ssa 12.5. oli lännen arvio, että NL:n satelliittivaltioiden joukot yhdistetään NL:n sotakoneistoon ja Kremlin valvontaan. Länsi-Euroopassa oli sitä vastassa 90 Atlantin liiton

divisioonaa. HS:n 4.5. mukaan Varsovan liiton perustaminen ja sen ajankohta olivat seurausta länsimaiden ratifioimasta Pariisin sopimuksesta, jolla länsi oli vahvistanut asemiaan.

Atlantin liitossa oltiin kiinnostuneita NL:n uudesta aktiivisuudesta ulkopolitiikassaan. HS:ssa oli 9.9. Pariisissa päivätty juttu ”Atlantin liitto povaa NL:n ulkopolitiikasta. Kolme teoriaa sovinnonhalun syistä”. Jutun mukaan Atlantin liiton kokouksessa käsiteltiin raporttia, joka koski NL:n päämääriä ja strategiaa ja jonka mukaan ”edellytykset idän ja lännen välisille neuvotteluille maailmanpoliittisen jännityksen helpottamiseksi ovat parantuneet”. Raportin pohjalta esitettiin kolme teoriaa muutokseen NL:n käyttäytymisessä. Ensinnäkin NL haluaa helpottaa jännitystä länsiliittoutuneiden kasvavan yksimielisyyden ja asevoiman sekä USA:n ydinaseiden ylivoiman vuoksi. Toiseksi NL haluaa sovittelupolitiikallaan edistää Saksan ja muiden Länsi-Euroopan maiden neutralisoimista ja kolmanneksi syynä voivat olla NL omat sisäiset vaikeudet.

HS kertoi 11.5., että USA, Britannia ja Ranska olivat lähettäneet NL:lle kutsun suurvaltakokoukseen heinäkuussa. USA:n tavoitteena asialistalle olivat HS:n mukaan Saksan yhdistäminen, tilanne Itä-Euroopassa sekä aseistariisuminen ja turvallisuus atomikaudella. Periaatteellisena kantana USA ilmoitti, ettei se halua neuvotteluista ”uutta Jaltaa”, ”missä muiden kansojen kohtaloista päätettäisiin niiden selkien takana”. USA torjui ”sodanaikaisen ajattelutavan, jonka mukaan kolme tai neljä hallitusta saisivat ratkaista koko maailman kohtalon”. NL:n ilmoitus konferenssikutsun hyväksymisestä kerrottiin 16.5. lehdissä.

NL:n esitys sotilastukikohtien lakkauttamisesta nosti Porkkalan laivastotukikohdan kansainvälisen tarkkailun kohteeksi toukokuun puolivälistä lähtien. Lontoossa oli koolla YK:n aseistariisumisvaliokunnan jaosto, joka laati YK:n yleiskokoukselle ehdotusta julkilausumaksi.⁶⁷ HS kertoi 12.5. otsikolla ”NL:n uusi aseriisuntaehdotus myötäilee lännen esityksiä”, että NL oli tullut lännen ehdotuksia vastaan. Sen lisäksi NL esitti kaksiosaista aseistariisuntaohjelmaa. Ehdotuksen mukaan ensimmäisessä vaiheessa USA, NL ja Kiina supistaisivat armeijansa 1-1,5 miljoonaan mieheen. Ranskan ja Englannin miesvahvuus olisi 650.000. Vuonna 1957 kaikki viisi suurvaltaa vähentäisivät joukkojaan 50 prosentilla sekä ”purettaisiin molemmin puolin kaikkien omien alueiden ulkopuolella olevat sotilaalliset tukikohdat”. NL ehdotti myös YK:ssa aseistariisuntakonferenssia viimeistään 1956 alkupuolella. Muutkin lehdet uutisoivat 12.5. NL:n ehdotuksesta. US otsikoi uutisen ”Asevoimien supistaminen Neuvostoliiton uusi ehdotus”. Tekstissä tukikohtia koskeva kohta oli muodossa: ”Valtiot, joilla on laivasto- tai lentotukikohtia muiden maiden alueilla, sitoutuvat

⁶⁷ Kolme kuukautta koolla olleeseen varusteiden vähentämiskonferenssiin Lontoossa osallistuivat Englanti, Kanada, NL, Ranska ja USA. US 12.5.1955.

poistamaan ne vuoden 1956 aikana.” Toisaalla lehdessä kerrottiin, että Englanti ei pidä NL:n ”vaatimaa tukikohtien täydellistä evakuoimista ensi sijassa toteutettaviin kysymyksiin kuuluvana, koska nämä vierailla alueilla sijaitsevat tukikohdat menettävät melkoisesti merkitystään yleisen aseiden supistuksen tapahduttua”. SS ja VS uutisoivat 12.5. laajasti, tarkasti ja ilman omia arviointeja tai kommentteja NL:n ehdotusta etusivun kärkiuutisen paikalla. SS:n uutisen otsikkona oli ”Varustelu kansainväliseen valvontaan, tukikohdista luovuttava, Saksa tyhjiöksi”. Laajassa, sisäsivulle ulottuvassa uutisessa tukikohtia koskeva osuus on vain lyhyt nelirivinen: ”Valtiot, joilla on sotilas-, laivasto- ja lentotukikohtia toisten valtioiden alueilla, sitoutuvat poistamaan nuo tukikohdat.” VS otsikoi 12.5. etusivun uutisensa ”NL ehdottaa laajaa aseiden ja sotavoimien supistamista”. NL:n esitys selostettiin laajasti ja tekstin tyylistä päätellen alkuperäistekstiä melko sanatarkasti noudattaen. Etusivulla oli kolmen rivin maininta: ”Lisäksi ehdotetaan, että sotilaalliset tukikohdat muiden maiden alueilta poistettaisiin.” Uutinen jatkui kakkosivulla ja NL:n esityksen tukikohtia koskeva osuus oli neljällä rivillä: ”Valtiot, joilla on laivasto- tai lentotukikohtia muiden maiden alueilla sitoutuvat poistamaan ne vuoden 1956 aikana.” Uutisen yhteydessä ei ollut lehden omia kommentteja siitä. Seuraavana päivänä 13.5. VS siteerasi Pravdan⁶⁸ uutista ”Kylmä sota lopetettava”, missä mainittiin mm. ”Ulkomaalaiset joukot on vedettävä Saksasta pois ja vieraat sotilastukikohdat poistettava muista maista”. Lehdet eivät esittäneet omia kommentteja tukikohtiin liittyen.

HBL otsikoi uutisen A-painoksessa ”Ny rysk nedrustningsgiv väcker optimism i London” (”NL:n uusi aseriisuntatavoite herättää optimismia Lontoossa”) ja kertoi, että Saksassa esitykseen suhtauduttiin positiivisesti. B-painoksen otsikkona oli ”Rysk nedrustningsplan – slopa alla militärbaser” (”NL:n asevarustelusuunnitelma – poistakaa kaikki sotilastukikohdat”). VN:ssa uutinen oli muutamalla rivillä otsikolla ”Rysk nedrustningsförslag. Bort med atomvapnen” (”NL:n asevarusteluesitys. Atomiaset pois”). Tekstin viimeinen lause oli: ”Edelleen ehdotetaan, että kaikki ulkomaiset sotilastukikohdat toisten maiden alueella poistettaisiin”. HBL ja VN eivät kommentoineet uutista.

Omien alueiden ulkopuolella olevat sotilastukikohdat oli nyt nostettu ensimmäisen kerran yhdeksi neuvottelun aiheeksi suurvaltojen aseistariisuntaneuvotteluissa. NL:n esitys oli julkinen, joten siihen oli mahdollisuus ottaa kantaa. SS:n nimimerkki Nikodemus kirjoitti 12.5. ilmestyneessä kolumnissaan kansainvälisen poliittisen ilmapiirin keväisistä tuulahduksista, mistä esimerkkinä oli Itävallan itsenäisyys ja Saksan asioissa edettiin.

... ja nyt eilisittäin Moskovasta löyhähti aivan yllättäen ylen lämminsävyinen henkäys, joka sisällään piti sen, että Neuvostoliitto vaatii kerta kaikkiaan kylmän sodan lopettamista sekä vieraiden

⁶⁸ Pravda oli NL:n kommunistipuolueen äänenkannattaja.

miehitysjoukkojen kerta kaikkiaan poistamista niin Itä- kuin Länsi-Saksastakin sekä sen lisäksi vielä suurimpien suurvaltojen sotavoimien miesvahvuuden supistamista määrättyihin maksimimääriinsä.”

Nikodemus totesi pakinassaan suurvaltapoliittisesti merkittävät avaukset, joissa NL oli ollut aloitteellinen. Hän jätti kuitenkin mainitsematta vieraan vallan tukikohtia koskevan aloitteen, jonka NL oli esittänyt osana sotavoimien supistamista edellisenä päivänä. Viidelle palstalle taitetussa kolumnissa ei ollut tilan puutetta, joten voi päätellä, että tukikohdat oli haluttu jättää mainitsematta.

Uutisen arviointi jatkui 13.5. suomalaisissa lehdissä. US kertoi etusivun otsikossa, että ”Lontoo valmis keskustelemaan NL:n aseidenriisumisehdotuksesta”. Jutun mukaan Lontoon lehdistö suhtautui NL:n ehdotuksiin ”varsin pidättyvästi”, mutta neuvotteluja voitiin jatkaa. Juttuun sisältyi yksi tukikohtia koskeva arvio:

”Manchester Guardian ... toteaa Neuvostoliiton vaatiman vierailta alueilla olevista tukikohdista luopumisen merkitsevän koko länsivaltojen puolustusjärjestelmän ja Pohjois-Atlantin liiton hajoamista. Neuvostoliitto kykenisi kuitenkin sananaikaisesti edelleenkin ylläpitämään satelliittien armeijoiden valvontaa Varsovan sopimusten nojalla.”

Tässä vaiheessa Lontoon neuvottelujen ilmoitettiin jäävän tauolle kesäkuun alkuun asti. Tutkimuksessa mukana olevat suomenkieliset sanomalehdet eivät enää palanneet aseidenriisunta-aiheeseen toukokuun aikana. Niissä ei arvioitu millään tavoin, miten NL:n esitys vieraan maan alueilla olevien tukikohtien lakkauttamisesta voisi liittyä Suomeen ja Porkkalan tukikohtaan. Paasikivi oli lukenut lehdet ja kirjoitti päiväkirjaansa 11.5. tavattuaan Kekkosen:

”Sitten minä luin Kekkoselle tohtori Fredborgin⁶⁹ kirjeen. Sanoin, että kun sain kirjeen eilen, pidin asiaa utsiktslös (toivottomana). Venäläiset eivät siihen suostuisi, nimittäin luopumaan Porkkalasta. Tänä on Ilta-Sanomissa Kremlin ehdotus länsivalloille rauhan ohjelmaksi. Siinä on kohta: ”Kaikkien ulkomailla sijaitsevien sotilastukikohtien hävittäminen.” Olisi otettava selvää, mitä tämä merkitsee ja olisiko tämän johdosta sondeerattava Porkkalan asiaa. Venäläiset luultavasti vastaavat, että Porkkala perustuu yleiseen rauhansopimukseen ja Suomelle ei ole ollut Porkkalasta mitään haittaa. Kehoitin Kekkosta miettimään asiaa. Kekkosen katsoi, että tässä ei saataisi mitään tulosta aikaan. Porkkalasta ei tosiaan ole ollut meille vaikeuksia. Lupasi harkita asiaa.”⁷⁰

Päiväkirjamerkintä osoittaa, että Paasikivi seurasi tukikohtiin liittyvää kirjoittelua heti NL:n esityksestä lähtien ja mietti, mitä se Suomen ja Porkkalan kannalta voi merkitä. Hän otti Porkkala-asian heti puheeksi myös pääministerin kanssa. Kumpikaan ei tässä vaiheessa uskonut, että NL luopuisi Porkkalan tukikohdastaan. Yhteinen näkemys oli myös, että Porkkalasta ei ollut ollut haittaa ja vaikeuksia Suomelle.

Lehdistökeskustelun aiheesta aloitti VN ja HBL liittyi siihen. VN otsikoi 21.5. pääkirjoituksen ”De militära baserna” (”Sotilastukikohdat”), ja siinä todettiin:

⁶⁹ Polvinen ja Immonen 2003, 229. Arvid Fredborg (s. 1915) oli Svenska Dagbladetin entinen toimittaja ja filosofian tohtori 1951, väitöskirja: ”Storbritanniens och den ryska frågan 1918-1920”. Vem är det: Svensk biografisk handbok 1969 s. 284, <http://runeberg.org/vemardet/1969/0300.html> (viitattu 28.2.2020).

⁷⁰ Paasikivi 1986, 492.

”Neuvostoliiton ehdotus lopettaa sotilastukikohtien järjestelmä toisten maiden maaperällä kiinnostaa Suomea siitä luonnollisesta syystä, että tämä peruste pitää sisällään sen laivastotukikohdan tyhjentämisen, joka on Suomen maaperällä, Porkkalan alueella. Ehdotuksen toteuttaminen käytännössä sisältäisi vapautumisen siitä lupauksesta, johon Suomi sitoutui aselevon yhteydessä ja joka vahvistettiin rauhansopimuksessa, nimittäin että 50 vuoden vuokrasopimuksella Porkkalan alue annettiin venäläisen laivastotukikohdan käyttöön. Tämä velvollisuus pitää sisällään suvereniteetin leikkauksen, mitä korostaa määräys, että Suomen pitää huolehtia, että Porkkalaan johtavat tiet ovat kaikissa oloissa avoinna Neuvostoliitolle maitse, meritse ja ilmaitse. – Ideat aseistariisunnasta ovat perinteisesti osoittautuneet vaikeiksi toteuttaa käytännössä. Ehdotuksen esittäminen on joka tapauksessa tapahtuma, mikä herättää suurta mielenkiintoa ja sen kohtaloa seurataan jatkossa tarkkaavaisesti.”⁷¹

Hufvudstadsbladet lainasi VN:n kirjoituksen 22.5. ”Dagens Diskussion” -palstallaan ja toi sen laajemman lukijakunnan, omien valtakunnallisten lukijoittensa ja lehteä lukevien suomenkielisten tietoisuuteen. Hufvudstadsbladetissa oli aiheeseen liittyen 23.5. uutistoimisto AP:n New Yorkista välittämä juttu ”Avtal om ryska baser i Tjeckoslovakien, Albanien, Bulgarien” (”Sopimus NL:n tukikohdista Tsekkoslovakiassa, Albaniassa, Bulgariassa”). Jutussa kerrottiin, että sopimus Varsovan liitosta mahdollisti NL:n tukikohtien perustamisen aiempien lisäksi myös Albaniassa, Bulgariassa ja Tsekkoslovakiassa. Tukikohtia ei tiedetty olleen näissä maissa viiteen vuoteen. ”Venäläisillä ei ole myöskään ollut mitään juridista tekosyytä lähettää joukkoja näihin maihin”, jutussa todettiin. Muissa neljässä NL:n satelliittimaassa – Itä-Saksassa, Puolassa, Unkarissa ja Romaniassa – oli ollut NL:n joukkoja sodasta lähtien kansainvälisten sopimusten perusteella. Juttu osoittaa, että NL:n aloite tukikohtien lakkauttamisesta oli monitahoinen sekä idästä että lännestä katsottuna. Varsovan liiton perustaminen Atlantin liiton vastapainoksi laajensi tukikohta-käsitettä, sillä poliittisessa keskustelussa voitiin erilaisin argumentein kyseenalaistaa tai perustella erilaisiin sopimuksiin perustuvien tukikohtien olemassa oloa. Porkkalan tukikohta erosi näistä liittolaisuuteen perustuvista tukikohdista, sillä sodan voittajana NL oli voinut rauhansopimuksessa vaatia aluetta omaan käyttöönsä ja sopia tukikohdan vuokra-ajan määräaikaiseksi. Porkkala oli toukokuussa HBL:n, VN:n ja US:n pieni uutisaihe myös ruotsalaisen höyrylaivan vuoksi, joka ajoi karille Porkkalan edustalla.⁷²

⁷¹ VN 21.5.1955: ”Sovjetunionens förslag att slopa systemet med militära baser på andra länders mark intresserar Finland av det naturliga skälet att denna ståndpunkt innefaller utrymning av den flottbas som Sovjetunionen håller på finländsk territorium, på Porkkalaområdet. Förslaget förverkligande skulle innebära frigörelse från det åtagande, som Finland iklädde sig vid vapenstilleståndet och som bekräftades i fredsfördraget, nämligen att på grund av ett arrendeavtal på femtio år ställa Porkkala-området till förfogande för en rysk flottbas. Denna förpliktelse innebär en inskränkning av suveräniteten som understryks av bestämmelsen att Finland skall se till att vägarna till Porkkala under alla förhållanden står öppna för Sovjetunionen till lands, till sjöss och i luften.” ... Nedrustningsidéerna har traditionellt visat sig vara svåra att omsätta i verkligheten. ... Att förslaget framställts är under alla förhållanden en händelse som väcker stort intresse och dess öde följs i fortsättningen med uppmärksamhet.”

⁷² VN:ssa uutinen oli 7.5. etusivun kärkipaikalla otsikolla ”Svensk på grund fem sjömil INNANFÖR Porkkala-gransen” (”Ruotsalainen viisi merimailia Porkkalan rajan SISÄPUOLELLA”). HBL:n A-painoksessa otsikko oli ”s/s Fenja på grund i Porkkala” (”s/s Fenja karilla Porkkalassa”) ja B-painoksessa ”Svensk på grund vid PORKKALA” (”Ruotsalainen karilla PORKKALASSA”). Jutuissa kerrottiin, että paksun sumun vuoksi Kotkasta Lontooseen matkalla ollut ruotsalaislaiva Fenja ajautui kurssilta Porkkalan alueen edustalla, ajoi karille Kallbådan lähellä ja sai vuodon. Pelastusalus lähti liikkeelle saatuaan luvan NL:n viranomaisilta. NL:n edustajia kävi haveripaikalla toteamassa tilanteen. Aluksen irrottamisessa oli vaikeuksia sumun vuoksi. US kertoi 8.5., että alus oli saatu irrotettua.

Lehtien uutisvälityksessä päähuomio oli toukokuussa neljän suurvallan konferenssissa, sen järjestämisessä ylipäätään ja sen mahdollisuuksien arvioinnissa. Aseistuksen voimasuhteet oli vain yksi teemoista. Paljon julkisuutta sai myös neuvostojohdon vierailu Jugoslaviaan ja maiden suhteiden lämpeneminen, joka oli NL:n seuraava ulkopoliittinen avaus Itävallan jälkeen. Sen arveltiin tarkoittavan, että NL halusi luoda neutraalin vyöhykkeen Euroopan läntisten maiden ja itäblogin maiden väliin. Tämän vyöhykkeen pääteltiin ulottuvan Ruotsista Jugoslaviaan. US otsikoi 15.5. etusivullaan ”Moskova lähestyy Titoa. Bulganin, Hruschtshev ja Mikojan Belgradiin”. Uutisen mukaan vierailu oli ensimmäinen vuoden 1948 jälkeen, jolloin Jugoslavia erotettiin Kominformista. Lännessä yllättävää vierailua pidettiin hyvänä asiana. HS:n pienessä uutisessa 15.5. kerrottiin myös havainnosta, että vierailu-uutisissa NL:n johtajien nimiä ei enää lueteltu aakkosjärjestyksessä, vaan Hruschtshevin nimi oli nostettu ensimmäiseksi.

Lehdissä kirjoitettiin NL:n uudesta rauhaa korostavasta poliittisesta linjanmuutoksesta, mikä aiheutti pohdintoja eri maissa. Yleisimpänä käsityksenä suomalaislehdistä välittyi epäily, että NL yritti houkutella länsimaita sopimuksiin, jotka lopulta olivat kuitenkin edullisimpia NL:lle. US otsikoi 19.5. Washingtonista tullutta uutista ”Aika tunnustella NL:n valtimoa”. Sen mukaan Länsi-Saksan aseistaminen oli ”suurin diplomaattinen tappio, jonka Neuvostoliitto on kärsinyt viime vuosina”. Itävallan miehitysvallan päättymisestä uutinen kertoi USA:n presidentin Eisenhowerin kommentin:

”Äkkiä tuli ilmoitus, että venäläiset lähtevät pois Itävallasta. Emme tiedä vielä, mitä se todella merkitsee. Joka tapauksessa tämä on ensimmäinen kerta vuoden 1945 jälkeen, jolloin neuvostoarmeija poistuu jostakin maasta. Tällä täytyy olla suunnaton vaikutus muihin maihin, joissa on samanlainen miehitys kuin Itävallassa.”

Päinvastaistakin esitettiin, kuten Reuterin entinen Moskovon kirjeenvaihtaja don Pallas, joka kirjoitti otsikolla ”NL:n suunnanmuutos” (US 18.5.). Itävallan itsenäisyys, ehdotukset aseistuksen rajoittamiseksi, myönteisyys suurvaltakonferenssia kohtaan sekä sovinnollinen aloitteellisuus Jugoslavian suuntaan ja NL:n johdon kolmen kärkimiehen neuvottelumatka sinne voivat johtua siitä, että NL halusi välttää maailmansotaa. Toiseksi syy voi olla taloudellinen, sillä atomi- ja vetypommit olivat nostaneet varustelukustannukset yhä suuremmiksi. Don Pallas päätteli, että marxilainen ideologia oli painunut taka-alalle ja uudet toiminnan miehet olivat asenteeltaan enemmän ”liikemiesmäisiä”. Mahdollisia syitä NL:n linjanmuutokseen haluttiin löytää, jotta niihin osattaisiin reagoida parhaalla mahdollisella tavalla. US tiivistä tilanteen 23.5. pääkirjoituksessa ”Diplomaattinen suuroffensiivi”:

”Sanomalehtien ulkomaanosastoilla ei totisesti ole ollut aihetta valittaa tärkeiden ja huomiota herättävien uutisten puutetta. Ei ihme, että suurpoliittinen kannunvalanta juuri nyt on poikkeuksellisen vilkasta. Erityisesti aiheuttavat päänvaivaa kysymykset, mihin Neuvostoliitto pyrkii uusilla otteillaan ja mitä

mahdollisuuksia hallitusten päämiehillä on kesällä todennäköisesti tavatessaan saada jotain positiivista aikaan.”

US:n pääkirjoituksessa mainittiin myös NL:n ”Pohjoiselta Jäämereltä Adrianmerelle ulottuvaa puolueetonta vyöhykettä koskeva suunnitelma”, YYA-sopimuksessa Suomelle tunnustettu oikeus ”pysyä syrjässä suurvaltojen välisistä riitaisuuksista” sekä Ruotsin liittovapaa ulkopolitiikka. NL:n tiedettiin tavoittelevan Norjan ja Tanskan irtoamista Atlantin liitosta, mutta enää se ei vastustanut ”pohjoismaisen blokin muodostamista”.

3.2 Kesäkuu

Kesäkuu oli ulkomaanuutisten sivuilla vilkas kesäkuukaudeksi. Kuukauden alkupuolella vuonna 1947 itsenäistyneen Intian päämies Nehru vieraili Moskovassa. US:n etusivulla 8.6. oli uutinen ”Adenauer kutsuttu Moskovaan”. Länsi-Saksan liittokansleri Konrad Adenauerin saama kutsu tuli yllätyksenä lännelle. HS:ssa oli 10.6. kutsun syytä arveleva otsikko: Adenauerin matka NL:ään tärkeä vaihe Saksan yhdistämiseksi”. US:ssa 14.6. oli kaksi Pohjoismaiden ja NL:n välejä koskevaa uutista. Pohjoismaiden neuvoston puheenjohtajiston jäsen torjui NL:n väitteen, että Pohjoismaiden neuvosto olisi NL:n vastainen. Toinen uutinen oli otsikoitu ”NL arvostelee Tanskaa ja Norjaa”. Uutisen aiheutti NL:n Tanskaan, Norjaan ja Islantiin kohdistama arvostelu siitä syystä, että näiden Atlantin liittoon kuuluvien maiden alueille rakennettiin ulkomaisia tukikohtia. HS:ssa oli 15.6. pieni uutinen, jossa kerrottiin Ruotsin parlamenttivaltuuskunnan lähteneen kotimatalle vierailulta NL:oon. NL:n politiikan pohdinta jatkui ja US:ssa oli 18.6. juttu otsikolla ”NL:n uusi politiikka ”enemmän kuin propaganda”. Lännen ulkoministerien käsitys”. Kaksi päivää myöhemmin 20.6. US kertoi, että ”Lontoon ja Washingtonin käsityksen mukaan Neuvostoliitto on luopunut ajatuksesta puolueettoman vyöhykkeen muodostamiseksi Keski-Eurooppaan”.

Kotimaan uutisena US julkaisi 1.6. etusivulla 1-palstaisen uutisen ”Porkkalan ”tunneli” lopetetaan”. HS:ssa sama tieto oli 2.6. 3-sivulla 1-palstaisena otsikolla ”Poistetaanko Porkkalan junien ikkunaluukut?”. NL oli tähän asti sallinut suomalaisten junien läpikulun vuokra-alueen halki Helsingin ja Turun -välisellä radalla. Ehtona oli, että junien ikkunat peitettiin ja junien veturit ja henkilökunta vaihdettiin venäläisiin siksi ajaksi, kun junat liikkuvat vuokra-alueella. Menettely oli saanut kansan suussa nimen ”Porkkalan tunneli”. Lehdet olivat nyt saaneet tietää, että Suomen ja NL:n kesken oli neuvoteltu Porkkalan vuokra-alueen kauttakulun helpottamisesta ja joustavoittamisesta rautateiden kannalta. US kertoi:

”Tietävästi neuvottelut ovat sujuneet myönteisessä hengessä, mutta ne ovat kuitenkin vielä kesken. Muutosta ei tapahdu ainakaan ennen syksyä nykyiseen tilanteeseen. Jos sopimus uudesta

liikennöimistavasta saadaan allekirjoitetuksi, voidaan Helsingin-Turun välille avata mm. moottorikiitojunayhteys, joka on nykyisten määräysten mukaan mahdoton toteuttaa.”

HBL kertoi 2.6. sivun 12 otsikossa: ”Förhandlingar om trafiken genom Porkkala” (”Neuvotteluja liikenteestä Porkkalan läpi”). Uutisen mukaan ”neuvotteluja kauttakulkuliikenteen helpottamiseksi Porkkalan vuokra-alueen läpi on käyty Suomen ja NL:n viranhaltijoiden kesken, ilmoitti liikenneministeri Martti Miettunen eilen STT:lle. Neuvottelut olivat vielä alkuvaiheessa ja mitään päätöksiä ei ollut vielä tehty.” Uutinen julkaistiin myös samana päivänä ilmestyneessä HBL:n Riksupplaga-painoksessa, mutta sen otsikko oli muutettu muotoon ”Lättnader i trafiken via Porkkala” (”Helpotuksia liikenteeseen Porkkalan kautta”). VN:n etusivun yläreunassa oli samoin 2.6. juttu otsikolla ”Hopp om snart slut på Porkkala-tunneln) (”Toivon mukaan nopea loppu Porkkala-tunnelille”). Uutinen oli sisällöltään samanlainen kuin muillakin mutta tyyliältään muita toimitetumpi. Jutun alussa todetaan, että on olemassa toiveita, että matkustajaliikenne Porkkalan-alueen voisi kulkea ilman junavaunujen ikkunoiden sulkemista. Tähän toivomukseen oli venäläisten puolelta suhtauduttu hyvänthahtoisesti. Jutussa korostettiin, että neuvottelut asiasta on siirretty tuonnemmaksi. Vasemmistolehdet SS ja VS eivät asiaa uutisoineet.

Seuraava Porkkala-uutinen oli US:n sisäsivulla 4.6. otsikolla ”Economistin kirjoitus Porkkalan tukikohdasta” Lehden Lontoon kirjeenvaihtaja Kuosa oli välittänyt tiedon nopeasti, sillä kyseisen The Economistin virallinen ilmestymispäivä oli 4.6. US:n 1-palstainen uutinen meni suoraan asiaan:

”Suomalaiset tuntisivat olevansa paljon paremmassa turvassa, jos venäläiset luopuisivat Porkkalassa olevista linnoituslaitteistaan, lausuu Economist kommunistien tukikohtapolitiikkaa käsittelevässä tämänpäiväisessä artikkelissaan. Lehden mielestä tukikohtien tarpeellisuus tulkitaan toisin Kiinassa kuin rautaesiripun tällä puolella.”

US:n jutussa kerrottiin, miten Port Arthurin luovutuksen yhteydessä Kiinan kommunistit ylistivät NL:a sen Aasian rauhan ja Kiinan turvallisuuden hyväksi antamasta panoksesta. Venäläisten tukikohtien tärkeys tunnustettiin tässä yhteydessä. Samaan aikaan NL tuomitsi tukikohdat länsimaille esittämässään aseistariisuntamallissa. US:n uutinen päättyy Suomea koskevaan arvioon:

”Economistin käsityksen mukaan Suomella on kuitenkin hyvin vähän toiveita siitä, että tätä politiikkaa tulitaisiin toteuttamaan Suomen kohdalla. Porkkalan läpikulkukysymyksessä tehdyt myönnytykset jäävät todennäköisesti ainoiksi toimenpiteiksi tässä suhteessa.”

US:n uutiseen oli poimittu pääkohtia The Economistin artikkelista ”The Communist Case for Bases” (”Kommunistinen tapaus tukikohtien joukossa”) (4.6.1955). Lehti kertoi, että venäläiset joukot oli vedetty pois toukokuun aikana Port Arthurin tukikohdasta. Kiina oli kiitollinen NL armeijalle Kauko-Idän rauhan ja turvallisuuden puolustamisesta. The Economistissa todettiin, että tämä oli oudolla tavalla päinvastaista, mitä NL:lla oli sanottavana vieraalla maalla olevista tukikohdista heidän paljon julkisuudessa olleissa lausunnoissa aseidenriisunnasta toukokuun 10. päivänä. NL sanoi silloin

jyrkästi, että sellaisten tukikohtien perustaminen ”lisää uhkaa niitä maita kohtaan, joiden alueella ne ovat”. The Economistin mukaan Kiinan hallitus esitti nyt päinvastaisen näkemyksen ja siten epäsuorasti asettui Atlantin liiton puolelle, joka on väittänyt, että Naton tukikohdat ovat aidosti puolustuksellisia ja elintärkeitä puolustuksen kannalta. Tämän jälkeen lehti siirtyi käsittelemään aihetta Suomen kannalta.

”Suomalaiset, joilla oli NL:n tukikohta Porkkalassa, jonka aseet ovat Helsingin liepeillä, määrättyinä heidän vaivoikseen sodan päättyessä, tunsivat varmasti olonsa huomattavasti turvallisemmaksi, jos venäläiset purkaisivat linnoituksensa ja marssisivat pois. Mutta on epätodennäköistä, että venäläiset ovat tarpeeksi johdonmukaisia tehdäkseen niin; Helsingissä tällä viikolla julkaistu myönnitys merkitsee hiukan enemmän kuin pimennysverhojen nostamista, jotka venäläiset oli aikaisemmin määränneet suomalaisiin juniin, jotka kulkivat tukikohdan kautta. Port Arthurin tapaus osoittaa, että propaganda tukikohtien lakkauttamiseksi on tarkoitettu vain rautaesiripun ulkopuoliseen käyttöön. Venäläisten olisi realistisempaa myöntää, että Lännessä niin kuin kaikkialla muuallakin pienet maat ovat riippuvaisia turvallisuutensa osalta isompien liittolaistensa sotilaallisesta avusta; mutta tällainen realismi olisi hyökkäys heidän ulkopoliittikkansa perustuksia vastaan.”⁷³

The Economist käsitteli tukikohta-asiaa maailman reaalioliittisesta näkökulmasta. Uusi Suomi laati juttunsa samaan tyyliin asiallisesti ja lainannut juttuunsa pääperusteeksi Port Arthurin ja Porkkalan tukikohtien asettamisen rinnakkain sotilaallisen tehtävänsä perusteella. Näiden tukikohtien poliittisen merkityksen vertaaminen nousi The Economist lehden artikkelissa pääasiaksi, mutta US jätti tämän puolen kokonaan käsittelemättä. The Economistin artikkeli osoitti, että NL:n toiminnan seurannassa Suomella oli paikkansa. Uutinen Porkkalan junien ikkunaluukuista linkittyi kansainväliseen tukikohtapoliittiseen pohdintaan.

VN otti The Economistin kirjoituksen esille 5.6. ”Dagens frågor” (”Päivän kysymyksiä”) -palstalla, jolla julkaistiin muista lehdistä otettuja lainauksia. Lainauksessa todettiin, että Porkkala oli ollut huomion kohde sen jälkeen, kun NL esitti yllättäen kaikkien omien rajojen ulkopuolella olevien sotilastukikohtien tyhjentämistä. Lehden mukaan Lontoossa esitys leimattiin propagandistiseksi. The Economist kiinnitti huomiota siihen, että ”tunneli” avataan syksyllä. VN lainasi Economistista samaa kohtaa kuin US, mutta lopetti lainauksen ennen mainintaa Port Arthurista. VN lisäsi lainauksen jälkeen The Economistin uskovan, että Porkkala-asia tulee esiin neljän suurvallan avattua uuden kierroksen kansainvälisissä keskusteluissa. Lehti asetti siten Porkkala-asialle aikataulutavoitteen, johon HS mahdollisesti tarttui heinäkuussa.

⁷³ The Economist June 4, 1955, 846. ”The Finns, who had the Soviet base at Porkkala, under whose guns lies Helsinki itself, imposed on them at the end of the war, would indeed feel a good deal more secure if the Russians dismantled their fortifications and marched away. But it is unlikely that the Russians will be consistent enough to do this; the concession announced in Helsinki this week amounts to little more than a lifting of the “blackout” formerly imposed by the Russians on Finnish trains passing through the base. The Port Arthur incident shows that the propaganda for the abolition of bases is meant for consumption outside the Iron Curtain only. It would be more realistic for the Russians to admit that, in the West as anywhere else, small countries depend for their security on the military assistance of their bigger allies; but that sort of realism would strike at the foundations of their foreign policy.”

Porkkala palasi otsikkoon 21.6., kun HBL julkaisi ensimmäisenä uutisen ”Porkalatrafiken lättar den 1 dec” (”Porkkalan liikenne helpottuu joulukuun 1. päivänä”). Lyhyt uutinen etusivun yläkulmassa kertoi, että tietyistä helpotuksista oli sovittu junien läpikulkuliikenteeseen Porkkalassa neuvotteluissa, jotka olivat päättyneet edellisenä päivänä. Joulukuun alussa voimaan tuleva muutos mahdollisti suomalaisten veturien käytön vuokra-alueella. HBL:n saamien tietojen mukaan venäläinen Porkkalan sotilaskomendantti vastusti muutosta, mutta NL:n varaliikenneministeri ei asiaan tutustuttuaan nähnyt estettä suomalaisten veturien käytölle venäläisten sijaan. Ikkunaluukut eli ns. Porkkalan ”tunneli” oli tarkoitus poistaa. Venäläinen junahenkilökunta seuraisi mukana koko matkan ja valokuvaus olisi kielletty matkan aikana.

HS:n kolmossivulla uutinen oli 22.6. otsikolla: ”Junamatka Turkuun lyhenee tunnilla. Veturinvaihto Porkkalassa lopetetaan”. Muutoksen oli määrä tulla voimaan joulukuun alusta lähtien. Uutisessa oli samat tiedot virkamiesten näkemyseroa lukuun ottamatta. Uutinen jatkui väliotsikon ”Viranomaiset vaiteliaita” jälkeen, että neuvotteluja oli käyty Suomen ja NL:n rautatiehallitusten kesken. Ulkoministeriöstä kerrottiin, ettei sinne ollut tullut mitään ilmoitusta junaliikenteen uudelleen järjestelyistä vuokra-alueella. Rautatiehallituksesta oli saatu vahvistus, että ”helpotuksia koskevia neuvotteluja oli todella käyty, mutta asiain tässä vaiheessa ei neuvottelujen tuloksista voida antaa mitään tietoja. Kaikki neuvotteluissa käsitellyt asiat oli vahvistettu pidettäväksi ehdottomasti salaisina niiden viralliseen julkaisupäivään saakka.” VN uutisoi samat tiedot samoin 22.6. etusivulla otsikolla ”Finländska LOK genom Porkala?” (”Suomalaiset veturit Porkkalan läpi”) HS:n ja VN:n juttujen samankaltaisuudesta päätellen tiedot on mahdollisesti saatu tiedotteesta. Etusivulla oli myös toinen juttu väliotsikolla ”Vägen genom Porkala” (”Tie Porkkalan läpi”). Tässä muilta osin tieoloista kertovassa artikkelissa pohdittiin matka-ajan lyhenemistä, kun veturin vaihtaminen ja ikkunoiden peittäminen jäävät pois. Lehden mukaan uutinen tuotti rantaradan käyttäjille suurta mielihyvää ja osoitti tervetullutta suopeutta vuokraajan puolelta. Jutun kiitolliseen sävyyn tuli muutos seuraavassa lauseessa: Kysymys, jolla nyt oli tosin vain teoreettista arvoa, kuului, eikö neuvotteluihin, joiden toiveena oli johtaa tällaiseen tulokseen, olisi voinut ryhtyä jo aikaisemmin. Sen jälkeen lehti siirtyi toimenpiteisiin: Nyt tarvittiin virallisia tietoja, mitä helpotukset todellisuudessa tarkoittivat, miten ne vaikuttivat junaliikenteen nopeuteen ja miten ne koskivat pimennystä, mikä herätti ulkomaisten matkailijoiden suurta huomiota. VN tarttui asiaa konkreettisella tavalla palvellakseen paikallisia lukijoitaan. VS kertoi asiasta 23.6. sivulla 11 varovaisemmin otsikoiden: ”Porkkalan liikenteeseen odotettavissa helpotuksia?” VS:ssa oli samat tiedot kuin HBL:ssa, HS:ssa ja VN:ssa. US ja SS eivät kirjoittaneet asiasta.

Keskustelu omien rajojen ulkopuolella sijaitsevista tukikohdista pysyi jonkin verran otsikoissa kesäkuun aikana.⁷⁴ NL palasi tukikohtateemaan kesäkuun loppupuolella ulkoministeri Molotovin puhuessa YK:n 10-vuotisjuhlaistunnossa. US:n sisäsivun uutisessa (23.6.) otsikolla ”Molotov syytti länttä poliittisesta jännityksestä” lehden kirjeenvaihtaja kertoo, että

”Molotov hyökkäsi tänään länsivaltoja vastaan puheessaan, jonka hän piti oopperataloon kokoontuneille Yhdistyneiden Kansakuntien 60 jäsenvaltion edustajille. Länsivaltojen varustautuminen ja niiden vierailta alueilla olevat tukikohdat ovat hänen väittämänsä mukaan maailmassa vallitsevan jännityksen syyt. Molotov syytti länsivaltoja sotapropagandasta, atomi- ja vetyaseiden varastoimisesta sekä sotilastukikohtien perustamisesta kauas omien alueittensa ulkopuolelle. Nämä tukikohdat ovat hänen mielestään vain hyökkäystarkoituksessa perustettuja.”

Uutisen mukaan Molotov syytti länsivaltoja Lähi- ja Keski-Idän pienten maitten vetämisestä liittojärjestelmäänsä vastoin niiden tahtoa. ”NL:n ja muiden rauhaa rakastavien kansojen” toiminta vaikutti Molotovin mukaan päinvastaiseen suuntaan. Esimerkkeiksi hän antoi mm. Korean aselevon ja Itävallan rauhansopimuksen. Molotov vaati YK:n jäsenmaita toimiin jännityksen lieventämiseksi maailmalla. Keinoiksi hän luetteli sotapropagandan lopettamisen, luopumisen vierailta alueilla olevista tukikohdista, atomienergian rauhanomaisen käytön, kaikkien vieraiden joukkojen vetämisen pois Euroopasta, Kauko-Idän tilanteen selvittämisen sekä eräitä taloudellisia helpotuksia. Uutisen mukaan Molotov suostui kuuden maan, niiden joukossa Suomen, YK-jäsenyyteen ja vaati jäsenyyttä myös Kiinalle. Seuraavana päivänä (24.6.) US:n etusivulla oli otsikko ”Molotovin puhe herätti yleistä paheksuntaa YK:ssa”. Erityisen negatiiviseksi koettiin Molotovin hyökkäykset kokouksen sijaintimaata USA:ta kohtaan.

HS:ssa oli 23.6. juttu samasta aiheesta otsikolla ”Molotov vaatii länneltä aseistariisunta-aloitetta”. Uutisen mukaan Molotov ehdotti, että viimeistään vuoden 1956 alkupuolella ”olisi kutsuttava koolle koko maailmankäsittelevä konferenssi neuvottelemaan yleisestä aseistusten vähentämisestä ja atomiaseiden kieltämisestä”. NL:n länsimaille esittämän toimenpidelistan toisena kohtana oli sotilastukikohdat: ”Suurvaltojen on sovittava oman alueensa ulkopuolella olevien tukikohtien lakkauttamisesta.” Seuraavana päivänä 24.6. HS:ssa pohdittiin Molotovin puheen sisältöä jutussa ”Molotov ”unohti” puheessaan kokonaan Saksan yhdistämisen”. Otsikkoasian ohella todettiin, että

---

⁷⁴ VS julkaisi 13.6. ja US 14.6. saman uutisen, jonka otsikko VS:ssa oli ”Tanska, Norja ja Islanti pakotettu päätöksiin, jotka ovat niiden kansallisten etujen vastaisia” ja US:ssa ”NL arvostelee Tanskaa ja Norjaa”. Moskovassa päivätyn ja STT ja Reuterin välittämän uutisen lähteeksi kerrottiin Moskovan radio. Uutisen mukaan ”Atlantin sopimukseen kuuluvat Tanska, Norja ja Islanti on viime kuukausien aikana pakotettu tekemään päätöksiä, jotka ovat niiden kansallisten etujen vastaisia” ”Nämä kolme maata osallistuvat kilpavarusteluun ja uuden maailmansodan valmisteluun, sanottiin lähetyksessä. Niiden alueelle rakennetaan ulkomaisia tukikohtia.” Jutun mukaan tukikohdilla oli myös vastustajia näissä maissa. Tukikohta-uutisen julkaiseminen samassa muodossa poliittisesti kahta äärilaitaa edustavassa lehdessä osoitti, että tukikohdat aiheena koettiin nyt kiinnostaviksi. Jutut erosivat toisistaan otsikoinnissa. US:n otsikko oli toteava ja VS:n moittiva. Uutisella NL nosti esille vastapuolen tukikohtia.

”neuvostohallitus on ensi sijassa kiinnostunut länsivaltojen voimaan perustuvan aseman purkamisesta. Huomattavalla paikalla Neuvostoliiton suunnitelmassa on vaatimus ulkomailla olevien sotilastukikohtien lakkauttamisesta. Ehdotus Saksassa olevien miehitysjoukkojen poisvetämisestä tähtää amerikkalaisten joukkojen poissaamiseen Länsi-Euroopasta.”

Jutussa pantiin merkille, että Molotovin puheessa ei nyt mainittu mitään Saksan yhdistämisestä, mikä keväällä oli ollut paljon esillä. HS:n Lontoon kirjeenvaihtajan jutussa ”Lontoosta puhe oli pettymys, eikä sisältänyt mitään uutta” 24.6. todettiin, että Molotov ”tunnusti epäsuorasti, että aseistaminen rasittaa ankarasti – ehkä liiankin ankarasti – Neuvostoliiton taloutta.” Jutussa todetaan, että Molotov tietoisesti mainitsi ”tutut uhkaukset sotilasliitoista ja ulkomailla olevien tukikohtien perustamisesta”. Samassa kokonaisuudessa olleessa jutussa ”Ranska pysyy Atlantin liitossa” Ranskan ulkoministeri Antoine Pinay vastasi Molotoville: ”Atlantin järjestön puitteissa en tunne mitään ulkomailla olevia sotilaallisia tukikohtia. Tiedän vain, että yhteisiin toimenpiteisiin on ryhdytty yhteisten rauhaan tähtäävien ihanteiden palvelemiseksi.”

VS kertoi 23.6. Molotovin 7-kohtaisesta esityksestä varustelun supistamiseksi takasivulla. ”Lännen otettava askel kohti pysyvää rauhaa” -otsikoidussa tiiviissä jutussa on kohtana 2: ”Sopimus suurvaltain välillä sotilastukikohtien poistamisesta ulkomaisilla alueilla.” Lehti ei kommentoi uutista millään tavoin. HBL ja SS nostivat 23.6. uutistensa kärkeen Molotovin toteamuksen, että vastuu maailman rauhasta ja turvallisuudesta on NL:lla ja USA:lla ja NL on täysin tietoinen omasta vastuustaan. VN ei kirjoittanut asiasta.

Molotov oli valinnut puheensa foorumin ja yleisön niin, että hänen sanomansa meni varmasti perille kaikille, joille se oli tarkoitettu. Puheen voi tulkita olleen vastaus heille, jotka olivat lähiaikoina kyselleet, mitä NL oikein tavoittelee monilla aloitteillaan. Puhe nosti vierailta alueilla olevat sotilastukikohdat viimeistään nyt NL:n tavoitteiden kärkisijoille länsivaltojen tietoisuudessa.

Reino H. Oittinen⁷⁵ piti SDP:n puoluekokouksessa puolueen ulkopoliittisia periaatteita käsittelevän alustuksen, jossa hän käsitteli laajasti Suomen tilaa ja ulkopoliittisia suhteita, erityisesti NL:oon. SS julkaisi 7.6. puheen kokonaan. Puheen loppupuolella Oittinen käsitteli varautumista mahdolliseen uuteen sotaan ja Suomen tekemiä sopimuksia sen varalta, toisin sanoen YYA-sopimuksen näkökulmasta. Oittinen totesi, että NL:ssa ilmeisesti tiedetään, että Suomi suhtautuu ”sekä lojaalisesti että myönteisen aktiivisesti siihen, että sopimuksiin sisältyvät velvoitteet täytetään”. Tästä johtuneen NL:n ”monessa suhteessa myönteinen ja ystävällinen asennoituminen kaikkia suomalaisia kohtaan, josta on saatu viime aikoina monia todistuksia.” Tämän jälkeen Oittinen arvioi alueluovutuksia:

⁷⁵ Reino H. Oittinen (1912-1978) oli SDP:n jäsen. Hän oli mm. opetusministeri vuosina 1948-1950 ja 1951-1953. Kouluhallituksen pääjohtaja hän oli vuosina 1950-1972. <http://sokl.uef.fi/juhlakirja/RHOittin.htm> (viitattu 21.2.2020)

”Rauhansopimukseen sisältyvien tärkeimpien järjestelyjen perustana on ilmeisesti ollut pyrkimys Neuvostoliiton sotilaallisten etujen varmistamiseen toisaalta Itämerellä ja Suomenlahdella, toisaalta Pohjoisella Jäämerellä sekä myös Leningradin välittömässä läheisyydessä. Näissä kohdin on Neuvostoliitto kaiken todennäköisyyden mukaan saanut pyrkimyksensä täysin toteutetuiksi eikä sen vuoksi Suomea voi olla sen taholta mikään vaara uhkaamassa. Neuvostoliiton luja sotilaallinen asema Itämerellä tekee lisävaatimusten asettamisen tarpeettomaksi, voipa suorastaan kysyä, eikö sotilaalliselta kannalta katsottuna vähemmätkin varaukset olisi riittäneet.”

Oittinen siirtyi tämän jälkeen seuraavaan teemaan, eikä täsmentänyt mitä ”vähempiä varauksia” hän tarkoitti. Pariisin rauhassa vuonna 1947 itäisellä Itämerellä olevat saaret Suomi luovutti NL:lle ja Porkkala lähi- ja merialueineen oli vuokrattu NL:lle 50 vuodeksi. Oittisen voi tulkita tarkoittaneen ainakin Porkkalan aluetta. Jos Oittinen halusi mielipiteenomaisesti ilmaista, että rauhan aikaa oli kulunut jo kymmenen vuotta ja NL:lla oli Itämeri Suomenlahden osalta täysin hallinnassaan, hänen verhottu ehdotuksensa voi tarkoittaa, että NL tulisi toimeen vähemmälläkin sotilaallisella varauksella Itämeren alueella eikä tarvitsisi enää Porkkalaa. Vastaavanlaisia, edes verhottuja, vihjauksia Porkkalan alueen palauttamisesta ei ennen Oittisen puhetta esiintynyt julkisissa puheissa lehtitietojen mukaan. US:ssa oli 8.6. sisäsivun juttu otsikolla ”Suomi ja Neuvostoliitto”, jonka ainoana sisältönä oli lainauksia Oittisen puheesta. Juttuun oli mm. otettu sanasta sanaan sama kohta kuin edellä olevassa sitaatissa (”Rauhansopimukseen sisältyvien tärkeimpien ...”), jossa Oittinen arvioi alueluovutuksia. Lehti ei kommentoi puheen sisältöä. HS käsitteli 7.6. pääkirjoituksessaan SDP:n puoluekokousta ja K.A. Fagerholmin valintaa puolueen presidenttiehdokkaaksi. Lehti lainasi myös SS:n pääkirjoitusta puolueen ulkopoliittikan linjauksista sekä Ilta-Sanomien ”eräitä reunahuomautuksia” Oittisen ulkopoliittiseen alustukseen. Sisäsivulla HS raportoi laajasti SDP:n puoluekokouksessa esitettyä ulkopoliittista linjaa. Oittisen alustusta koskeva osio oli otsikoitu ”Ulkopoliittinen valppaus nyt elintärkeä kansallemme”, mikä kuvastaa aiheen käsittelyn henkeä yleisemminkin puoluekokouksessa. Oittisen vihjaukseen tukikohdista HS ei tarttunut.

Kesäkuusta voi yhteenvetona todeta, että uutistarjonnaltaan vilkkaan kuukauden pääteemoja olivat neljän suurvallan konferenssiin valmistautuminen sekä NL:n aloitteellisuuden seuraaminen ja sen syiden päättäminen. Suomessa ilmestyneiden lehtikirjoituksista kävi ilmi, että NL piti eri yhteyksissä esillä ehdotustaan aseistariisunnasta ja osana sitä luopumista sotilastukikohdista. Tutkimuksessa mukana olevat sanomalehdet kirjoittivat aktiivisesti NL:n esityksistä, mutta ne eivät soveltaneet sanaa ”tukikohta” Porkkalan laivastotukikohtaan. Porkkala mainittiin nimeltä vain The Economist -lehden artikkelin vuoksi.

3.3 Heinäkuu

US:n Lontoon kirjeenvaihtaja totesi 1.7. jutussaan ”Aseistariisumisneuvottelut riippuvaisia Geneven konferenssista”, että aseistariisumista käsittelevän alakomitean työtä ei kannattanut jatkaa ennen neljän suurvallan konferenssia Genevessä. Syynä oli, että NL sisällytti omien rajojensa ulkopuolella olevien tukikohtien poistamisen aseistariisumisohjelmaan ja siitä voivat päättää vain neljä suurvaltaa. Suomessa kävi toisin. Tukikohdista tuli suuri puheenaihe Suomessa heinäkuun alusta lähtien.

SS otti tukikohta-teeman esiin heti heinäkuun alussa. Lehti lainasi ”Ulkomaan postista” -palstalle 1.7. lontoolaista vasemmistolaislehteä The New Statesman and Nation. Juttu liittyi neljän suurvallan konferenssin valmisteluihin sekä lännen ja idän valmiuksiin aseistariisuntaa varten.

”Jos esimerkiksi Venäjä pitää yllä nykyisiä sotilaallisia asemiaan Itä-Euroopassa, mitä on sanottava amerikkalaisista tukikohdista, jotka on suunniteltu helpottamaan Venäjän pommittamista. Jos syytämme Neuvostoliittoa imperialismista Itä-Euroopassa, mitä on sanottava läntisestä imperialismista Keniassa, Malakalla, Guatemalassa, Kyproksella ja lukuisilla muilla alueilla?”

Lainauksessa mainittiin muitakin keinoja vaikuttaa vastapuoleen, mutta juttu päättyi yhteenvetoon: ”jos on tarkoitus jatkaa yhdessäoloa, ei saa järjestää asioihin puuttumista toisen etupiirissä”. Jutulla korostaa, että sekä lännellä että idällä oli tukikohtia, joita lakkautusehdotuksella voitiin tarkoittaa.

HS teki Porkkalasta puheenaiheen heti heinäkuun alussa. Helsingissä oli ollut koolla kansainvälinen rauhankokous, johon HS:n 1.7. pääkirjoituksen ”Kongressin jälkeen” mukaan osallistui 1.493 valtuutettua 68 maasta. Pääkirjoituksessa tehtiin yhteenveto melko laihoihin tuloksiin ja vähäiseen julkisuuteen yltäneestä kokouksesta. Kokous oli leimautunut vasemmiston rauhanaktivismiksi ja muu lehdistö oli uutisoinut siitä matalalla profiililla. Näin ollen loppuraportointiakaan ei tehty suurin otsikoin Suomessa. The Economist oli kuitenkin löytänyt kirjoittamisen aihetta 2.7. ilmestyneessä numerossaan otsikolla ”Baltic Flutters” (”Balttilaista räpytystä”). Lehti totesi, että Itämeri on viime viikkoina ollut tiheänään pasifististen kyyhkysten siipiä Helsingissä pidetyn rauhanaktivistien vuosikokouksen vuoksi. Lehden mukaan kokouksessa oli ”toistettu enimmäkseen kommunistien vaatimuksia - koko Euroopan käsittävää ”turvallisuusrakennetta”, ulkomaisten joukkojen poistamista Formosalta (mutta ei Neuvostoliiton tukikohtaa Porkkalasta, muutaman kilometrin päässä Helsingistä) - sekä neutraalia Saksaa”.⁷⁶ HS referoi The Economistin artikkelia heti 2.7. otsikolla ”Economist kommentoi rauhankongressia”. HS tarttui samaan aiheeseen myös pääkirjoituspalstalla

⁷⁶ The Economist, July 2, 1955, 2. 27, ”Baltic Flutters”: “The air over the Baltic has been thick with doves’ wings in recent weeks. At Helsinki, the “partisans of peace” closed their world assembly on Wednesday with an appeal which, despite their attempt to entice some non-Communist elements demands – an all-European “security” structure, the evacuation of foreign forces from Formosa (but not from the Soviet base at Porkkala, within a few miles of Helsinki), and a neutral Germany.”

3.7., jolloin varsinaisen pääaiheen jälkeen pääkirjoituksen jatkeena oli lyhyt kirjoitus otsikolla ”Tukikohdat”. Teksti oli kokonaisuudessaan lyhyt ja suorasanaa:

”Helsingin rauhankongressissa esiteltiin vaatimus vieraiden sotavoimien poistamisesta Formosalta. Kun kokous oli päätöslauselmissaan yksimielinen, voidaan olettaa, että suomalaisetkin osanottajat äänestivät tämän vaatimuksen puolesta.

Ulkomailla on kiinnitetty huomiota siihen, että samaan aikaan kun vaadittiin Formosan evakuoitua, ei puhuttu mitään Porkkalan tukikohdasta. Eivätkö suomalaiset valtuutetut tulleet ajatelleeksi, että on olemassa selvä rinnastus? Tukikohta kuin tukikohta. Vaatimus vieraitten tukikohtien poistamisesta saa moraalista pontta vasta, jos sitä esittävillä valloilla itsellään on puhtaat paperit.”

HS sanoi nyt suoraan sen, mitä ei oltu HBL:n ja VN:n toukokuisen kirjoittelun jälkeen näin selvästi ilmaistu: muualla olevista sotilastukikohdista kirjoitettiin, mutta Porkkalan tukikohdasta vaiettiin. VS tarttui asiaan 5.7. sivulla 2 jutussa ”Tukikohta kuin tukikohta”. Lehti otti kantaa Formosan näkökulmasta: ”väitetään, että Formosan ja Porkkalan suhteen on olemassa ”selvä rinnastus”. HS ja eräät muut lehdet, joiden periaatteisiin ei erikoisemmin kuulu totuudessa pysyminen ... ovat tarttuneet (Maailman Rauhankonferenssin) kokouksen esittämään vaatimukseen, että vieraat joukot on poistettava Formosan saarelta.” VS:n juttu jatkui kysymyksillä:

”Onko Porkkalasta käsin pommitettu Suomen aluetta? Onko sieltä suunnattu tykistötulta meidän kyliimme ja kaupunkeihimme? Onko Porkkalasta käsin kaapattu Suomen satamiin matkalla olleita kauppalaivoja? Onko Porkkala uhkana Suomen turvallisuudelle ja yleensä rauhalle? Ei, mutta sensijaan Formosan kohdalla kaikkiin näihin kysymyksiin voidaan vastata myöntävästi. Voidaan vielä kysyä, eikö merkitse mitään se, että Porkkala on rauhansopimuksella luovutettu Neuvostoliiton käyttöön määräajaksi. Kiinan ja USAn välillä ei ole mitään sopimusta, vaan USA on tuonut joukkonsa Kiinan aluetta olevalle Formosalle aivan omin lupinsa.”

VS jatkoi, että koska Kiinan ja USA:n välillä ei ole sotatila, merkitsivät USA:n joukot Kiinan sisäisiin asioihin puuttumista ja Kauko-Idän turvallisuuden vaarantamista. Tällaisella tukikohtakirjoittelulla halvennettiin lehden mielestä Maailman Rauhankokouksen päätöksiä. Jutun lopussa oli merkintä ”(DLP)”. VS lainasi myös saman päivän 5.7. 3-sivulla ”Muut lehdet” -palstalle IS:ia otsikolla ”Erkko Porkkalaa valloittamassa”. IS:ssa oli HS:n lailla ollut rinnastus: ”Tukikohta kuin tukikohta. Vaatimus vieraitten tukikohtien poistamisesta saa moraalista pontta vasta, jos sitä esittävillä itsellään on puhtaat paperit.” VS vastasi:

”Rinnastus on perin kömpelö. Yhdysvallat on miehittänyt Taivanin rauhantilan vallitessa Kiinan ja USAn välillä, kun taas Neuvostoliitto on vuokrannut ja miehittänyt Porkkalan sodan päättyessä tehdyn välirauhan ja rauhansopimuksen nojalla. Ja mitä suurvaltojen tukikohtapolitiikkaan muuten tulee sopii mitata kartalta Porkkalan etäisyyttä Tallinnasta ja Leningradista ja Taivanin etäisyyttä Hawaijista ja San Fransiscosta.”

HS vastasi VS:lle seuraavana päivänä 6.7. sivulla 4, heti pääkirjoituksen jälkeen. Aluksi todettiin, että VS:n juttu (”Tukikohta kuin tukikohta”) ei ollut lehden oman toimituksen vaan ”demokraattisen lehtipalvelun” (DLP) laatima. Lainattuaan VS:n kysymyspatterin (5.7.) juttuunsa HS vastasi:

”Näihin kysymyksiin voidaan vastata, ettemme ole kutsuneet vierasta valtaa Porkkalaan vaan meidät on sodalla pakotettu luovuttamaan tukikohta. Ei Porkkalasta ole ammuttu meitä, mutta ei kai ole ollut

syytäkään. Aluksia sinne kyllä on viety – ihmeellistä, ettei DLP sitä tiedä. Purjehdus sen väylää pitkin on meiltä kielletty, vaikka se aluksi sallittiinkin. Jonnekin kai Porkkalakin on tarkoitettu ampumaan ei kuitenkaan Amerikkaan asti.”

HS jatkoi vielä VS:n lainaamista: ”Toisessakin kohtaa Vapaa Sana palaa asiaan kirjoittaen: Ja mitä suurvaltojen tukikohtapolitiikkaan muuten tulee sopii mitata kartalta Porkkalan etäisyyttä Tallinnasta ja Leningradista ja Taivanin etäisyyttä Hawaijista ja San Fransiscosta.” HS vastasi: ”Eiköhän olisi asiallisempaa mitata Porkkalan etäisyys Helsingistä, itsenäisen Suomen pääkaupungista.”

VS lisäsi 7.7 ”Muut lehdet” -palstalla otsikolla ”Oikeinko tositoimiin?” kritiikkiä HS:a kohtaan:

”Helsingin Sanomat ei vain näytä pääsevän irti Porkkala-maniastaan. Tämän vuokra-alueen – jonka vuokrauskirjat Suomen hallitus on juhlallisesti allekirjoittanut – vetäminen päivän politiikan piiriin, osoittaa, että eräät revanshipiirit hyvin mielellään ryhtyisivät tositoimiin sen valloittamiseksi. Ilmeisesti Rehu-Virtasen pelinavauspuhe Stadionilla viime sunnuntaina ei ollutkaan niin satunnainen kuin aluksi luultiin. Ehkäpä sillä pohjustettiin sellaista toimintaa, jolle Helsingin Sanomat nyt on osoittanut selvän tavoitteen?”

VS:n sanavalinnat kävivät yhä tiukemmiksi. Väli-rahansopimuksen allekirjoitustilanteen kuvaaminen juhlalliseksi sisältää vahvan poliittisen ja ulkopoliittisen painotuksen. VS sisällytti moitteeseensa auki kirjoitetun arvauksen, että HS kirjoituksillaan tukee tietoisesti sellaisia tahoja, jotka haluaisivat saada Porkkalan takaisin vaikka voimatoimin. Näin avattuna VS:n kirjoituksen kohdistus tuli vielä ilmeisemmäksi: HS haluttiin vaientaa ennen kuin kenellekään tulisi mieleen liian suora toiminta Porkkalan palauttamiseksi. 1950-luvun puolivälin Suomessa suurin uhka oli NL:n reagointi ja puuttuminen Suomen asioihin. Rehu-Virtasella tarkoitettiin Artturi I. Virtasta, jonka pitämää puhetta ja sen seurauksia käsitellään tuonnempana heinäkuussa.

Porkkalan vuokra-alue oli nyt nostettu puheenaiheeksi ja samalla oli syntynyt lehtien välille poliittisesti sävyttyneet rintamalinjat. HS puolusti oikeutta kirjoittaa Porkkalasta normaalina uutisaiheena, kun asia oli saatu The Economicsin avulla nostettua julkisesti esille. VS:n sanavalinnat ja närkästyminen aiheen käsittelytavasta HS:ssa ja Porkkalan katsominen Rauhankokouksen sivujuonteena ilman Suomelle koituvaa uhkaa tai haittaa sisälsi poliittisia latauksia ja NL:n oikeuksien puolustamista. Muut tutkimuksen lehdet eivät osallistuneet tähän keskusteluun. Kaikista tukikohdista oli NL:n aloitteen johdosta tullut aihe, johon lehdet herkästi tarttuivat.⁷⁷

⁷⁷ Heinäkuun alussa HS kertoi 3.7. uutisen ”Englanti lujittaa otettaan Kyproksesta. Saarelle uusi sotilastukikohta”. Uutisen mukaan tukikohdasta oli tulossa suuri, sillä sinne oltiin siirtämässä joukkoja Egyptistä Suezin tukikohdasta, joka luovutettiin Egyptin hallintaan. VS otsikoi 4.7. samaa aihetta käsittelevän uutisensa ”Englanti ei hellitä otettaan Kyproksesta. Suuri sotilastukikohta rakenteilla.” Seuraavan tukikohtauutisen 5.7. US otsikoi ”Englantilainen laivastotukikohta E-Afrikan liittovaltiolle”. Britannia aikoi luovuttaa Kapkaupungin lähellä olleen Simonstownin laivastotukikohdan Etelä-Afrikalle. Sopimuksen mukaan Englannin ja sen liittolaisten laivastot saivat käyttää tukikohtaa tarvittaessa rauhan aikana ja myös sodan aikana, vaikka Etelä-Afrikka pysyisi puolueettomana. HS:ssa samasta aiheesta kerrottiin 6.7. otsikolla ”Laivastotukikohdan luovutus Englannille voitoksi”. Jutun mukaan englantilaiset ja etelä-afrikkalaiset lehdet olivat järjestelyyn tyytyväisiä. HS:n pääkirjoituksessa 10.7. valotettiin luovutuksen taustaa. Etelä-Afrikan kansallismielinen hallitus oli jo pitkään vaatinut tukikohtaa haltuunsa, koska ”sen pysyminen ulkopuolisen vallan

Porkkalan alue kiinnosti ihmisiä olemassaolollaan ja salaperäisyydellään. US:n toimittaja oli kutsuttu lehtimiesryhmän mukana Suomen Vähittäiskauppiasliiton Vähittäiskauppaopistoon Espooseen viettämään vapaata juhannusviikkoa. Hän osoitti kiitollisuuttaan isäntiä kohtaan kirjoittamalla jutun vierailusta ja sen aktiviteeteista. Oman väliotsikon ”Porkkalan tuntumassa” (2.7.) sai juhannuspäivän retki Espoossa ja Helsingin ympäristössä.

”Vain muutaman kilometrin autohuraus, niin oltiinpa jo Porkkalan tuntumassa. Tiivis ja eloisa asutus aivan rantaviivalle saakka, sitten syvä hiljaisuus ja äänettömyys. Oli liikuttavaa Suomen lipun päivänä nähdä valtakunnan lippu aivan erään niemen kärjessä, mutta jo muutaman metrin päässä oli poiju, joka julisti: Tätä ei saa ylittää. Katsomopaikkamme olisi sopiva huvila-alue, mutta sillä ei ollut kysyntää. Virkaveljillemme aikanaan sattunut kompastus esti edes auringonkylpyjä rannalla yrittämästä. Jollaksen suunnalla tuskin ennätimme autojonon pysähdyttää rajapuomia ihaillaksemme, kun jo rajavartioston aseistettu pyöräilijä toi kiukkuisen käskyn. Autojen on nopeasti jatkettava matkaansa.”

Kokemusta sen enempää kommentoimatta juttu jatkui muista aiheista. Lyhyt raportti välitti tunnelmaa vuokra-alueen rajalla, jolla oli samanlainen vartiointi kuin valtakunnan muillakin raja-alueilla. Juttu oli US:n lukijoille muistutus vuokra-alueen olemassaolosta.

Toinen ihmisläheinen uutinen oli 10.7. US:ssa ja HBL:ssa. US otsikoi sen ”Espooseen, Karjalaan ja Porkkalan alueelle jääneiden vainajain muistomerkki”. Uutisen mukaan Espoossa asuvat karjalaiset olivat suunnitelleet Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkkiä, kuten oli tehty useilla paikkakunnilla. ”Koska Espoossa asuu myös huomattava määrä Porkkalan alueelta siirtyneitä, heräsi ajatus myös Porkkalan alueelle, Kirkkonummelle jääneiden vainajain muistomerkin pystyttämisestä Espooseen.” Muistomerkistä oli tulossa ”ainutlaatuinen, sillä sen pystyttävät Espoossa asuvat niin Karjalan kuin Porkkalan siirtoväki yhdessä rajan taakse jääneille vainajilleen”. Uutinen kertoi sopeutumisesta olemassa olevaan tilanteeseen ja elämän järjestämisestä sen ehdoilla 50 vuodeksi.

Heinäkuun toinen suuri kotimainen puheenaihe oli Nobel-palkitun akateemikko Artturi I. Virtasen puhe nuorisoseuraliikkeen Suur-Suvipäivillä Olympiastadionilla sunnuntaina 3.7.⁷⁸ Virtasen

---

käsissä loukkaa maan riippumattomuutta”. Lontoossa oli päätelty, että tukikohdasta oli viisaampi luopua hyvissä ajoin ennen kuin maa itsenäistyy. Luovutussopimuksen mukaan Britannia ei menettänyt juuri mitään, sillä tärkeän merireitin varrella olevaan tukikohtaan jäi käyttöoikeus. HS:n pääkirjoitus päättyi: ”Valtioiden omien rajojen ulkopuolella olevista sotilastukikohdista on viime aikoina käyty kansainvälistä keskustelua venäläisten tehtyä esityksen, että niiden lopettaminen ja hävittäminen otettaisiin neuvottelujen kohteeksi. Englanti, joka on jo pitkän ajan harrastanut siirtomaavallan purkamista siellä, missä siihen on mahdollisuuksia, on päättänyt, joskin vähin erin, esiintyä tien näyttäjänä sotilastukikohtienkin likvidoinnin alalla.” HS toi pääkirjoituksessaan kahden esimerkin avulla esiin, että tukikohtiin liittyy olosuhteiden muuttuessa vaihtoehtoisia ratkaisumalleja, joista osapuolet valitsevat yleensä itselleen edullisemman. Lehti kutsui Britanniaa tiennäyttäjäksi ratkaisussa, joka kirjoituksen mukaan oli esimerkki valtion kokonaisuuteen perustuvasta harkinnasta.

⁷⁸ Artturi I. Virtanen Nuorison tuki -säätiön valtuuskunnan puheenjohtaja vuosina 1954-1963. Hän oli keskeisessä asemassa nuorisoseuraliikkeen 75-juhlinnassa vuosina 1955-1956 ja hän toimi puheenjohtajana juhlien päätoimikunnassa, johon oli kutsuttu vaikutusvaltaisia henkilöitä yhteiskunnan eri aloilta. Nuorisoseuratoiminnan Suur-Suvipäivät järjestettiin osana liikkeen 75-vuotisjuhlaa. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4753> (viitattu 25.2.2020).

elämäntyöstä kertovassa teoksessa historioitsija Touko Perko kirjoittaa puhetilaisuudesta: ”Virtanen näki suurjuhlan puheessaan ainutkertaisen tilaisuuden julistaa Suomen nuorisolle ja kansalle laajemminkin käsityksensä isänmaan tilasta ja myös kansainvälisestä tilanteesta.”⁷⁹ US julkaisi puheen 4.7. Virtanen puhui mm. jääkäri liikkeestä, sortovuosista nuorisoseuratoiminnan näkökulmasta, suomalaisten päättäväisyydestä viime sotien aikana ja pienten kansojen oikeudesta vapauteen. Hänen mielestään hyökkäämättömyyssopimuksista ja ystävyyden vakuutuksista ei ollut apua, sillä niitä rikottiin. Rauhan ainoa keino oli poistaa sodan syyt. Lehdestä voi lukea mm. Virtasen seuraavan mielipiteen:

”Katkeruuden ja vihan poistamiseksi olisi tehty vääryydet, ennen kaikkea vieraiden maiden ja alueiden valtaukset peruutettava. Tämä toimenpide muodostuisi rauhan todelliseksi takeeksi, koska se herättäisi luottamuksen siihen, ettei tulevaisuudessa ihmistä ja inhimillisyyttä vastaan enää rikota niin syvästi haavoittavalla tavalla, kuin on kansan vapauden menettäminen ja pakkosiirtyminen kodistaan ja ikivanhoilta asuinsijoiltaan.”

Virtanen totesi US:n mukaan, että aikana, jolloin ”ihminen on keksinyt uusia, ennennäkemättömiä hävityskeinoja”, on ”itsepetosta ... uskoa että sodat voidaan estää rauhanpropagandalla ja sanahelinällä”. Toivomus on, ”ettei pientenkään kansojen tarvitsisi pelätä painostusta ja alueitaan ja vapauttaan uhkaavaa vaaraa suurten naapurien taholta”. Virtasen mukaan sen suuntaista kehitystä ei vielä ollut olemassa ja jatkoi:

”Senvuoksi on välttämätöntä, että luja päättäväisyys maansa puolustamisesta vallitsee nuorisossamme. Sellaisina aikoina jolloin suurvallat varustautuvat ja tarkkailevat toisiaan pidättäytyen hyökkäystoiminnasta, vajoavat varsinkin pienet kansat helposti uskoon, ettei vaaraa enää ole olemassakaan ja ehkä ylpeilevät hyvästä politiikastaan. Pieni kansa on menettänyt, jollei sen sisäinen voima ja päättäväisyys ole johtanut valmiuteen taistella maansa puolesta.”

Virtasen puhe oli US:ssa seuraavana päivänä 5.7. pääkirjoituksen aiheena. Lehti otti kantaa yleisellä tasolla rauhan merkitykseen Suomelle Virtasta myötäillen: ”Pyrkimyksemme on edelleenkin sama kuin kaikkina menneinä aikoina: pysyä syrjässä suurpolitiikan selkkauksista ja siten välttää sotien uhka. ...Tähän käsitykseemme kuuluu myös vakaumus siitä, että kansakunnalla on oikeus puolustaa itseään, jos sen vapautta uhataan.” Pääkirjoitus ei ottanut kantaa Virtasen vaatimukseen, että vihan ja katkeruuden poistamiseksi olisi ”vieraiden maiden ja alueiden valtaukset peruutettava”. US:ssa oli

⁷⁹ Perko 2015, 574-575. Virtanen oli koko kansan tuntema tiedemies, mutta varsinkin poliittisissa piireissä hänellä tiedettiin olevan jyrkkiä poliittisia mielipiteitä, joita hän saattoi ilmaista suorasukaisesti. Esimerkiksi keväällä 1944 Virtanen kimpaantui Suomen Kuvalehdessä ilmestyneeseen Pekka Peitsen eli Urho Kekkosen kirjoittamaan pakinaan. Kekkonen puolsi rauhan tekemistä, mitä Virtanen ei voinut hyväksyä. Hänen tiukka vastauksensa julkaistiin yleisönosastossa. Molemmat kirjoitukset herättivät laajaa huomiota. Sen seurauksena pääministeri Linkomies määräsi tiukentamaan sensuuria, jotta tämänkaltaisia mielipiteitä ei menisi lehtiin asti. Nobel-palkintojuhlassaan joulukuussa 1945 Virtanen tuli sanoneeksi eräälle vasemmistolaiselle toimittajalle, että Karjala olisi palautettava Suomelle. Lausunnosta kirjoitettiin Ruotsissa, mutta Paasikivi teki kaikkensa, jotta kohu olisi mennyt Suomessa ohi mahdollisimman vähin äänin. Virtaselle aiottu tulojuhla jäi pitämättä tämän episodin vuoksi. Perko 2015, 326-334, 541-548. Suomi 1990, 387.

8.7. lainaus sanomalehti Kalevan⁸⁰ kirjoituksesta, jossa annettiin ”tunnustusta prof. Virtasen pelottomille ajatuksille”. Lainauksen mukaan Virtanen ei esittänyt varsinaisesti mitään uutta, mutta näkökohtien yleispätevyyttä ei voinut kiistää. Lainaus Kalevasta jatkui:

”On omituista, etteivät nykyiset rauhanpropagandistit kiinnitä niihin huomiota ja jos he sen tekevätkin, esittävät he yksipuolisesti vaatimuksiaan toisille, mutta eivät kaikille niille valtioille, jotka ovat syyllistyneet esim. aluevaltauksiin ja tukikohtien perustamiseen naapuri- tai muiden valtioiden alueelle.”

US antoi palstatilaa Kalevan selvästi Porkkalan suuntaan osoittavalle mielipiteelle, mutta ei itse tarttunut Virtasen vihjeeseen. US lainasi myös 11.7. Aamulehdessä⁸¹ ollutta kirjoitusta, jossa kummasteltiin ”maalaisliiton vihamielistä kantaa puheessa esitettyjen ajatusten suhteen: ”Maanpuolustuksen ja vapauden säilyttämisen tärkeydestä puhuminen on kuulemma ulkopoliittikkaa, johon puolueettoman nuorisoseuraliikkeen tilaisuudessa ei saisi puuttua.” Aamulehden kritiikki kohdistui sananvapauteen eikä siinä käsitelty vieraiden alueiden valtauksia.

SS otti kantaa Virtasen puheeseen 13.7. pääkirjoituksessaan ”Isänmaan asia”. Kirjoituksessa todettiin, että ”isänmaan asia on hyvä asia, mistä kannattaa tarpeen tullen puhuaakin”. Mutta:

”Isänmaan asiasta olisi kuitenkin puhuttava harkiten, ettei hyvää asiaa pilattaisi. On syytä varoa esittämästä edes juhlapuheissa sellaista käsitystä, että meillä on perivihollisia, mikä käsitys Akatemiamme esimiehen puheesta – ainakin sen hengestä – selvästi ilmeni. Jos tälle tielle lähdetään, siitä on tuloksena sotaisen ”perivihollisen” tuhoon tähtäävän hengen kohoaminen nousevassa nuorisossamme. Tällaisesta hengestä taas on seurauksena nuorison epäluuloinen suhtautuminen naapuriin, mikä puolestaan aiheuttaa naapurin epäluuloisen suhtautumisen nuorisoomme, tulevaan Suomen kansaan. Ja mikä tästä on seurauksena, sen ymmärtää jokainen. Riittävän pitkälle kylvetty epäluuloisuus ei voi johtaa mihinkään muuhun kuin välien huononemiseen tai jopa sotaankin.”

SS:n pääkirjoituksessa korostettiin vielä kansan ja sen johtajien viisautta ja ymmärrystä, että vihamielisyyttä itään tai länteen oli vältettävä, myös juhlapuheissa. Kirjoituksen sanavalinnoilla ja uhkakuvan kehittyssä syy-seuraus -ketjun jyrkkyydellä lukijalle tehtiin selväksi, miten vakava asia väärä asenne ”naapuria”, toisin sanoen NL:a kohtaa voi olla. Tukikohtia ei pääkirjoituksessa mainittu. VS lainasi puolet tästä SS:n pääkirjoituksesta 14.7. ”Muut lehdet” -palstallaan. VS käsitteli Virtasen puhetta 5.7. pääkirjoituksessaan ”Suvipäivien sotapuhe”. Kirjoituksessa paheksuttiin, että Virtanen oli valinnut Suomen Nuorisoseurajärjestön 75-vuotisjuhlan Stadionilla ”sotapuheensa” paikaksi.

”Akateemikko, maailmankuulu tiedemies, biokemisti A.I Virtanen on tosin ennenkin saavuttanut kuuluisuutta myös omalaatuisilla poliittisilla esiintymisillään. Ihmetellä ei niinkään sovi, mitä hän sanoi, kuin sitä, mikä forum hänelle poliittisena puhujana oli annettu käytettäväksi.”

⁸⁰ Kaleva oli Oulussa ilmestynyt sanomalehti, joka vuonna 1950 ilmestyi kuusi kertaa viikossa. Lehti oli sitoutumaton vuodesta 1951 lähtien, jolloin Edistyspuolue lopetti toimintansa. Levikki vuonna 1955 oli 28.567. Päätoimittaja vuosina 1945-1966 oli Valde Näsi. Tommila 1988a, 246-249.

⁸¹ Aamulehti oli vuonna 1881 perustettu 7-päiväinen maakuntalehti, joka ilmestyi Tampereella ja joka oli vuodesta 1918 lähtien ollut kokoomuksen äänenkannattaja. Vuonna 1955 lehden levikki oli 82.485, päätoimittaja Jaakko Tuomikoski ja julkaisija Tampereen Kirjapaino Oy. Tommila 1988a, 13-14.

VS moitti siten juhlan järjestäjiä siitä, että Virtasen oli annettu puhua juhlassa. Lehti koki puheen hyökkäykseksi ”maailman rauhanliikettä vastaan”. Pääkirjoituksessa ei menty rauhan asiassa konkreettiselle tasolle eikä aseistariisuntaa ja tukikohtia mainittu.⁸² VS reagoi voimakkaasti Virtasen puheeseen. Kritiikin kohteena oli kaikki, mikä puheessa oli ulkopoliittisiin asioihin viittaavaa. VS:n mukaan toisen alan tiedemiehellä ei ollut siihen asiantuntemusta ja silloin ne asiat piti jättää rauhaan ja osaavampien hoidettavaksi.

Juhlayleisön joukossa Virtasen puhetta oli kuuntelemassa myös tasavallan presidentti Paasikivi. Hän kirjoitti 13.7. päiväkirjaansa: ”Professori Artt. Virtanen piti nuorisoseurojen juhlassa Helsingin Stadionilla puheen... Pääministeri Kekkonen vastasi siihen puheessaan ... Tämän johdosta Virtanen 14.7. lehdissä vastasi Kekkoselle. Nämä puheet herättivät suurta hälinää.”

HS kirjoitti Paasikiven tarkoittamasta Kekkosen puheesta 11.7. sivulla 2. Jutun otsikkona oli: ”Pääministeri arvosteli prof. Virtasen puhetta. ”Väärä sanoma nuorisolle””. Ounasvaaralla Maalaisliiton maakuntajuhlan yleisö sai kuulla Virtasen puheesta terävää kritiikkiä.

”Eräässä äskettäin järjestetyssä suuressa isänmaallisessa juhlassa pidettiin puhe, joka on herättänyt laajaa huomiota. Tämä arvovaltaisen tiedemiehen puhe sisälsi monia oikeita historiallisia johtopäätöksiä ja monia oikeita ajatuksia, eikä puhujan aitoa isänmaallista paatosta ole kenelläkään oikeutta epäillä. Mutta aikana, jolloin kaikki maailman kansat pelon ja ahdistuksen keskeltä tarrautuvat kiinni jokaiseen vähäiseenkin merkkiin rauhan säilymisestä ja vahvistumisesta, ei varmaan ole oikein, että missään maassa, kaikkein vähimmin Suomessa, julistetaan sodan välttämättömyyttä ja siunausta.”

HS:n lainaus Kekkosen moittivasta puheesta, jossa ei kertaakaan mainittu Virtasen nimeä, jatkui huomautuksella lähestyvistä suurvaltojen konferenssista, mikä teki sodan ihannoinnista puheessa

⁸² VS:n ”Muut lehdet” -palstalla 6.7. lainattiin ja kommentoitiin kriittisesti US:n kirjoitusta Virtasen puheesta. Kirjoituksessa oli huomautus: ”Mainittakoon, että puheen kerrotaan julkaisemattomissa kohdissaan sisältäneen suoranaisia alueellisia vaatimuksia Neuvostoliitolle – tiedon todenperäisyyttä emme ole saaneet tarkistetuksi, eikä puhetta ole annettu lehdistölle.” Tämä jätti avoimeksi kysymyksen, oliko US:ssa julkaistu versio Virtasen puheesta ollut täydellinen vai oliko siitä puuttunut jotain? Juttua lukemalla tuohon kysymykseen ei saa vastausta. US:n julkaisemassa muodossa puheessa oli lyhyt maininta ”vieraiden maiden ja alueiden valtausten peruuttamisesta”, mutta mitään maata ei siinä nimetä. VS käyttää ”Muut lehdet” -palstaa myös 7.7., jolloin lainattiin Maakansan toisesta artikkelista Virtasen puheen kritisointia otsikolla ”Rehu-Virtanen vielä”. Lainauksen mukaan: ”Puhe osoitti ennenkaikkea sen, kuinka rajoittunut etevänkin tiedemiehen asiantuntemus saattaa olla, kun hän siirtyy oman alansa ulkopuolelle.” Toinen VS:n julkaisema lainaus samana päivänä koski SS:n nimeltä mainitsematonta pakinaa, josta lainattiin mm. ohje: ”maanviljelyskemisti pysyköön laboratoriossaan, älköönkä lähtekö ulkopoliittikan livettäville poluille, jottei likinäköisyyttänsä kompastuisi.” VS:n nimimerkki Tutkan pakina julkaistiin 8.7. lehdessä otsikolla ”Hän perusti aivismin”. Aivismilla Tutka tarkoitti Virtasta ja hänen puheessa ilmaisemaa ulkopoliittista linjaansa. Tutka tarttui Virtasen puheessa mm. kohtaan ”katkeruuden ja vihan poistamiseksi olisi tehnyt vääryydet, ennen kaikkea vieraiden maiden ja alueiden valtaukset peruutettava”. ”Sopii kovin hyvin, mutta mistä päivämäärästä lähtien korjaukset aloitetaan. Ehkäpä tammikuun 1. päivästä vuonna 1?” Tutka tulkitsi naivismi-sanan niin, että ”lapsenomainen ja syyntakeeton suunsoitto on ... vaaratonta”. ”Sensijaan aivismiin sisältyy se vaara, että joku erehtyy ottamaan sen täysi-ikäisen miehen punnitukseksi puheeksi.” Tutkan pakinan kärkenä oli osoittaa, että Virtasella ei ollut ulkopoliittikan asiantuntemusta ja siksi hänen sanomaansa ei tarvinnut ottaa tosissaan. Kirjoitukseen sisältyi myös varoitus, että osaamattomuus voi olla koko kansalle vaarallista ulkopoliittisissa asioissa. Viittauksen vieraiden maiden ja alueiden valtauksiin Tutka lievensi ottamalla käyttöön aikaperspektiivin aikojen alusta lähtien. Tutkan mukaan aluemenetykset viime sotien seurauksena olivat vain pieni episodi maailmanhistoriassa.

vielä huonomman valinnan. Samana päivänä 11.7. oli US:ssa sivulla 4, SS:ssa sivulla 3 ja VS:ssa sivuilla 1-2 sanasta sanaan sama teksti kuin HS:ssa. Vain ingresseissä on hiukan eroavuutta. US otsikoi juttunsa ”Prof. Virtasen puhe Kekkosen ruodittavana”, SS ”Kekkonen: Uuden sodan varjo ei ole ajan sanoma” ja VS ”Rauha tai sota”. Vertailu osoittaa, että Kekkosen puheen lehdistötiedote oli mennyt toimituksissa läpi lehteen asti sellaisenaan, ja sen sijoittelu korosti asian tärkeyttä.

Kekkosen puhe sai kiitosta VS:n 12.7. pääkirjoituksessa⁸³ ”... ja unohtakaa kaikki muu”. Pääkirjoituksessa todettiin:

”Pääministeri Kekkonen suoritti Ounasvaaralla kaivatun ja välttämättömän oikaisun akateemikko Virtasen Suomen Nuorison suvipäivillä Helsingissä pitämään puheeseen. Tämän oikaisun tarpeellisuuden olivat kansandemokraattiset lehdet osoittaneet heti Uuden Suomen referaatin ilmestymisen jälkeen, ja ehkäpä pääministerillä on ollut käytettävissään täydellisempi ja vastaavasti vielä enemmän ojennusta kaipaava selostus.”

VS piti ”oikaisua” Kekkosen puheessa sitäkin tärkeämpänä, koska muut lehdet, kuten SS, eivät olleet käyneet ”asiaan riittävän lujasti kiinni”. VS:n pääkirjoitus jatkui sen jälkeen rauhan asian korostamisella. VS toisti pääkirjoituksessa arvelunsa, että US ei ollut julkaissut Virtasen puhetta kokonaisuudessaan.⁸⁴ VS:n ”Muut lehdet” -palstalle oli 13.7. lainattu tekstiä mm. Aamulehdestä: ”Hänen (pääministerin) mielestään kaikki on hyvin, kun pistämme päämme pensaaseen ja sanomme, että mitkään vaarat eivät voi uhata meidän rauhaamme ja oikeuksiamme, koska meillä on ansiokas politiikka. Ja myös ansioituneita poliitikkoja, jotka tietävät, mitä rauhasta sopii puhua, mitä ei, ja kenen sopii puhua ja kenen on pidettävä suunsa kiinni.” Muiden lehtien kirjoittelun sävy asettui HS:n ja VS:n välimaastoon. US:n ”Muut lehdet” -palstalla oli 14.7. lainaus SS:sta: ”Varovaisuus on tarpeen juhlapuheissa nimenomaan silloin, kun puhutaan isänmaasta, kuuluu S. Sosialidemokraatin arviointi eräistä viimeaikaisista, väittelyn alaisiksi joutuneista juhlapuheista”. Lainauksessa todettiin, ”ettei isänmaata ja itsenäisyyttä puolusteta ainoastaan aseina, vaan myöskin viisaudella. Ja kun viisauteen ei

⁸³ Pääkirjoituksessa on päiväyksenä 12.5.1955, mutta todellisuudessa se oli 12.7.1955 ilmestyneessä numerossa.

⁸⁴ Tätä ajatusta tukemaan oli heti pääkirjoituksen jälkeen sijoitettu ”Muut lehdet” -palsta, jonka ensimmäinen otsikko oli ”Alkuteksti esiin!” Tekstissä viitataan Nya Pressen -lehden⁸⁴ juttuun Kekkosen puheesta, jossa lehden mukaan oli vääristetty Virtasen puhetta. VS totesi, että Nya Pressenin oma referaattikaan Virtasen puheesta ei ole yhtäpitävä US:n julkaiseman tekstin kanssa. VS jatkoi: ”Uuden Suomen selostuksen rivien välistä saattoi lisäksi lukea Porkkalaan ja jopa luovutettuun Karjalaan kohdistuvia vaatimuksia, ja eräiden kuulijoiden mukaan puhuja oli esittänyt näitä vaatimuksia suoraankin. ... Olisi jo korkea aika, että akateemikko Virtanen tai Suomen Nuorison Liitto toimittaisivat lehdistölle tämän herestraattisen puheen alkuperäisen mukaisena!” VS piti tietoa Virtasen puheen sanatarkasta sisällöstä tärkeänä ja haastoi nyt itse Virtasen tai juhlan järjestäjän luovuttamaan koko puheen käyttöönsä. US julkaisi myös 12.7. pitkän lainauksen samasta Nya Pressenin Kekkosen puhetta moittivasta kirjoituksesta. Siinä keskityttiin oikeuteen puhua sotimisesta mutta ei käsitelty vallattuja alueita. Kekkosen puhetta koskeva keskustelu sanomalehdissä laajeni pääkaupungin ulkopuolellekin.

kuulu ns. ”hurraaisänmaallisuus” enempää kuin vihamielisyyden lietsominen itään taikka länteen, olisi näitä molempia koetettava välttää niin paljon kuin mahdollista. Jopa juhlapuheissakin.”⁸⁵

Virtasen puheen aiheuttamat reaktiot lehdistössä ja valtion ylimmässä johdossa kertovat ajan hengestä ja toimivat esimerkkinä tuon ajan poliittisen sallittavuuden ilmaan piirretyistä rajoista. Erityisen varovaisia oltiin julkisuuteen tarkoitettujen tekstien sanavalinnoista. Kaikkien oletettiin tietävän, mitä oli luvallista sanoa ja missä kulkivat sanomisen rajat. Eri lehtien toimituksilla nuo rajat asettuivat heinäkuussa 1955 jonkin verran eri kohtiin. Kaikkea ulkopoliittisiin asioihin vähänkin liittyvää luettiin sanatarkasti ja palautetta annettiin herkästi, kun siihen koettiin tarvetta. Lehdet tarkkailivat toisiaan ja lukijat lehtiä.

Kun lehtien välinen keskustelu Virtasen puheesta alkoi laantua, käynnistyi uusi Porkkalaan liittyvä kirjoitteluryöppy, jonka ajankohta liittyi suurvaltojen konferenssiin Genevessä 18.7.-23.7.

HS julkaisi 13.7. pääkirjoituksen otsikolla ”Porkkala”. Aluksi todettiin, että tulevassa Geneven konferenssissa suurvallat voivat nostaa esiin sellaisiakin asioita, joita ei ole ennalta ilmoitettu. Lehti arveli, että USA ottaa esiin NL:n satelliittimaat.

”Neuvostoliitto taas vaatinee Yhdysvaltain ympäri maailman ulottuvan tukikohtaverkoston hävittämistä. Näitä tukikohtia on epämääräinen luku ja Neuvostoliitto tuntee olevansa kaikilta tahoilta niiden saartama. Voidaan tietysti sanoa, että satelliittimaat sellaisinaan ovat Neuvostoliiton sotilaallisia tukikohtia. Varsinaisia irrallisia sotilaallisia tukikohtia vieraitten itsenäisten maitten alueella Neuvostoliitolla on nyt, sen jälkeen kun se palautti Port Arthurin Kiinalle, kuitenkin vain yksi, nimittäin Porkkalan tukikohta aivan Helsingin länsipuolella. Tämä tukikohta on omaa luokkaansa, se kun sijaitsee tavallisen kenttätykin kantaman päässä Suomen pääkaupungista ja katkaisee sen luonnolliset meri- ja maayhteydet länteen päin.”

HS todisteli näin, että Porkkala oli erilainen tukikohtien joukossa. Pääkirjoituksessa selitettiin, miksi tähän oli tultu kymmenen vuotta sitten. HS jakoi tukikohdat kahteen ryhmään.

”Toiset on perustettu yhteisymmärryksessä asianomaisen maan kanssa, mahdollisesti suoranaisesti sen pyynnöstä. Toiset on perustettu vastoin asianomaisen maan toivomusta, väkevämmän oikeudella ja tavallisesti sodan jälkeen. Porkkala kuuluu viime mainittuun luokkaan. Sen sijoittamisessa aivan pääkaupunkimme äärelle kuvastuvat Neuvostoliiton sodanaikaiset tunteet maamme kohtaan. Tukikohdan tuli nöyryyttää meitä ja pitää meitä alituisen pelon vallassa. Pelkästään Suomenlahden kapeikon hallitsemiseksi ei sen rajoja olisi tarvinnut vetää sillä tavoin kuin ne vedettiin.”

Pääkirjoituksessa todettiin, että NL noudatti nyt ystävyyden politiikkaa Suomea kohtaan ja Suomi pyrki lujittamaan hyviä ja luottamuksellisia suhteita maiden välillä. Tässä tilanteessa HS:n mielestä

---

⁸⁵ Virtasen lähettämä tiukka vastine julkaistiin HS:ssa ja US:ssa 14.7. ja HBL:ssa osittain 15.7. Vastineessa Virtanen torjui Kekkosen näkemyksen sodan ihannoinnista ja totesi, että hyökkääjää vastaan on puolustauduttava ja että hän ihannoi uhrimieltä vapauden puolustamiseksi. Virtasen mukaan salaamalla ”huutavat vääryydet ei edistetä rauhaa vaan katkeruuden ja vihan säilymistä ja siten sotaa”. Hän totesi, että suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolelle jääminen ei takaa rauhaa ja viittasi vuoteen 1939 kysyen missä olisimme nyt, jos silloin ei olisi ollut päättäväisyyttä.

”ei Porkkalan tukikohdan olemassaolo eikä varsinkaan sen maantieteellinen rajanveto ole sopusoinnussa poliittisen todellisuuden kanssa. Päinvastoin vastakohta on mitä räikein.” HS:n mukaan tähän asiaan oli diplomaattipiireissäkin kiinnitetty huomiota. Lehti piti tilannetta ”itsenäisen maan arvoa alentavana emmekä usko, että se on Neuvostoliitollekaan miksikään mainostukseksi.” Pääkirjoitus päättyi kehotukseen: ”Sen moraalinen asema olisi kokonaan toinen, jos sillä ei olisi Porkkalan räsitystä silloin, kun se kansainvälisellä foorumilla vaatii tukikohtaverkostojen purkamista.”

HS avasi nyt koko Porkkala-paketin julkisesti keskusteltavaksi. Siitä seurasi, että muutkin lehdet alkoivat keskustella asiasta enemmän keskenään lainaamalla toisiaan. HS ajoitti pääkirjoituksen vajaa viikko ennen neljän suurvallan Geneven konferenssin alkamista. Näin sen voi tulkita viestiksi NL:lle: Porkkalan tukikohta oli NL:n tukikohdista lajissaan ainoa, sillä se ei sijainnut NL:n ns. satelliittimaissa. Vuokra-alueen sijainti aivan Suomen pääkaupungin läheisyydessä oli tarkoitettu ja se koettiin uhkaksi. HS kiinnitti huomiota myös meriliikenteeltä suljettuun vesialueeseen, mikä häiritsi kaikkea meriliikennettä. Suurvaltasuhteita ajatellen painavin ehdotus oli Porkkalan alueesta luopuminen, mistä NL saisi neuvotteluvaltin aseistariisuntaneuvotteluihin. Samana päivänä 13.7. HS:ssa oli myös juttu otsikolla ”Genevessä selvitettävät keskeisimmät ongelmat”, jossa eriteltiin esille tulevia asioita lännen ja idän kannalta. Jutun lopuksi todettiin: ”Neuvostoliitto pitää myös ulkomailla olevien tukikohtien poistamista aseistariisumisen ehtona. Länsi kieltäytyy kuitenkin jyrkästi luopumasta sillanpääasemistaan neuvottelujen ollessa tässä vaiheessa.” Tämä uutinen ei luvannut ratkaisua Porkkala-asiaan.

HS lainasi seuraavana päivänä 14.7. Nya Presseniä, joka tuki HS:n näkemystä:

”Kenenkään ihmisen enempää omassa maassamme kuin maan rajojen ulkopuolella ei tosiaankaan tarvitse olla epä tietoinen siitä, miten me Suomessa näemme Porkkalan tapauksen. Se järjestely, joka rauhansopimuksessa pakotettiin pienelle lyödylle Suomelle, on ollut piikki lihassamme, nöyryyttävä muistutus heikompa uhkaavista vaaroista suurten kiistellessä. Jos asiointilan korjaamiseen on jokin reaalin mahdollisuus – mistä venäläisten suhtautuminen tukikohtakysymykseen yleensä ehkä voi antaa tiettyjä toiveita – on tilaisuutta tietenkin käytettävä hyväksi. Virallisella ulkoasiainjohdollamme on suuri ja tärkeä tehtävä tutkia jokaista mahdollisuutta mitä tehtävää se ei saa laiminlyödä.”

Nya Pressenin kirjoitus oli yhtä suoraa puhetta Porkkalan merkityksestä Suomelle kuin HS:n pääkirjoitus. Lehti vastuutti ulkopoliitiikasta vastaavia tekemään asialle jotain, jos se oli mahdollista. Saman kustantajan HBL aloitti 14.7. HS:n lainaamisen ”Dagens Diskussion -palstalla korostamalla, että Porkkalan tukikohta on NL:n ainoa maan rajojen ulkopuolella oleva tukikohta, se sijaitsi tykinkantaman päässä Helsingistä ja se häiritsi liikenneyhteyksiä länteen maalla ja merellä. US ja SS lainasivat HS:n pääkirjoitusta 14.7. ”Muut lehdet” -palstoilla. SS:ssa lainauksen otsikkona oli ”Porkkalan kysymys”. Lainausten koko sisältö oli sama:

”Nyt kun Neuvostoliitto noudattaa Suomeen nähden ystävyyspolitiikkaa ja Suomi puolestaan tekee parhaansa hyvien ja luottamuksellisten suhteiden lujittamiseksi molempien maiden välillä, ei Porkkalan tukikohdan olemassaolo eikä varsinkaan sen maantieteellinen rajanveto ole sopusoinnussa poliittisen todellisuuden kanssa. Päinvastoin vastakohta on mitä räikein. Tietävästi tähän asiaan tilaan on viime aikoina diplomaattisissakin piireissä kiinnitetty kasvavaa huomiota. Viimeksi Hangon purjehdusten aikana kävi kilpailujen ulkomaalaisillekin seuraajille ja varmaan myös venäläisille osanottajille ilmeiseksi, miten luonnoton este Porkkalan sulkialue on Suomen rannikon meriyhteyksille. Tilanne on itsenäisen maan arvoa alentava emmekä usko, että se on Neuvostoliitollekaan miksiäkään mainostukseksi. Sen moraalinen asema olisi kokonaan toinen, jos sillä ei olisi Porkkalan rasitusta silloin, kun se kansainvälisellä foorumilla vaatii tukikohtaverkoston purkamista.”

US ja SS julkaisivat vain lainauksen, eivätkä kommentoineet HS:n tekstiä. Lehtien lukijoille tarjottiin vain osittain mahdollisuus itse lukea, mihin suuntaan HS oli viemässä keskustelua Porkkalasta ja millä perusteilla. US:sta ja SS:sta ei käynyt ilmi niitä perusteita, joita HS esitti Porkkalan tukikohdan ainutlaatuisuudelle verrattuna muihin tukikohtiin ja jotka mainittiin HBL:n lainauksessa. Ilman näitä perusteluja US:n ja SS:n julkaisemissa lainauksissa oli sävyero alkuperäiseen tekstiin verrattuna.

VS reagoi 14.7. ”Muut lehdet” -palstallaan HS:n pääkirjoitukseen otsikolla ”Järjen sana”. Lehti kirjoitti: ”Helsingin Sanomat jatkaa kirjoitteluaan Porkkalasta erillisessä pääkirjoituksessa väittäen mm. että Neuvostoliiton ainoaan oman alueensa ulkopuolella olevaan tukikohtaan kiinnitetään ulkomaillakin suurta huomiota: ”Tietävästi tähän asian tilaan on viime aikoina diplomaattisissakin piireissä kiinnitetty kasvavaa huomiota”. Sitten VS lainasi käännöksen Nya Pressen -lehdestä:

”Mutta kuinka käyneein, Porkkalan kysymystä ei missään tapauksessa pidä sekottaa suurpoliittisiin manöövereihin kansainvälisen politiikan areenalla. Kaikki meidän n.k. ulkopoliittiset pyrkimyksemme sodan jälkeen ovat tähänneet maan pitämiseen kansainvälisten konfliktien ulkopuolella, suurten valtapelien ja kaiken sen yhteydessä olevan ulkopuolella. Tätä linjaa meidän on edelleenkin jatkettava. Viimeaikaiset kommentoinnit Porkkalan asiassa näyttävät osaksi edustavan hieman toista käsityskantaa, joka pikkuhiljaa laskee, että me nyt voisimme käyttää kansainvälisen neuvottelupörrsin konjektuureja sysäyksenä. Jos tämä tulkinta on oikea, haluamme omalta osaltamme sanoa, että emme pidä sellaista viisaana emmekä oikein ajateltuna. Porkkalan kysymyksestä ei pidä tehdä suurpoliittisten vyyhtien vaihtotavaraa.”

Sen päätteeksi VS halusi varoittaa: ”Suomi ei voita mitään siitä, että luodaan myös suomalainenkin konflikti muutenkin levottomaan kansainväliseen neuvottelupöytään.” VS oli löytänyt omaa mielipidettään lähellä olevan kirjoituksen Nya Pressenistä, jolla oli sama kustantaja kuin HBL:lla.

HS jatkoi 15.7. muiden lehtien seuraamista keskustelussa, jonka oli itse aloittanut. VN:n pääkirjoituksessa 12.7. oli arvio sen hetken tilanteesta: ”Porkkalan tukikohdan merkitys on meidän päivinämmä aivan toinen kuin 10 vuotta sitten”. VN viittasi modernin sotatekniikan kehitykseen, lentoaseen yhä kasvavaan toimintasäteeseen ja atomiaseen kaikki tuhoavaan vaikutukseen”. HS käänsi lainaamansa VN:n tekstin seuraavasti:

”Kun Suomessa pohditaan kysymystä Porkkalan laivastotukikohdasta ja lausutaan toivomus sen poistamisesta, ei tällä tietenkään ole mitään tekemistä maamme hyvän tahdon kanssa haluta täyttää velvollisuutensa ja lojaalisesti pysyä sitoumuksissaan. Kysymyksen aktualisoiminen on tapahtunut Neuvostoliiton taholta sen esittäessä kaikkien vieraiden valtioiden alueella olevien sotilaallisten tukikohtien poistamista. Sen periaatteessa hylkäävä tuomio sotilastukikohtajärjestelmään nähden on

tuonut esiin Porkkalan kysymyksen ja aiheuttanut luonnolliseksi seuraukseksi käsitettävän, että Porkkalan tukikohta puretaan.”

HBL siteerasi saman tekstin VN:sta 15.7. ”Dagens Diskussion” -palstalla. Johdannossa todettiin, että ”jopa Västra Nyland tuulettaa kysymystä NL:n sotilastukikohdasta Porkkalassa”. HS lainasi samana päivänä 15.7. myös toista ruotsinkielistä paikallislehteä Uudellamaalla Borgåbladetia⁸⁶. jonka kirjoitus tuki HS:n pääkirjoitusta. Lehden mukaan ei voi kuin ihmetellä, että:

”Neuvostoliiton USA:lle osoittama vetoamus luopua tukikohdistaan on herättänyt toiveita siitä, että Neuvostoliitto ehkä olisi valmis luopumaan Porkkalasta. On ymmärrettävää, että Neuvostoliitto rauhanteossa tahtoi saada peukaloruuvun Suomeen, ja Porkkalassa sai Neuvostoliitto myös Suomenlahden merivoimilleen pohjoisen tukikohdan. Mutta rauhansolmimisen ajoista on tapahtunut paljon. Suomi on täyttänyt rauhansopimuksessa sille asetetut velvoitukset viimeistä piirtoa myöten ja ystävyyden sekä luottamuksellisen yhteistyön hengessä. Neuvostoliiton ja Suomen suhteita on kiitetty mallikelpoisiksi. Porkkalaa ei tarvita enää peukaloruuvina, eikä Suomea kait tarvitse enää Neuvostoliiton silmissä nöyryyttää. Voi ehkä odottaa Neuvostoliiton suurpiirteisesti luopuvan oikeuksistaan Porkkalassa ”

Borgåbladetin mukaan Porkkalasta luopuminen käsitettäisiin maailmalla todistukseksi NL:n tahdosta rakentaa rauhaa. Lainausta päättyi: ”Luopuminen Porkkalasta Geneven konferenssissa antaisi Neuvostoliitolle ainoalaatuisen neuvottelumahdollisuuden.”

HBL:ssa oli 15.7. lainaus Nya Pressenistä:

”on ilahduttava merkki ajan normalisoitumisesta, että arkaluontoisesta ongelmasta Porkkalasta voidaan uudelleen keskustella lehdistössämme. Tähän tosiasiaan ei kuitenkaan millään tavoin tarkoita, että kysymys olisi ratkaistu. Päinvastoin kehityksestä jatkossa riippuu, tuleeko siitä ylipäättään mitään, melko vähässä määrin meistä johtuen.”

Nya Pressenin mukaan kävi Porkkala-kysymyksen suhteen miten tahansa, sitä ei missään tapauksessa pidä sekoittaa kansainväliseen suurvaltapoliitiikkaan. Suomen kaikki ulkopoliittiset pyrkimykset olivat sodan jälkeen tähänneet siihen, että pysymme kansainvälisten konfliktien ulkopuolella ja tästä linjasta tuli pitää jatkossakin kiinni. Viimeaikaisista kommenteista Porkkalan osalta oli saanut osittain toisen käsityksen, että ilmapiirin muutosta voitaisiin hyödyntää kansainvälisessä neuvottelupöydässä. Nya Pressenin mielestä ”se ei ole viisasta ja harkittua. Porkkala-kysymyksestä ei saanut tehdä suurpoliittista vaihtotavaraa. Jos voimme ajaa asiaa omalta puoleltamme, sen pitää tapahtua omien menettelytapojemme mukaan.”

Ruotsinkieliset lehdet tarjosivat samana päivänä lukijoilleen Porkkala-aiheisia kirjoituksia, joissa oli selviä poliittisia sävyeroja. VN:ssa Porkkalasta kirjoitettiin toteavasti se, mikä NL:n tukikohtia koskevasta esityksestä tiedettiin. Borgåbladetissa tilanne kuvattiin valmiimpana, vain myönteinen päätös puuttui. Nya Pressenin kanta oli varovaisin ja oikeaa menettelytapaa korostava.

⁸⁶ Borgåbladet on vuodesta 1860 lähtien ilmestynyt 3-päiväinen ruotsinkielinen Porvoon ja sen lähiympäristön aluelehti. Lehden levikki vuonna 1956 oli 7.920, päätoimittaja Helmer J. Wahlroos ja julkaisija Tryckeri och Tidnings Ab i Borgå. Tommila 1988a, 41-43.

SS ja VS julkaisivat 16.7. ”Muut lehdet” -palstoillaan Maakansan edellisen päivän pääkirjoituksesta ”Ulkopoliittista törmäilyä” pitkän lainauksen, jossa paheksuttiin Porkkala-kirjoittelua. Maakansasta lainattiin mm:

”Meillä näyttää nykyisin versovan ulkopoliitiikan alalla eräänlainen ”yksityinen yritteliäisyys”, joka katsoo asiakseen ja oikeudekseen jaella neuvoja, ohjeita ja moitteita ei vain oman maan ulkopoliittiselle johdolle vaan myös muille. Tämän laatuisten ilmiöiden joukkoon kuuluvat eräät puheet ja kirjoitukset, joissa on viitattu kintaalla sille pidättyväisyydelle, jota meillä on maan etuja ajatellen totuttauduttu noudattamaan kaikkina sodanjälkeisinä vuosina.”

SS:n ja VS:n mukaan Maakansa mainitsi myös ”erään pääkaupunkilehden” kirjoituksen, jossa ”muutta mutkitta otettiin esille kysymys Porkkalan tukikohdan purkamisesta”. ”On vaikeata käsittää, mitä tarkoitusperiä ja intressejä kirjoituksen taakse lähinnä kätkeytyi.” ”Oliko tarkoitus luokitella sodassa menetetyt alueet jonkinlaiseen tärkeysjärjestykseen, korostaa Porkkalan merkitystä ja leimata muut alueet sen rinnalla toisarvoisiksi.” Maakansa nosti näin esiin Karjalan ja Porkkalan vertaamisen, mitä tähän mennessä ei lehtikeskustelussa oltu käsitelty. Lehden mielestä ”erään pääkaupunkilehden” eli HS:n kirjoitus ei edistänyt itse asiaa. Maakansa korosti, että ”tämänlaatuiset asiat ovat siinä määrin arkaluontoisia, että niiden vetäminen julkisen keskustelun piiriin ei ole eduksi. Se herättää ... helposti epäluuloja ja murentaa aikaansaattua luottamusta. Asemamme on ennallaan. Se on yhtä monisärmäinen ja arka kuin aikaisemminkin.” SS ja VS julkaisema lainaus Maakansan pääkirjoituksesta oli suoraa varoittelua ulkopoliittisesti arkan tukikohta-aiheen esille otosta. Tekstistä oli luettavissa moite myös Artturi I. Virtaselle. Porkkalasta ei Maakansan mielestä saanut kirjoittaa niin avoimesti kuin HS oli pääkirjoituksessaan tehnyt. HS:n kirjoitus leimattiin yksityisyritteliäisyydeksi, sillä se poikkesi muiden lehtien varovaisesta kirjoitustavasta. Kiertoilmauksien käyttö ja Porkkala-aiheen välttely lehtikirjoittelussa piti yllä turvalliseksi koettua toimintatapaa, jotta NL:a ei tarpeettomasti ärsytettäisi. Lehdistön itsesensuuri oli tähän asti toiminut automaatin tavoin. HS:n kiertoilmauksista vapaa pääkirjoitus koettiin pelottavana ja osa lehdistä alkoi torjua tämän tyylin yleistymistä. HS lainasi myös 16.7. samaa Maakansan pääkirjoitusta ”Muut lehdet” -palstallaan ja otsikoi sen ”Suu kiinni visusti Porkkalasta”.

HS:ssa oli 16.7. sisäsivulla uutistoimisto United Pressin (UP) Kööpenhaminasta välittämä artikkeli ”Porkkalan kysymys herättänyt mielenkiintoa Kööpenhaminassa”.⁸⁷ HS käytti hyväksi yhteyttään

⁸⁷ Jutun mukaan hallituspuolueen lehti Social-Demokraten oli edellisenä päivänä käsitellyt HS:n pääkirjoitusta (13.7.) arvellen, että kun ”eräs suurista suomalaisista lehdistä on rohkeasti ottanut esille kysymyksen, tahtooko Neuvostoliitto antaa Suomelle takaisin Porkkalan tukikohdan, sitä on pidettävä ilmaisuna niistä toiveista, joita edessä oleva neljän suuren tapaaminen tuo esiin.” Lehden mukaan kyseessä ei liene ennako-odotus vaan ”todennäköisesti kysymys on yrityksestä – jos epävarmat odotukset Neuvostoliiton uudesta politiikasta vahvistuisivat – saada venäläisten ystävällisyys ulottumaan myös Suomeen. Jokainen Suomessa sodan jälkeen käynyt tietää, että Porkkala on avoin haava Suomen kyljessä.” Lehti kertasi sota-aikaan liittyviä faktoja ja totesi, että Suomi oli täyttänyt sen jälkeen kaikki velvollisuutensa ja ”vältti ärsyttämästä suurta naapuriaan. Näin ollen suomalaisen lehden Neuvostoliitolle osoittama vetoomus rakentuu kokonaan moraalisille argumenteille.” Tätä menettelyä Social-Demokraten piti oikeana. UP:n artikkelin yhteyteen HS oli taittanut

suureen uutistoimistoon ja STT:n uutisvälitykseen todistellessaan, että Porkkala-asian esille ottaminen ja sen ajankohta oli harkittu ja maan edunkin kannalta hyväksyttävä toimenpide. Lehden lukijoille tarjoutui mahdollisuus verrata HS:n omaa kirjoittelua tanskalaislehtiin asiassa, joka osassa kotimaisesta lehdistöä oli lähipäivinä tuomittu liian uhkarohkeana. HBL julkaisi myös samana päivänä ”Dagens Diskussion” -palstalla lyhyet lainaukset samoista tanskalaislehdistä.

Porkkala-kirjoittelun määrä lisääntyi eri lehdissä ja sävy kiihtyi. H.S lainasi 17.7 IS:ia otsikolla ”Korvapuusteja”. Ne oli tarkoitettu Maakansalle, jonka Porkkala-kirjoitusta moitittiin mm. sananvapauden tukahduttamisesta ulkopoliittisin perustein ja sodassa menetettyjen alueiden asettamisesta tärkeysjärjestykseen.

”Jos Suomen ulkopoliitiikan on oltava sitä, että ei mistään asiasta puhuta, ei edes sallita kysyä, vastaako toisenlaisessa ilmapiirissä syntynyt tukikohta Porkkalassa enää Suomen ja Neuvostoliiton ystävällisten suhteiden nykyistä tasoa, silloin ei ulkopoliitiikkamme hoitajilla ole mitään virkaa. Eräät henkilöt meillä, eikä vain kommunistit, näyttävät vajonneen siihen ajatustapaan, että heidän valtansa ja menestyksensä perustuu kokonaan sodanjälkeisten suhdanteiden ikuiseen jatkumiseen. ... Sen vuoksi ei Porkkalan nimeäkään saisi mainita mitä luonnollisimmassa yhteydessä, Suomen kansa on pidettävä pelossa ja vavistuksessa ...”

IS:n kirjoitus oli tulkittavissa jatkoksi HS:n pääkirjoituksen keskeiselle ajatukselle sopivasta hetkestä Porkkalan palautukselle, mutta kirjoitustapa oli suurempi. Kritiikkiä kohdistettiin nimiä mainitsematta Maalaisliiton ulkopoliitiikan hoidosta vastaaviin pääministeri Kekkoseen ja ulkoministeri Johannes Virolaiseen. Porkkalasta tukikohdasta ja sen yhteydestä ulkopoliitiikkaan kirjoitettiin nyt rohkeammin kuin koskaan aikaisemmin. Uutta oli näiden teemojen käsittelyssä tunnistettu itsesensuuri, johon osa lehdistä alkoi itsekkin myöntää osallistuneensa.

Maakansa oli reagoinut HS:n kritiikkiin ja HS julkaisi 18.7. ”Muut lehdet” -palstalla lehden kirjoittamaa otsikolla ”Porkkalan kysymyksen julkitulo”. Maakansa torjui sensuuriväitteen kirjoituksessa, josta HS julkaisi lainauksen:

”Mutta eihän tässä toki ole kysymys lehdistön suun tukkimisesta joillakin diktaateilla, vaan pelkästään toivomuksesta, että lehdistö ei unohtaisi sitä varovaisuutta ja harkintaa, joka yleensä on ohjannut sen ulkopoliittista kirjoittelua näihin asti. Ja että muistettaisiin sananparren neuvo: puhuminen on hopeaa,

---

STT:n välittämiä muiden tanskalaislehtien kommentteja väliotsikon ”Muiden Kööpenhaminan lehtien lausuntoja” alle. Koosteen mukaan useat lehdet olivat käsitelleet ”Suomen lehdistössä esiintynyttä vaatimusta, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden tultua normaalille kannalle olisi Porkkalan alue luovutettava Suomelle”. Dagens Nyhederin mukaan ”Pohjoismaat antavat yksimielisen moraalisen kannatuksen Suomen näille vaatimuksille”. Berlingske Tidenden huomautti, että HS:n aloittama keskustelu johtui NL:n omasta tukikohtia koskeneesta esityksestä. Lehden mukaan ”Porkkalalla ei ole mitään yhteyttä kylmään sotaan eikä suurvaltojen välisiin mielipide-eroavaisuuksiin ja aluetta on pikemmin pidettävä Port Arthuriin verrattavana tukikohtana, jonka venäläiset ovat tyhjentäneet ja luovuttaneet Kiinalle.” Politiken-lehti halusi ”uskoa, että Moskova ottaa vetoomuksen huomioon. Helsingin Sanomat on valinnut hyvin kysymyksen esilleottamisen ajankohdan, ja venäläisten asemalle tulevissa kansainvälisissä neuvotteluissa olisi hyvin suotuisaa suostua vetoomukseen.”

vaitiolo kultaa. Sillä kiistaton tosiasia on, että täysin avoimien, arkaluontoisten asiain vetäminen julkisuuden valoon ei ole eduksi niiden hoitamiseksi.”

Koko lainattu teksti Maakansasta keskittyi varoittelemiin siitä, että Porkkalasta on kirjoitettu ulkopolitiikka huomioon ottaen väärällä tavalla. HS nosti 19.7. ”Muut lehdet” -palstalleen Turun Päivälehden⁸⁸, jossa arvioitiin lehtien keskustelua ”Porkkalan kysymyksestä”.

”Meillä tuskin on ajateltavissakaan, että lehdistön suuhun asetettaisiin sulkijaa asioissa, jotka koskevat maata ja varsinkin sen suhteita muihin maihin. Ainoa sensuuri, joka säätelee mitä puhutaan ja mistä vaietaan, on lehdistön oma harkinta siitä, milloin on olemassa vaara maan etujen vahingoittamisesta. Onko tämä omaehtoinen kritiikki unohdettu tässä tapauksessa? Siitä saatetaan olla eri mieltä, mutta meistä tuntuu kuin jo nykyisessä Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehitysvaiheessa tällaisestakin asiasta voidaan esittää vapaasti mielipiteitä. ... Ilmeisesti olisi näiden suhteiden jatkuvan kehityksen kannalta arvokasta jos Porkkalan tukikohdan olemassaolon tarpeellisuus voitaisiin yhteisymmärryksessä todeta poistuneeksi. Suomalaiset ovat ymmärtäneet tämän tukikohdan luomisen olleen osaksi Neuvostoliiton sotilaallisten tarkoitusten toteuttamista Suomenlahden piirissä, mutta myös osaksi epäluulosta maatamme kohtaan.”

Turun Päivälehden kirjoitus tukee HS:n linjausta, että Porkkala-aiheesta voi tässä vaiheessa jo kirjoittaa avoimesti. Lehti määritteli lehdistön itsesensuurin käytännönläheisesti ja ilman uhkailevia ilmauksia. Lehtien oli itse ja tietoisesti asetettava sensuurin rajat. Käänteisesti ilmaistuna lehtien kirjoittelua ei voinut rajoittaa toimituksen ulkopuolelta. Lehden mukaan nyt oli sopiva aika kirjoittaa Porkkalasta.

Seuraavana päivänä 20.7. HS:n ”Muut lehdet” -palstalla oli lainaukset Aamulehdestä ja Etelä-Suomen Sanomista⁸⁹ otsikolla ”Porkkalan kysymys”. Neljän suurvallan neuvottelut Genevessä olivat jo käynnissä ja se sävytti osittain Aamulehden kirjoitusta. Lehti totesi NL:n ehdotuksen sotilastukikohtien tyhjentämisestä siitä Suomessa käynnistyneen keskustelun Porkkala-keskustelun.

”Meillä on tietysti täysi syy olettaa, että Neuvostoliiton tekemän esityksen toteuttaminen johdonmukaisesti olisi ulotettava myös Porkkalan tukikohtaan. Mutta tästä aloitteesta ja sen täällä herättämistä toiveista on vielä pitkä matka käytännöllisiin tuloksiin. ... Voimme ilman muuta pitää selvänä, että itäinen naapurimme on valmis keskustelemaan Porkkalan vuokrasopimuksen purkamisesta vain siinä tapauksessa ja sillä ehdolla, että myös muut suurvallat sitoutuvat tyhjentämään vieraalla maaperällä olevat sotilaalliset tukikohtansa.”

Aamulehden mukaan toiveet Porkkalan palautuksesta olivat vielä ”kylmien tosiasiaain valossa” kaukaisia ja haaveellisia, mutta ”ei käsittääksemme pitäisi olla mitään estettä siihen, että niitä tuodaan julki lehdistön palstoilla”. Aamulehti moittii Maakansaa Porkkala-kirjoittelun paheksumisesta, sillä ”maltillinen ja kiihkoton keskustelu tästä maallemme tärkeästä ja kaikkia kansalaisia kiinnostavasta

⁸⁸ Turun Päivälehti oli Turussa ilmestynyt sosialidemokraattinen sanomalehti, joka ilmestyi 1950-luvulla kuusi kertaa viikossa ja sen levikki oli vuonna 1957 6.400 kappaletta. Päätoimittajana oli 1942-1966 kansanedustaja Rafael Paasio ja julkaisija Lounais-Suomen Kirjapaino Oy. Tommila 1988c, 137-140.

⁸⁹ Etelä-Suomen Sanomat oli 1950-luvulla lahtelaisen Kivekkään suvun omistama oikeistolainen sanomalehti. Lehti ilmestyi 1950-luvulla kuusi kertaa viikossa ja sen levikki vuonna 1955 oli 30.080. Päätoimittaja oli 1932-1962 toimittaja Frans Keränen ja lehden julkaisija Esan Kirjapaino Oy. Viime sotien jälkeen lehti oli sisäpoliittisesti epäluuloinen kommunisteja kohtaan ja näki Suomen uudessa ulkopolitiikassa vaaran nöyrystelyyn. Tommila 1988a, 70-72.

asiasta ei ole sopimatonta eikä käsityksemme mukaan vaarallista. Aamulehti tuki kirjoituksessa HS:n linjaa Porkkala-aiheen avoimessa käsittelyssä, mutta samalla se päivitti aiheen suhteessa realistisiin odotuksiin Geneven konferenssin tuloksista. Konferenssista kantautuneet uutiset olivat kertoneet, että aseistariisuntaa oli käsitelty jo alkuvaiheessa ja suuria myönnytyksiä ei ollut odotettavissa. Näin ollen Porkkalan asiaankaan ei voinut odottaa nopeita positiivisia uutisia.

VS nosti Porkkala-aiheen edelleen esille 20.7. ”Muut lehdet” -palstalla otsikolla ”Aina vain Porkkala”. Nyt vuorossa oli lainaus Etelä-Suomen Sanomista, joka VS:n mukaan

”vatkaa edelleen Porkkalan vuokraoikeuden purkamisasiaa, joka pantiin oikeiston taholta hiljattain alulle nähtävästi eräänä vaalikikkana tulevien presidentin vaalien tiimoilta. Kun ”Maakansan” taholta puututtiin pariinkin otteeseen tällaiseen kirjoitteluun, E-SS tekee siitä seuraavat johtopäätökset: ”Tämän johdosta on huomautettava, että elämme kansanvaltaisessa ja vapaassa maassa, jossa julkisella sanalla täytyy olla oikeus esittää maan elinkysymyksistä, ulkopoliittisista asioistakin, kansamme keskuudessa yleisesti vallitsevia käsityksiä. Ehtona on oleva ainoastaan se, että tämä tapahtuu asiallisesti, voimassa olevia sopimuksia kohtaan korrektisti ja pätevästi perustellen. Näinhän on mm. Porkkalan tukikohtakysymystä käsiteltykin.” Etelä-Suomen Sanomien artikkelisepon olisi nähtävästi muistettava, että Porkkalan vuokra-alue ei tähtäydy maamme vastaan kuten tähtäytyvät eräät länsivaltojen sotilastukikohdat eräitä muita maita vastaan.”

VS:n lainaamassa tekstissä Etelä-Suomen Sanomat ilmoitti suoraan kantansa: lehdistöllä piti olla oikeus kirjoittaa ulkopoliitikastakin tavanomaisia journalistisia normeja noudattaen. Lehti ilmoitti tukevansa HS:n tapaa kirjoittaa Porkkalasta. VS puolestaan paheksui alku- ja loppukommenteissaan molempia lehtiä. VS:n näkemys oli, että Porkkalan olemassaolo ei ollut samalla lailla sijaintimaan vastainen kuin muiden valtioiden sotilastukikohdat toisten maitten alueilla. VS löysi nyt myös Porkkala-kirjoittelun ja presidentinvaalien välille yhteyden, mikä oli uusi juonne lehtien välisessä keskustelussa.

Riippumaton porvarillinen Hämeen Sanomat oli myös pohtinut Porkkalaa sananvapauden kannalta. HS lainasi 21.7. lehteä otsikolla ”Asiasta on lupa keskustella”. Hämeen Sanomat oli kirjoittanut:

”Julkinen sana on ollut sotaa seuranneina levottomina vuosina varsin vaitelias ulkopoliittisten kysymysten suhteen. Heti sodan päätyttyä tehtiin valtiovallan taholta selväksi, että ulkopoliittisista kysymyksistä on vaiettava. Tämä toivomus – ettemme sanoisi – selvä pakoite – sitoi ei-kommunistiselta lehdistöltä suun ja näin jäivät ulkopoliittiset kysymykset – aihetta ei olisi suinkaan puuttunut – valtaosassa lehdistöämme joko kokonaan käsittelemättä tai erittäin pyöreän punninnan varaan. Kommunistilehdistö oli tietenkin luku erikseen.”

HS:n lainaama kirjoitus oli avoin itsearviointi lehtikirjoittelun rajoitteista ja niiden aiheuttamasta itsesensuurista sodan jälkeen. Tämän kaltaisen tilityksen julkaisemista ennen heinäkuuta ja HS:n Porkkala-pääkirjoitusta osattiin tai uskallettiin toimituksissa tuskin kuvitella. Kymmenen vuoden ajan tiukka ohjeistus ja palautteet olivat opettaneet, missä sallitun rajat kulkivat. Lehdet, joilla ei ollut aivan läheinen kytkös hallituspuolueisiin, olivat ensimmäisinä valmiit arvioimaan julkisesti ja kriittisesti ulkopoliittista kirjoitustapaansa. Lehdet näin tehdessään ilmaisivat omille toimituksilleen,

toisille lehdille ja lukijoille halunsa irtautua tarpeettomasta peitekielen käytöstä ja normalisoida uutisointiaan.⁹⁰ Lehdistössä alettiin ainakin osittain olla valmiita siirtymään uuteen vaiheeseen: oman toiminnan kriittiseen arviointiin ja lehdistön toimintavapauden puolustamiseen.

Neljän suurvallan konferenssin päätyttyä Genevessä lehdet kertoivat 24.7. neuvottelujen tuloksista. HS:n mukaan tärkein päätös oli neuvottelujen jatkuminen ulkoministerien kesken lokakuussa Genevessä. Jatkoneuvotteluille asetettiin kolme pääteemaa: Euroopan turvallisuus ja Saksan kysymys, aseistariisuminen sekä idän ja lännen välisen kosketuksen kehittäminen. Molemmiin puolin oli tehty myönnytyksiä, joista yksi oli, että NL suostui siirtämään useimmat aseistariisumista koskevat kysymykset YK:n käsiteltäväksi. Neljälle suurelle jäi vain vähäinen valvontavalta niiden käsittelyn suhteen”. YK:n aseistariisumiskomitean alavaliokunnan kokoontumisajaksi sovittiin 29.8. New Yorkissa. NL:n esitys sotilastukikohtien lakkauttamisesta jäi näin ollen aikaisintaan silloin esille tulevien asioiden joukkoon.

VS julkaisi 25.7. SKDL:n presidenttiehdokkaan Eino Kilven puheen Etelä-Hämeen maakuntajuhlilla. Yhtenä puheen teemana oli Porkkala. Kilven mukaan oikeistopoliittista intoilua oli

”eräiden lehtien yllättävästi esille ottama jatkuva kirjoittelu ns. Porkkalan vuokra-alueen tulevasta asemasta. Sanomalehdistöllä on tietysti sananvapaus käsitellä mitä asioita tahansa, mutta toisessa vaakakupissa on aina muistettava pitää yhtä raskaana punnuksena sitä, mitä nimitämme julkisen sanan vastuuksi. Ulkopoliittisia kysymyksiä sivuavissa asioissa tämä on erikoisesti muistettava.”

Kilpi korosti, että Porkkalan kysymys on arkaluontoinen monessa mielessä ja kaikki varmaan toivoivat, että rauhansopimusta tältä osin voitaisiin tarkistaa. Tämä asia kuului ensisijaisesti lakiemme mukaan ulkopoliitiikasta vastaavien tasavallan presidentin, hallituksen ja eduskunnan, lähinnä ulkoasiainvaliokunnan vastuulle.

”Neuvostoliiton taholta on jo ennen Geneven neuvotteluja esitetty ajatus kaikkien tukikohtien lopettamisesta. Porkkalan asian esille vetäminen meillä odottamatta edes Geneven neuvottelujen tuloksia, tuo etsimättä mieleen vanhan saksalaisen sananlaskun: ”Huomaa tarkoituksen ja hämmästy”! Ajankohdan valitseminen kansalaisten ajatusten määrätynlaiseksi suuntamiseksi on syytä panna merkille. Sitä on omiaan korostamaan vielä se, että kysymystä ovat miltei joka päivä jauhaneet nimenomaan sen poliittisen suuntauksen lehdet, jotka eivät yleensääkään näe Neuvostoliiton oloissa ja politiikassa mitään myönteistä”

Kilpi päätti puheen Porkkala-osion toteamalla, että keskinäisen ystävyyssovimuksen tehneiden ”valtioiden välillä ei pitäisi olla sopivaa käydä minkäänlaista ”kylmää sotaa” – ei edes

⁹⁰ HS lainasi 22.7. tähän keskusteluun Kotkassa ilmestyneen kokoomuslaisen Etelä-Suomen pääkirjoitusta, jossa lehti ihmettelee hallituspuolueiden lehtien kritiikkiä Porkkala-kirjoittelusta. Lainaus päättyi: ”Eräs hyvin tärkeä näkökohta on myös otettava huomioon. Vain vapaa julkinen keskustelu kaikista kysymyksistä on sekä sisäisen että ulkoisen riippumattomuuden ja itsenäisyyden parhaita takeita. Ei äänettömyys takaa oikean linjan säilymistä eikä ulkomaanasioita voida kontrolloida demokraattisesti, ellei lehdistölle tunnusteta vapautta mielipiteenilmaisuun.”

neulanpistoilla.” Kilven puheen tyyli oli toteava, mutta hän teki tarkoituksensa selväksi. Hän puhui ”eräistä lehdistä” nimeämättä niitä ja korosti julkisen sanan vastuuta ulkopoliittikkaan liittyvissä asioissa. Kuten tapana oli, tuota ”vastuu”-sanaa ei kirjoitettu auki, vaan sen merkityksen piti olla kaikille sanomattakin selvä. Kilpi sanoi ääneen NL:n ehdotuksen tukikohtien lakkauttamisesta mutta korosti, että siitä kirjoittaminen Suomessa oli ajoitettu väärin ja kirjoittajina oli vastuuttomat lehdet. Kilven tapa ilmaista asia tavallaan vapautti VS:n vertailusta muihin, vaikka VS oli aktiivisesti julkaissut lainauksia muista lehdistä ja näin pitänyt aihetta esillä. VS käytti joitain lainauksia puheesta seuraavan päivän 26.7. pääkirjoituksessa ”Presidentin vaalien merkitys”.

HS palasi Porkkala-aiheeseen 30.7. kommentoidessaan The Economistin 30.7. numeron juttua ”Greek Lesson for Finns” (”Heprean oppitunti suomalaisille”). HS:n jutun otsikkona oli ”Economist käsitellyt Porkkalan kysymystä”. Jutun syynä oli HS:n pääkirjoitus 13.7., jota The Economist oli lainannut ja arvioinut ja sitä juttua HS puolestaan nyt lainasi:

”On epätavallista, että suomalainen ääni nousee niin selvänä sanomaan kovat totuudet venäläis-suomalaisista suhteista. Valitettavasti tunnontuskat tuskin saavat Moskovaa hellittämään otettaan. Porkkalan lävitse kulkevista suomalaisista junista äskettäin poistettu pimennys ei lupaa uusia myönnötyksiä. Kesti kymmenen vuotta, että junasta joka tapauksessa näkee vain tiheän mäntyverhon.”

HS:n lainauksessa The Economistin jutusta mainitaan myös pääministerin nuhteet ”asioihin perehtymättömille” ulkopoliittikkaan puuttumisesta. Tällä lainauksella HS vahvisti lukijoiden tietoisuutta siitä, että Suomea koskevia asioita seurataan jatkuvasti myös länsirajan tuolla puolen.

Seuraavana päivänä 14.7. Paasikivi kirjoitti päiväkirjaansa:

”aamulla telefonissa Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Ahon kanssa pitkään. Sanoin, että Virtasen puhe sisältää naiiveja väitteitä ja voi tuottaa meille vahinkoa sen kautta, että se voi vähentää niitä pieniä mahdollisuuksia, mitä meillä on saada tuloksia aikaan edessä olevissa tärkeissä neuvotteluissa. Neuvotteluihin tulee valmistua heti kun presidentinvaali on ohi – ensi keväänä. Luettelon asiat: 1) ystävyyssopimuksen uudistaminen; 2) sen mahdollinen selventäminen, jos uudistetaan; 3) puolustuslaitosta koskevien rajoitusten muuttaminen tai poistaminen; 4) sondeerattava, onko mahdollista saada mitään muutosta Karjalan rajaan; 5) Porkkala (sondeeraus). Pyysin, että Uusi Suomi ei jatkaisi kirjoittelua Virtasen ja Kekkonen puheista ja muusta, mitä siihen kuuluu. Aho lupasi.”

Paasikivi halusi vaimentaa poliittisesti hankalaa lehdistökeskustelua ja sitoutti itseään poliittisesti lähinnä olleen lehden tekemään niin. Päiväkirjamerkinnöt osoittavat, että Paasikivi oli jo alkanut miettiä YYA-sopimuksen jatkoa ja sen ehtoja. Vuonna 1948 kymmeneksi vuodeksi solmitun sopimuksen oli määrä umpeutua vuonna 1958, mutta se piti irtisanoa vuotta aikaisemmin.⁹¹

⁹¹ Paasikivi kirjoitti päiväkirjaansa 11.2.1955 keskustelustaan pääministeri Urho Kekkonen kanssa. Aiheena oli Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet. ”Merkitsen tähän: Olen useamman kerran puhunut Kekkonen ja muiden kanssa, että pian minun presidenttiaikani loputtua on edessä tärkeitä asioita: *Ystävyyden sopimuksen uudistaminen*. Sanottava irti maaliskuussa 1957, mutta kauan sitä ennen on alettava harkita: 1) Onko irtisanottava vai jatkettava? 2) Jos jatketaan, niin onko tehtävä joitakin muutoksia tai selvennyksiä sopimukseen (kts. perustuslakivaliokunnan mietintö 1948 valtiopäiville, jossa esitetään, miten sopimus on tulkittava). 3) Miten pitkäksi ajaksi sopimus on uusittava ja miten sen loppuminen on järjestettävä? 4) Olisiko sen yhteydessä puolustusvoimien rajoitukset rauhansopimuksessa muutettava?

Päiväkirjaansa hän oli kirjoittanut helmikuussa 1955, että Karjalan rajaan voisi yrittää neuvotella muutosta. Viisi kuukautta myöhemmin hänen neuvoteltavien asioiden listalleen oli noussut omana kohtanaan myös Porkkala, järjestyksessä Karjalan jälkeen. Paasikivi oli pohtinut Aholle esittämäänsä toimenpidelistaa ja se oli hänelle tärkeä. Samana päivänä, 14.7. klo 14.30 Kekkonen tuli Paasikiven luokse. Päiväkirjaan Paasikivi kirjasi:

”Keskustelimme Virtasen puheesta sekä lehtien kirjoittelusta Porkkalan asiasta, josta Helsingin Sanomat aloitti kirjoittelun. Olimme yhtä mieltä, että nämä kirjoitukset voivat vaikeuttaa neuvottelujamme ja asioiden hoitoa tulevilla neuvotteluilla. Ne herättävät naiveja ja epärealistisia ajatuksia meidän kansassamme.”

Paasikiven YYA-pohdinnat jatkuivat, sillä 19.7. oli jälleen merkintä: ”Jos nyt tulee yleisen poliittisen atmosfääriin paraneminen ja helpottuminen, niin meidän pitäisi koettaa käyttää sitä hyväksemme ja saada siitä hyötyä. Korjata ankarien rauhanehtojen seurauksia: 1) Karjalan raja; 2) Porkkala; 3) puolustuksen rajoitukset; 4) tulevaisuuden turvaaminen.” Rauhansopimuksessa menetetyt alueet olivat nyt Paasikiven suunnittelulistan kärjessä, mikä osoittaa, että hän toivoi, että molemmista alueista voitaisiin neuvotella.

Porkkala oli heinäkuun aikana kerran lehtijutun aiheena myös siviiliuutisessa. SS kertoi 14.7. otsikolla ””Lainatulla” autolla Porkkalan rajalle”.⁹² Uutinen autovarkaudesta ei liene ollut poikkeuksellinen, mutta huomio siinä kiinnittyy pidätyksiin. Porkkalan rajan läheisyydessä, maaseutualueella, paikalle osuneet konstaapeli ja rajavartiosto ottivat nuoret nopeasti kiinni keskellä yötä. Uutisesta sai vaikutelman, että vuokra-alueen rajan läheisyydessä valvonta toimi kaikkina vuorokauden aikoina.

Suomen Moskovan suurlähettiläs vaihtui heinäkuun alussa, kun Åke Gartz eläkkeelle ja hänen tilalleen tuli ”Paasikiven mies” Eero A. Wuori. Paasikiven päiväkirjamerkinnän 27.7.1955 mukaan NL:n Helsingin suurlähettiläs Viktor Lebedev oli ottanut Wuoren ensimmäisen kerran tavatessaan puheeksi sanomalehtien kirjoittelun Porkkalasta. Paasikivi merkitsi päiväkirjaansa Wuoren

5) Sen yhteydessä sondeerattava Karjalan rajan muuttaminen ja korjaaminen. Ystävyysopimuksessa voitaisiin antaa jonkinlaista kompensatiota.” Paasikivi puhui yya-sopimuksesta myös puolustusministeri Emil Skogin kanssa. Tästä keskustelusta on merkintä 12.2.1955 kohdalla. Sopimuksen uusimisesta on päiväkirjassa merkintä:

”Ystävyysopimuksen uusiminen. – Sanottava irti viimeistään maaliskuussa 1957. Sitä ennen on harkittava. Alettava tuumia syksyllä 1956.” Paasikivi 1986, 477.

⁹² SS:n uutisen mukaan neljä nuorukaista ja nuori neitonen olivat heinäkuun 6. päivän vastaisena yönä puolen yön aikaan etsineet autoa, jolla lähtisivät ajelemaan. Auto löytyi ja he ajoivat ”aina Porkkalan rajan läheisyyteen saakka, mutta kun täällä päätettiin vaihtaa ajajaa, sattui samaan aikaa paikalle eräs konstaapeli, jota nuoret automatkailija pelästyivät ja lähtivät karkuun. Rajavartioston avulla heidät kuitenkin pian saatiin kiinni, paitsi yhtä, joka onnistui pysyttelemään piilossa parin päivän ajan.

raportista: ”Lebedev sanoi, että Porkkala ei ole vaara Suomelle, mutta se on välttämätön Leningradin puolustamiseksi. Sentähden se on Neuvostoliitolle tärkeä.”⁹³

3.4 Elokuu

Elokuun alussa NL:n johtomiehet raportoivat tyytyväisinä neljän suuren Geneven konferenssista korkeimmalle neuvostolle. NL jatkoi kansainvälistä aktiivisuuttaan. Ranskan pääministeri Edgar Faure oli saanut neuvottelukutsun Moskovaan lokakuuksi ja Norjan pääministeri Einar Gerhardsenin vierailuajaksi ilmoitettiin myös syksy. Kreml kiirehti Länsi-Saksan liittokansleri Konrad Adenaueria vierailua ja saapumispäiväksi sovittiin 9.9. Elokuussa oli Genevessä 72 kansakunnan konferenssi aiheena atomivoiman rauhanomainen käyttö. Elokuun puolivälissä NL ilmoitti vähentävänsä armeijan vahvuutta 640.000 miehellä vuoden loppuun mennessä.

Paasikiven haastattelu julkaistiin ruotsalaisessa Dagens Nyheterissä 31.7. HS, SS, US ja VS kertoivat artikkelin sisällöstä seuraavana päivänä 1.8.⁹⁴ Jutut olivat sisällöltään lähes samanlaisia ja niiden alussa siteerattiin Paasikiven suhtautumista idän suuntaan:

”Ehkä vielä suuremmassa määrin kuin aikaisemmin olen havainnut, miten erinomaisen tärkeää on tässä maassa vastuunalaisessa asemassa olevan henkilön välttämätöntä tietää mahdollisimman paljon itäisestä naapuristamme ja hankkia itselleen ne historialliset tiedot, joita tarvitaan tämän hetken Venäjän ymmärtämiseksi.”

Paasikivi jatkoi, että ”Suomelle on ja tulee aina olemaan tärkeintä, että se pysyy hyvissä suhteissa Venäjään”. Maantiede ja historia osoittivat tämän todeksi. ”On katsottava karttaan, jotkut ihmiset unohtavat sen niin helposti.” Paasikiven mukaan kaikki kansat haluavat ulkopoliittista turvallisuutta ja erityisesti tämä koski Suomea. Geneven kokous osoitti vähistä tuloksistaan huolimatta, ”etteivät venäläiset halua mitään selkkauksia ja kaikkein vähimmin sotaa” Dagens Nyheterin lainaus päättyi Paasikiven toteamukseen: ”Olen myös havainnut useissa venäläisissä johtomiehissä henkilökohtaisesti arvossa pidettäviä ominaisuuksia, on vain vilpittömästi yritettävä tulla toimeen heidän kanssaan.” Haastattelun ajankohdasta päätellen häntä ilmeisesti haluttiin kuulla väistyvänä valtionpäämiehenä, jolla oli pitkä kokemus idänsuhteista. Lehtien yhtenäinen tapa uutisoida Paasikiven haastattelu kertoo siitä, että sitä pidettiin merkittävänä.

⁹³ Paasikivi 1986, 500. Rentola 1997, 372.

⁹⁴ HS otsikoi juttunsa ”Kerran erehdyin”, SS ”Ulkopoliittinen turvallisuus on tärkeintä Suomelle”, US otsikoi ”Ulkopoliittinen turvallisuus kaikille kansoille tärkeintä” ja VS:n otsikko oli ”Uskon jännityksen lieventymiseen”.

RKP:n presidenttiehdokas Ralf Törngren⁹⁵ sivusi ulkopoliitiikkaa RPK:n piirikokouksessa Nauvossa. Hän kertoi mielipiteensä sanomatta asian keskeisiä sanoja olettaen, että kuulijat ymmärsivät, mitä hän tarkoitti. US julkaisi 1.8. Törngrenin puheesta jutun otsikolla ”Valtionjohdon suhtauduttava lehdistöön avomielisemmin” ja HS samoin 1.8. otsikolla ”Törngren tarkastellut maamme ulkopoliitiikkaa”. Jutut olivat sisällöltään samanlaiset. Törngren perusteli Suomen toivetta päästä YK:n jäseneksi, mistä aiheesta lehdistökeskustelu oli jatkunut pitkin kesää. Tämän jälkeen Törngren käytti peitetämpää kieltä:

”Se, että näistä kysymyksistä ja monista muista ulkopoliittisista asioista nykyään keskustellaan vapaasti maassamme, tuntuu minusta aivan luonnolliselta. Vain täten saa valtiomme johto käsityksen mielipiteistä ja tunnelmista kansamme keskuudessa. Tämän keskustelun vapaus edellyttää kuitenkin luottamuksellista yhteistyötä valtion johdon ja lehdistön välillä. Valtion johdon täytyy pitää sopivaksi katsomallaan tavalla lehdistö tietoisena tapahtumista, ettei keskustelussa sivuuteta seikkoja, jotka voivat oleellisesti vaikuttaa mielipiteisiin.”

Törngren teki selväksi, että hän kannatti avointa tiedonvälitystä. Uutta puheessa oli huomautus siitä, että vapaa ulkopoliittinen keskustelu edellyttää ”luottamuksellista yhteistyötä valtion johdon ja lehdistön välillä”. Törngrenin ilmaus voitiin ymmärtää, että näiden kahden välisessä viestinnässä oli hänen mielestään toivomisen varaa. Ottamalla presidenttiehdokkaana asian esille julkisessa puheessa hän varmistui, että tämä viesti levisi mahdollisimman laajalle. Ehdokkaan roolissa hänellä oli enemmän ulkopoliittistakin sananvapautta kuin rivipoliitikoilla oli vuonna 1955. HS ja US valitsivat otsikoissa erilaiset tulokulmat Törngrenin sanomaan. HS nosti kärkeen ulkopoliitiikan ja US tietojen pimittämisen lehdistöltä. SS kirjoitti Törngrenistä 1.8. otsikolla ”Ralf Törngren puhui Nauvossa”. Jutussa oli kaksi teemaa: YK:n jäsenyys ja hallituksen syyskiireet. Puheen muuta sisältöä ei mainittu. HBL:ssa näkökulmana oli lehtien välinen epätasapaino poliittisten tietojen saannissa. VN ja VS eivät kirjoittaneet Törngrenin puheesta.

Ruotsalainen Expressen-lehti kertoi 1.8. lyhyesti Suomen presidenttiehdokkaiden puheiden pääteemoista. Jutun pääasiaksi nostettiin Törngrenin puheessa mainitsema Geneve, mistä Expressen siirtyi suoraan omaan pohdintaan Porkkalasta. HS julkaisi Expressenistä lainauksen 2.8. otsikolla ”Porkkalan merkitys N-liitolle mitätön”:

”Voitaisiin mennä vielä pitemmälle ja väittää, että venäläiset itse voisivat tehdä todellisen jännityksen lieventämiseen viittaavan eleen ja luopua Porkkalasta, Helsingin lähellä olevasta tukikohdastaan. Sen käytännöllinen merkitys – lukuunottamatta uhkaa Suomea vastaan, joka ei milloinkaan voi muodostua uhkaksi Neuvostoliitolle – on mitätön ellei kerrassaan olematon tänä pitkänmatkanlentojen ja rakettiaselaiden aikana. Porkkalasta luopuminen olisi, enemmän kuin kaikki kauniit sanat Neuvostoliiton

⁹⁵ Ralf Törngren oli RKP:n presidenttiehdokas. Ulkopoliittista kokemusta hänellä oli ulkoministerinä vuoteen 1955 mennessä seuraavissa hallituksissa: Kekkonen IV 09.07.1952–16.11.1953 ja Tuomioja 17.11.1953–04.05.1954 sekä ministerinä ulkoasiainministeriössä Kekkonen III 26.11.1952–08.07.1953. Pääministerinä Törngren oli 05.05.1954–19.10.1954. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911668.aspx> (viitattu 27.3.2020)

rauhantahdosta, pieni mutta kuitenkin konkreettinen todistus siitä, että venäläiset todella tarkoittavat totta jännityksen lieventämiskampanjallaan.”

Expressenin kirjoitus tuki HS:n heinäkuussa aloittamaa kampanjointia Porkkalan palauttamiseksi ja HS julkaisi sen tiedoksi lukijoilleen. Näin Suomeen välittyi tietoa siitä, miten Ruotsissa asiaan suhtauduttiin. VS ei puuttunut Törngrenin puheeseen. SS:n ”Muut lehdet” -palstalla oli 2.8. lehdistöä koskeva lainaus Ilta-Sanomista.⁹⁶ Takana oli monien ulkopoliittisten aiheiden kuumentama uutiskeskä ja edessä oli presidentinvaali.

US antoi 8.8. ”Muut lehdet” -palstalla oli Etelä-Suomen Sanomien reagointi Törngrenin puheeseen:

”Ei ainoastaan ulkopoliittisista asioista vaan usein sisä- ja talouspoliittisistakin kysymyksistä ei ennakolta hallituksen taholta ole lehdille tiedotettu mitään, vaan ovat nämä kuten koko kansakin asetetut usein tapahtuneiden tosiasiat eteen. Välillä ovat kuitenkin Ruotsin ym. ulkomaiden tietolähteiden kautta kotimaisetkin lehdet saaneet päiväjärjestyksessä olevista hallituksen ja alaisten viranomaisten toimenpiteistä vihiä.”

US:n lainauksessa todettiin myös, että hallitusta lähellä olevat lehdet saivat tietoja paremmin kuin muut. Lainaamalla Törngrenin puhetta ja Etelä-Suomen Sanomia sananvapauteen liittyen US antoi näkyvyyttä lehdistön tyytymättömyyden ilmauksille valtiiovallan tiedotusta kohtaan.

HBL:n ”Dagens Diskussion” -palstalla oli 12.8. lainaus Etelä-Suomen Sanomista. HBL:n johdannossa lainaukseen todettiin, että ajattelempa Paasikiven linjan mukaisesti, mutta voimme myös esittää ”syystä tai toisesta ajankohtaisia ulkopoliittisia ajatuksia, jotka koskevat koko kansaa. Siten ei pidä pidättäytyä keskustelemasta esimerkiksi Porkkala-kysymyksestä.” Tätä seurasi lainaus Etelä-Suomen Sanomista, jossa ei ollut enää mainintaa Porkkalasta, vaan teksti käsitteli yleisellä tasolla mahdollisuuksia muuttaa maiden välisiä oloja hyvässä yhteisymmärryksessä. Teksti oli ajalle tyypillinen: siinä oletettiin, että lukijat tiesivät, mitä varsinaisesti tarkoitettiin sanomatta asiaa suoraan.

SKDL:n presidenttiehdokas Eino Kilpi mainitsi Porkkala-sanon puheessaan Pohjanmaan ruotsinkielisten juhlassa. VS:n 15.8. julkaisemassa puheessa Kilpi totesi, että ”maamme ulkopoliitiikka ei asiallisesti olekaan paljon muuta kuin hyvien ja luottamuksellisten suhteiden ylläpitäminen Neuvostoliittoon”. Kilven mukaan tämä velvoite koskee kaikkia, mutta kesän aikana ”erinäiset lehdet ottivat esille kysymyksen Porkkalan alueesta”. Hän paheksui ”sitä

⁹⁶ IS:n mukaan jokaiselle vastuunalaisessa asemassa olevalle pitäisi olla selvää, että lehdistöltä ei voi salata mitään: ”Jos lehdistö jostain asiasta vaikenee, niin useimmissa tapauksissa se ei niinkään paljon johdu tietämättömyydestä kuin syistä, joiden vuoksi se ei katso asian siinä vaiheessa olevan tarpeellista joutua käsittelyn alaiseksi. Ei kaikeksi voida osoittaa montakaan esimerkkiä siitä, ettei lehdistö meillä olisi tuntenut vastuutaan.” IS:n jutussa oli auki kirjoitettuna lehdistön noudattama menettelytapa. Törngren oli moittinut valtion johtoa tietojen pimeästä, mutta IS otti vastuun tietojen julkaisutavasta lehdistölle.

koulupoikamaisen ilkeleivää tyyliä, millä tätä asiaa käsiteltiin. Jokaisen pitäisi ymmärtää, että tällainen arka asia on, mikäli tilaisuutta tulee, hoidettava toisia teitä ja toisella tavalla.”

Porkkala-aihe nousi elokuussa muutaman kerran uutiseksi muutenkin kuin poliittisesti. VN:ssa oli 7.8. etusivun yläreunassa uutinen otsikolla ”Rysk järnväg ner tilla Porkkala udd?? IS-reportage med slutsatser” (”Venäläinen rautatie Porkkalanniemen kärkeen asti? IS-reportaasi johtopäätöksineen”). Jutun mukaan Porkkalan laivastotukikohdassa oli niemen kärkeen asti ulottuva rautatie, lentokenttä ja 20.000-25.000 sotilasta, mutta sotalaivoja siellä ei ollut.⁹⁷

Porkkala oli otsikoissa 12.8., kun kolmen hankolaismiehen vene ajalehti Porkkalan läheisyydessä. HS kertoi jutussaan ”Hankolainen purjevene vieraili Porkkalassa”, miten kolme nimeltä mainittua miestä olivat paluumatkalla Helsingistä Hankoon. Tuulettomalla vyöhykkeellä vene alkoi ajautua kohti Porkkalan aluetta ja venäläinen vartioalus keskeytti heidän matkansa. Muutaman tunnin selvittelyn ja veneen huolellisen tutkimisen jälkeen miehet pääsivät jatkamaan matkaa.⁹⁸ Tapauksen näyttävä uutisointi oli muistutus vesillä liikkujille rajamääräysten ehdottomuudesta.

US kertoi perjantaina 13.8. otsikolla ”Tykit jyskivät Porkkalassa”, että lauttasaarelaiset olivat heränneet torstain vastaisena yönä

”Porkkalasta päin kuuluvaan tykistöammuntaan, joka oli aika ajoin niin voimakasta, että ikkunaruudut helisivät. Suuliekit leimahtelivat taivaalla vähän väliä. Tykistöammunta oli voimakkainta klo 3-3.30 välisenä aikana. Espoossa ja Inkoossa ei sen sijaan ollut havaittu erikoista, mutta näiden paikkakuntien asukkaat ovat jo tottuneet mereltä päin kantautuviin tykinjyrähdyksiin.”

Uutinen tarjosi vähän tietoa mutta enemmän kysymyksiä. Tietolähteenä saattoi olla jylinän herättämiä lauttasaarelaisia, jotka eivät olleet tottuneet tähän ääneen. Lehti oli tarkistanut, että vuokra-alueen

⁹⁷ IS:n tiedot perustuivat Ilta-Sanomien juttuun kaksi päivää aikaisemmin, jonka lehden toimittaja oli tehnyt Länsi-Uudenmaan saaristoon tehdyn reportaasimatkan perusteella. Rautatien olemassaolo perustui kuulohavaintoon käheistä junanvihellyksistä niemenkärjen suunnasta ja kiinni otettuja kalastajia oli kuljetettu junalla niemestä Suomen rajalle. NL oli rakentanut Porkkalaan lentokentän suihkukoneille. Lentoja oli päivittäin ja niiden nousuja ja laskuja Porkkalaan oli ollut helppo todeta. Porkkalassa oli järeä ja kauas kantava tykistö, joka oli ilmeisesti sijoitettu louhittuun kallioon. Kuulohavaintojen mukaan Porkkalassa oli syksystä 1944 lähtien jatkuvasti louhittu kalliota. Saariston asukkaat olivat myös panneet merkille, että louhinta oli äkkiä loppunut noin puolitoista kuukautta sitten. Venäläisillä oli tapana ampua Suomenlahden yli Tallinnan edustalla noin 60 kilometrin päässä olevaa Naissaarta kohti ja ammuksia oli viheltänyt Suomen saariston yli. Tukikohtaan tilattiin osa ruuasta ja maitoa Suomen puolelta ja miesvahvuutta oli arvioitu osittain näiden tilausten perusteella.

⁹⁸ HS:n mukaan miehiä kohdeltiin ”moitteettomaksi ja kohteliaasti. Loppumatkaa varten ”lahjoitettiin purjehtijoille venäläinen limppu ja kaksi purkkia naudanlihaa matkaeväiksi”. Tapauksesta kertoivat muutkin lehdet lähes samoin sanoin. HBL:n otsikkona oli A-painoksessa ”Hangöbor prejades av rysk vaktbåt” (NL:n vartiovene pysäytti hankolaiset”) ja B-painoksessa ”Rysslimpa för prejade hangöbor” (Venäläinen limppu pysäytetyille hankolaisille”). US:ssa otsikkona oli ”Purjevene ajalehti Porkkalaan” ja SS:ssa ”Suomalaiset purjehtivat jälleen Porkkalan kielletylle alueelle. Ystävällinen vastaanotto – limppu matkaeväiksi”. VS otsikoi ”Porkkalaan ajautuneet muonitettiin ja palautettiin”. VN ei asiasta kirjoittanut. Jutuissa ei kerrota, ajautuiko vene vuokra-alueen puolelle asti vai pysäytettiinkö se jo rajan tuntumassa. Uutisen otsikointi ja sävy olivat positiivisia ja tekstin samankaltaisuudesta päätellen niillä oli sama lähde. Ainoastaan SS kertoi, että kielletylle alueelle oli ”jälleen” menty.

pohjois- ja länsipuolella asukkaat eivät olleet häiriintyneet ja syyksi todettiin tottuminen näihin ääniin. Tykeillä ampumisesta ei julkaistu muita uutisia kesällä 1955. Tykinjylinä osui samaan ajankohtaan, jolloin Moskovassa oli jo aloitettu valmistelut Porkkalan alueen palauttamisesta ja mistä suomalaisilla ei vielä ollut tietoa.

Seuraava Porkkalaa koskenut debatti osui elokuun viimeiselle viikolle. Helsingissä kokoontui Parlamenttienvälisen liiton 44. konferenssi, joka oli Suomen oloissa suuri ja lehdet seurasivat sen kulkua. Ensimmäisenä kokouspäivänä 25.8. HS julkaisi suomeksi, englanniksi ja ranskaksi pääkirjoituksen ”Olette ystäviämme!” (”To our friends”, ”Vous êtes des amis”). Kirjoituksessa todettiin, että kokoukseen osallistuneet eri maiden ”parlamentaarikot edustivat ainakin epäsuorasti maailman yleistä mielipidettä”. Tämä tarjosi konferenssille laajat mahdollisuudet ylläpitää kansainvälistä sopua. Suomea kuvattiin köyhäksi ja karuksi maaksi, mikä oli vaatinut raskaita uhrauksia ja sitä on haluttu suojella. Kokousedustajilla oli

”täällä tilaisuus tehdä havaintoja ja todeta, miten me näissä olosuhteissa olemme hoitaneet asiamme. Tosin olemme saaneet maksaa kalliin hinnan. ... Suomi on vapaa maa. Suomessa ei kenenkään tarvitse puhua kuiskaten. Mutta me elämme jatkuvan paineen alaisina. Pääkaupunkimme länsipuolella parinkymmenen kilometrin päässä on edelleen vieraan vallan sotilastukikohta. Suomen historialliset rajat on murrettu. Täten on vaikeutettu Suomen normaalia taloudellista kehitystä ja maan turvallisuus on saatettu epämääräiseksi.”

HS antoi kirjoituksellaan tietopaketin, joka sisälsi toivomuksen, että IPU:n jäsenmaiden parlamentaarikot perehtyisivät Suomen tilanteeseen ja Porkkalan tukikohdan vaikutukseen Suomelle. US lainasi HS:n pääkirjoitusta seuraavana päivänä 26.8. ”Muut lehdet” -palstalla ja lainaus sisälsi myös yllä olevan sitaatin ilman kommentointia. VS lainasi 26.8. ”Muut lehdet” -palstalla HS:sta edellä siteeratun tekstin ja laittoi otsikoksi ”Tahdittomuutta”. VS:n mukaan HS:n tervetuliaisartikkeli ”tahdittomuudessa etsii vertaansa”. Lehti totesi kommentissaan:

”On inhimillistä ja luonnollista, että Suomen kansa on pyrkinyt ja pyrkii poistamaan hävityn sodan seurauksia, sodan, johon omat vallanpitäjämme olivat huomattavalta osalta syyllisiä. Mutta Helsingin Sanomain ajamalla tavalla siihen ei päästä. Neuvostoliitto on ilmaissut kannattavansa niin kansojen rauhanomaista rinnakkaiseloja kuin ulkomailla olevien sotilastukikohtien poistamista. Mutta edellistä sen paremmin kuin jälkimmäistäkään pyrkimystä ei varmasti auta Helsingin Sanomain valheellinen väittäminen, että me eläisimme tällä ”jatkuvan paineen alaisina”.”

SS julkaisi 25.8. pääkirjoituksessaan perinteisen tervetulotoivotuksen, eikä reagoinut HS:n pääkirjoitukseen. VN mainitsi ”Dagens frågor” -palstalla lyhyesti HS:n pääkirjoituksesta, että konferenssi pidettiin vain 20 kilometrin päässä vieraan vallan sotilastukikohdasta. HBL sen sijaan julkaisi pitkän lainauksen HS:n pääkirjoituksesta ja se sisälsi myös yllä olevan Porkkalaa koskevan osuuden. HBL ei kommentoinut lainausta. Tässäkin yhteydessä lehdet toimivat omaksumansa tavan mukaan. HS toi Porkkala-asiaa aktiivisesti esille kansainväliselle ja kotimaiselle lukijakunnalle. HBL

ja US laajensivat siteerauksellaan lukijakuntaa kotimaassa. VS ainoana moitti HS:ia asian esille ottamisesta. HBL, SS, US ja VN eivät puuttuneet HS:n kirjoituksen sisältöön lainkaan.

Kotimainen lehdistö seurasi konferenssia ja julkaisi laajoja reportaaseja päivittäin. HS uutisoi 28.8. kehystettynä lyhyen jutun ”Porkkalan ”tunneli” ja N-liiton uusi suuntaus”. Jutun mukaan konferenssissa oli edellisenä päivänä keskusteltu rauhanomaisen rinnakkaiselon moraalisisista ja juridisista perusteista. Itävallan valtuuskunnan jäsen, lakitieteen tohtori Lujo Tonic-Sorin, joka kuului Itävallan hallituspuolueisiin,

”mainitsi hillityssä puheessaan, että suurvaltojen tulisi noudattaa sellaista politiikkaa, ettei pienten kansojen tarvitsisi maksaa siitä liian paljon. Puhuja kertoi harkinneensa tarkkaan rauhanomaista rinnakkaiseloa silloin, kun matkalla Turku-Helsinki junan ikkunat peitettiin luukuilla Porkkalan alueen kohdalla. – Uuteen venäläiseen suuntaukseen ei sovi, että Suomen asukkaiden on matkustettava oman maansa läpi junassa, jonka ikkunat on peitetty, hän mainitsi. Tässä suhteessa näyttäköön Neuvostoliitto yhteisymmärryksen ja rinnakkaiseloon pyrkimisen halunsa.”

US julkaisi 28.8. koostejutussa ”Kansakuntien puheenvuoroja” väliotsikolla ”Miksi Porkkalaa” saman lainauksen kuin HS. Seuraavana päivänä 29.8. US:n ”Muut lehdet” -palstalla oli lainaus Uusi Aura -lehden kirjoituksesta, jossa Itävallan lausumaan viitaten todettiin: ”Kun Porkkalan asiaan kiinnitettiin äskettäin huomiota meikäläisen lehdistön taholta, tuomitsi hallituksemme ”maakansalainen” johto moiset puheet jyrkästi, ellemme sanoisi epäkansallisen torjuvasti. On mielenkiintoista nähdä, miten samainen taho nyt tulee suhtautumaan asiaan.” Sama lainaus oli 30.8. VN:n ”Dagens frågor” -palstalla.

HS ja HBL kertoivat 31.8. Porkkala-aiheen esille ottamisesta Parlamenttien välisessä konferenssissa ”Muut lehdet” ja ”Dagens Diskussion” -palstoilla lainaten Nya Presseniä. HS:n lainauksen otsikkona oli ”Keskustelu Porkkalasta”. Nya Pressenin mukaan oleellista on, että hallitus tekee kaikkensa, jotta Porkkala-asian tarkistus tulisi mahdolliseksi.

”Oikeus esittää vaatimuksia on riistetty meiltä rauhansopimuksen nojalla, jonka me tietysti olemme velvolliset pitämään myös tältä osin, jos toinen puoli ei halua tarkistusta. Tämä määrää rajat ulkomaanjohtomme mahdollisuuksille. Kotinäyttämöllä tapahtuvan keskustelun tarkoituksena pitää ja tulee olla sen varmuuden esiinsaaminen, että ulkomaanjohto tekee kaiken, mikä kokeilutietä voidaan tehdä, tai jos se on täysin passiivinen, onnistuu uskalletuin tiedoin saamaan mielipidettä muodostavat piirit vakuuttuneiksi passiivisuuden todellisesta päivänpolttavasta välttämättömyydestä. Rautaesirippu ulkoministeriön ja mielipidemuodostuksen välillä ei auta rakentamaan luottamusta.”

HS:n ja HBL:n lainaama teksti haastoi hallitusta kertomaan avoimemmin, mitä Porkkala-asian hyväksi oli tehty tai miksi ei oltu tehty. Rautaesirippu-sanan käyttö kuvaamaan heikoksi koettua tiedonvälitystä oli voimakas ilmaus tässä asiayhteydessä. HBL lainasi myös Karjala-lehteä, jonka mukaan suvereenin valtion arvon mukaista ei ole vaieta, kun muut puhuvat sen puolesta. VN:n pääkirjoituksessa 1.9. todettiin, että kokousvieraat olivat itse voineet päätellä, millä puolella

rautaesirippua Suomi todellisuudessa oli. VN myös lainasi 1.9. ”Dagens frågor” -palstalla laajasti samaa Nya Pressenin kirjoitusta kuin HS ja HBL.

US tarttui 31.8. pääkirjoituksessaan ”Maailman ääni” puheisiin IPU:n loppuvaiheessa. Kirjoituksessa todettiin, että konferenssi oli tarjonnut ”foorumin, jossa pienet kansat voivat sanoa mielipiteensä suurista” myös rauhanomaisen rinnakkaiselon osalta, mikä oli yksi konferenssin pääteemoista.

”Aivan oikein on huomautettu siitä, että sanat ja teot eivät suinkaan aina ole käyneet käsi kädessä. Monia esimerkkejä suurten valtioiden jatkuvasta holhoamishalusta on edelleen esiintynyt ja on viitattu konferenssin isäntämaan tarjoamaan esimerkkiin tästä. Puheenvuoroissa on ihmetelty, että suurvalta katsoo voivansa pitää sotilaallista tukikohtaa aivan konferenssimaan pääkaupungin liepeillä. Aivan oikein on tässä yhteydessä mainittu siitä, että mikäli kansojen rauhallisella rinnakkaiselämällä tarkoitetaan täyttä totta, sellainen ilmiö kuin Porkkala ei ole tämän suurten valtojen nyt ainakin sanoissa omaksuman linjan mukainen.”

US:n pääkirjoituksen sanamuodosta sai käsityksen, että Porkkalasta olisi puhuttu enemmänkin kuin vain itävaltalaisen konferenssiedustajan puheenvuorossa. Tämä ei kuitenkaan käy ilmi kokouksesta kertovissa jutuissa. HS julkaisi 1.9. ”Muut lehdet” -palstalla US:n pääkirjoituksen loppuosaa ja lainaus sisälsi mm. edellä siteeratun osan US:n tekstistä. US:n pääkirjoituksen viereen sijoitetulla ”Muut lehdet” -palstalla jatkui keskustelu Porkkalasta. US lainasi Karjala-lehteä, joka piti itävaltalaisen poliitikon lausumaa vähemmän mairittelevana, kun se tapahtui ”meidän omassa maassa, omassa parlamenttitalossa ja koko maailman silmien edessä”. ”Ei voitane olettaa, että meillä kukaan pitäisi moitittavana Porkkalaa koskevan sopimuksen tarkistusta. Ei kuitenkaan ole suvereenisen valtion arvon mukaista, että toiset puhuvat puolestamme ja me itse vaikenemme.” US julkaisi myös saman lainauksen Nya Pressenistä kuin HS. Kahdella Porkkala-aiheisella lainauksella US vahvisti oman pääkirjoituksensa viestiä asian merkityksestä ja ajankohtaisuudesta. VS tarttui aiheeseen 31.8. lainaamalla ”Muut lehdet” -palstalla samaa Karjala-lehden kirjoitusta kuin US. VS:n paheksui kirjoitusta toteamalla, että ”Karjala-lehti ei siis pahoittele sitä, että asioitamme tuntematon vieras on pantu puhumaan hänelle oudosta asiasta, vaan sitä, että omat edustajamme eivät siitä puhuneet. Vieraan puuttuminen tähän asiaan ei todellakaan ole mairittelevaa – vieraalle, joka siihen on puuttunut.” VS moitti siten itävaltalaista kokousedustajaa, jonka puheenvuoro sai alkunsa omakohtaisista havainnoista junamatkan Porkkalan alueen läpi. Myös VN julkaisi 1.9. ”Dagens frågor” -palstallaan saman lainauksen Karjala-lehdestä, mutta lehti ei ottanut kantaa tekstin sisältöön.

Kaikki suuret lehdet seurasivat suurta IPU-konferenssia ja siksi yksittäinenkin puheenvuoro huomattiin. Porkkala-aihe oli ollut eri syistä uutisaiheena koko kesän ajan, joten valmius tarttua Itävallan edustajan puheenvuoroon oli olemassa. HS ja US olivat aktiivisia kirjoittamalla asiasta ja lainaamalla muiden lehtien kirjoituksia. VS paheksui asian esille ottamista ja SS ei puuttunut siihen

lainkaan. VN lainasi Porkkala-aiheisia kirjoituksia, mutta ei tehnyt sitä järjestelmällisesti. Tämä roolijako oli toistunut koko kesän ajan Porkkala-aiheisessa lehtikirjoittelussa.

Lehdet kertoivat elokuun lopussa, että tauolla olleet neuvottelut asevarustelun vähentämisestä oli aloitettu suunnitelmien mukaan uudelleen YK:n päämajassa. Asialistalle odotettiin myös NL:n kesäkuussa esittämä varustelun vähentäminen ja ulkomailla olevien tukikohtien poistaminen.

Lehdet eivät tienneet kertoa, että Porkkala oli ollut esillä NL:n johdon keskinäisissä keskusteluissa jo heinäkuussa Geneven konferenssista lähtien. Keskustelut olivat aluksi salaisia. Hrustshev oli havainnut Genevessä, että suurvaltojen johtajien välisten keskustelujen ilmapiiri oli aiempaa avoimempi.⁹⁹ Yhtenä teemana olivat olleet muiden maiden alueella olevat joukot. Muistelmissaan Hrustshev kertoi, että hän alkoi tuolloin miettiä Porkkalan tukikohdan kielteisiä vaikutuksia Suomelle ja että NL ei voisi vaatia USA:n tukikohtien poistamista niin kauan kuin NL:lla oli Porkkala. Hän otti Porkkalan laivastotukikohdan ja sen aiheuttamat kustannukset esille pääministeri Bulganinin ja puolustusministeri Zukovin kanssa jo Genevessä. Zukovin mielestä Porkkalalla ei ollut tukikohtana mitään arvoa NL:lle ja Suomi ei olisi uhka NL:lle, jos tukikohtaa ei olisi.¹⁰⁰ Moskovaan saavuttuaan Hrustshev käynnisti Porkkalan palautuksen valmistelut.¹⁰¹ NL:n kommunistisen puolueen keskuskomitea kokoontui 30.7. ja antoi ”ulko- ja puolustusministeriölle tehtäväksi tutkia kysymystä Porkkalan niemimaalla sijaitsevasta Neuvostoliiton tukikohdasta ja tehdä ehdotuksensa” keskuskomitealle. Ministeriöiden 11.8. päivätyssä ja ulkoministeri Molotovin ja puolustusministeri Zukovin allekirjoittamassa lausunnossa todettiin, että ”Neuvostoliiton tukikohta Porkkalan niemimaalla loukkaa tietenkin Suomen suvereniteettia ja synnyttää maassa tyytymättömyyttä sekä epäilyjä Neuvostoliiton ystävällismielisen politiikan vilpittömyydestä Suomea kohtaan. On otettava huomioon, että Porkkalan tukikohta on vain 17 km:n päässä Suomen pääkaupungista.” Haitoiksi todettiin myös Helsinki-Turku -rautatieyhteyden katkeaminen sekä NL:n Porkkalaan suuntautunut henkilö- ja tavaraliikenne ja vapaa kulkuoikeus Porkkalaan Suomen aluevesien kautta. Teksti jatkui seuraavasti:

”Otaen huomioon viime vuosina tapahtuneen suhteiden paranemisen Neuvostoliiton ja Suomen välillä sekä maiden välillä solmitun YYA-sopimuksen SNTL:n ulkoministeriö ja puolustusministeriö ehdottivat Porkkalan niemimaan tukikohdan purkamista ja alueen palauttamista Suomelle. Tällainen päätös vastaisi Neuvostoliiton hallituksen 10.5. tekemiä ehdotuksia, jotka edellyttävät erityisesti valtioiden

⁹⁹ Khrushchev 2007, 46-50.

¹⁰⁰ Khrushchev 2007, 51-53.

¹⁰¹ Hrustshev vieraili lokakuussa 1954 Kiinan matkansa yhteydessä Port Arthurin laivastotukikohdassa, minkä luovutuksesta Kiinalle oli juuri päätetty. Näkemänsä perusteella hän vakuuttui, että tuonkaltaiset laivueet ja tukikohdat eivät enää vastanneet ajan vaatimuksia. Maailmalla oltiin asevarustelussa siirtymässä ohjuksiin ja atomiaseisiin. Siitä lähtien Hrustshev halusi edistää NL:n merivoimien modernisointia laivaston vastustuksesta huolimatta. Khrushchev 2000, 64-72; Khrushchev 2006, 433-435. Suomi 2116, 160-161.

velvollisuutta purkaa vieraalla maaperällä olevat sotilastukikohtansa, sekä vahvistaisi ehdotustemme kansainvälistä merkitystä.”

Ministeriöt esittivät, että Porkkalan tukikohdan purkamisesta ja luovuttamisesta neuvotellaan NL:n ja Suomen hallitusten kesken. Siksi presidentti Paasikivi ja pääministeri Kekkonen piti kutsua syyskuussa Moskovaan.¹⁰² Näin päätettiin ja suurlähettiläs Lebedev määrättiin viemään presidentti Voroshilovin allekirjoittama kutsukirje Paasikivelle. Hänen piti tavata myös Kekkonen. Molemmille piti antaa ennakkotieto Porkkalan palautuksesta ja heitä piti kieltää kertomasta asiasta julkisuuteen.¹⁰³ Lebedev kävi Kekkonen luona 16.8., kertoi hänelle Moskovan matkan aiheet ja tilasi hänen kauttaan audienssin Paasikiven luo. Lebedev korosti, että tiedot, jotka hän kertoi, oli tarkoitettu vain Paasikivelle ja Kekkosen. Edes hallituksen muille jäsenille ei saanut kertoa Porkkalan palautuksesta ennen Moskovan matkaa. Lisäksi Kekkosen haluttiin lähtevän Paasikiven mukana Moskovaan.¹⁰⁴ Paasikivi merkitsi 17.8. päiväkirjaansa, että Lebedev kävi klo 19 ja toi Voroshilovin kutsukirjeen. Paasikivi kuuli neuvottelujen aiheet: keskustelu ystävällisten suhteiden lujittamisesta maittemme välillä ja Neuvostoliitto voisi luopua oikeuksistaan Porkkalaan. Paasikivi ja Kekkonen tapasivat 18.8. ja aloittivat Moskovan matkaan suunnittelun.¹⁰⁵ Matkan ajankohta varmistui 30.8., kun Moskovasta ilmoitettiin, että Paasikiveä odotettiin sinne 15.9. Paasikivi kertoi matkasta 6.9. hallitukselle ja ulkoasiainvaliokunnalle mutta ei sen asiasisällöstä. Paasikivi ja Kekkonen jatkoivat matkan valmistelua ja tekivät kaikkensa varmistaakseen, ettei mikään vaarantaisi NL:n halua palauttaa Porkkala. Lähtöä edeltäneenä päivänä 14.9. ulkoasiainvaliokunta ja puolustusministeri Emil Skog (SDP) evästivät neuvottelijoita: ”1. Karjala on palautettava. Niin paljon kuin mahdollista. 2. Porkkala.” Paasikivi otti Moskovan neuvotteluihin mukaan Kekkonen ohella Skogin, entisen ulkoministeri Reinhold Sventon (SKDL) ja valtiosihteeri Seppälän, jotka kuulivat matkan todellisesta tarkoituksesta vasta Moskovassa. Ulkoministeri Johannes Virolaista (MI) ei otettu mukaan. Kekkonen kertoi hänelle, että Porkkala aiotaan palauttaa, vasta lentokentällä juuri ennen presidentin koneen lähtöä.¹⁰⁶ Vain HS:n toimittaja oli pannut tilanteen merkille.¹⁰⁷ Virolainen tosin oli saanut Porkkalaa koskevan vihjeen suurlähettiläs Wuorelta, jolle Paasikivi oli asian kertonut matkan

¹⁰² Tsernous ja Rautkallio 1992, 23-24. Suomi 2016, 159-162.

¹⁰³ Tsernous ja Rautkallio 1992, 26-27. Rentola 1997, 377.

¹⁰⁴ Suomi 1990, 393; Polvinen ja Immonen 2003, 232-233.

¹⁰⁵ Kumpikin toivoi, että Karjalan rajan muuttamisestakin voitaisiin puhua Moskovassa. Paasikivi kirjasi päiväkirjaansa 19.8., että ystävyyssovimusta sellaisenaan voisi jatkaa viisi vuotta, mutta NL:n niin vaatiessa 10 vuotta riittäviä etuja vastaan. Paasikivi 1986, 502-503.

¹⁰⁶ Paasikivi 1986, 501-509; Polvinen ja Immonen 2003, 233-235, 237; Suomi 1990, 392-399.

¹⁰⁷ HS 16.9. s. 14 jutussa ”Optimistisia odotuksen tunnelmia lentokentällä” -väliotsikolla ”Kekkonen ja Virolainen neuvottelivat vielä kentällä” kerrottiin, että presidenttiä odoteltaessa lentokentän paviljongin edustalla: ”Lehtimiesten keskuudessa herätti erikoista huomiota, että vähän ennen presidentin tuloa pääministeri Kekkonen veti ulkoministeri Virolaisen sivuun ja keskusteli hänen kanssaan jonkin aikaa kaikista muista erillään.”

valmisteluvaiheessa.¹⁰⁸ Viralliset neuvottelut NL:n ja Suomen välillä aloitettiin 17.9. ja asialistalla oli vain kaksi pääasiaa: Porkkalan palauttaminen ja yya-sopimuksen jatkaminen 20 vuodella NL:n vaatimuksesta. Paasikivi suostui, sillä ”emme voi vastustaa 20 vuotta, kun saamme Porkkalan”. Sopimukset allekirjoitettiin 19.9.¹⁰⁹

3.5 Syyskuu

Maailman ja Suomen lehdistö seurasi päivittäin Länsi-Saksan liittokansleri Konrad Adenauerin neuvottelumatkaa Moskovaan 8.9.-14.9. NL:n ja Länsi-Saksan kohtaamista ja sen sävyä pidettiin tärkeänä, sillä maiden välisissä suhteissa oli paljon keskeneräistä sodan jäljiltä.

Kotimaan uutisena US julkaisi 7.9. kokoomuksen presidenttiehdokkaan Sakari Tuomiojan sanomalehtimieskurssilla 6.9. pitämän puheen otsikolla ”Puolueiden ja eturyhmien eripuraisuus heikentää demokraattista järjestelmää. Kaikista kysymyksistä on sallittava vapaa keskustelu”. Tuomioja totesi, että Paasikiven johdonmukaista ulkopolitiikkaa oli syytä jatkaa.

”Viime aikoina on meillä julkisuudessa otettu keskustelun alaiseksi toiveemme rauhanehtojen lieventämiseksi mm. alueellisessa mielessä, jolloin on mainittu myös Porkkalan kysymys. Tämä ajatus tuli esille viimeksi Parlamenttienvälisen liiton konferenssissa. Demokraattiseen elämänmenoon olennaisena osana kuuluukin, että lehdistö valppaasti puuttuu kaikkiin kysymyksiin ja lausuu niistä vapaasti mielipiteensä. On demokraattisen julkisuusperiaatteen väärinymmärtämistä, jos tällaisten asiain käsittelyä pidettäisiin jonkinlaisena revanssihengessä ilmaisuna.”

Tuomioja ilmaisi näin kannattavansa avointa Porkkala-keskustelua. Maininta demokraattisen julkisuusperiaatteen väärinymmärtämisestä oli osoitettu avointa keskustelua kritisoineille lehdistöille, kuten VS, joka samana päivänä uutisoi tilaisuudesta mainitsematta Tuomiojan puhetta. Kaikki kuusi presidenttiehdokasta puhuivat kurssilaisille, mutta muut eivät ottaneet Porkkalaa puheeksi. Tuomioja oli ehtinyt sanoa mielipiteensä tietämättä, että aihe oli saamassa uuden käänteen.

Saman päivän 7.9. pääuutinen kaikissa lehdissä oli Paasikiven saama neuvottelukutsu Moskovaan. Lehdissä kerrottiin kaikki, mitä matkasta oli edellisenä iltana annettu virallisesti tiedoksi. Otsikon ja ingressin lukemalla kunkin lehden lukija sai olennaisimmat tiedot: Paasikivi lentää 15.9. Moskovaan Voroshilovin kutsusta neuvottelemaan toimenpiteistä ”Neuvostoliiton ja Suomen välisen ystävyyden

¹⁰⁸ Katajisto 2017, 187-188; Suomi 1990, 399,404-406. Virolainen koki nöyryyttäväksi sen, ettei häntä otettu mukaan Moskovaan. Päiväkirjaan hän kirjoitti: ”Minä jouduin aika kummalliseen, suoraan sanoen noloon tilanteeseen. Olen olevinani ulkoministeri, jolle herra presidentti ei katso olevan syytä puhua mitään.” Hän aikoi erota ulkoministerin paikalta, mutta Kekkosen mielestä kotiin jättäminen ei ollut riittävä peruste eroon. Virolaiselle, Kekkoselle ja Skogille oli tärkeää, että myös Karjala otettaisiin esille neuvotteluissa, mikä tapahtuikin Kekkosen tavatessa pääministeri Bulganinin. Perusteluksi Kekkonen totesi mm. että ruotsinkieliseen vähemmistöön kuuluvat Porkkalan asukkaat voivat nyt palata kotiseudulleen ja se voi ymmärrettävästi herättää katkeruutta suomenkielisissä karjalaisissa.

¹⁰⁹ Paasikivi 1986, 510-511; Polvinen ja Immonen 2003, 238-242; Suomi 1990, 406-408, 410.

ja yhteistoiminnan edelleen lujittamiseksi”. Lehdissä julkaistiin 17.8. vastaanotetun kutsun ja 25.8. annetun myönteisen vastauksen tekstit kokonaan. Matkaseurueen jäsenet pääministeri Kekkonen¹¹⁰, puolustusministeri, SDP:n puheenjohtaja Emil Skog, entinen ulkoministeri Reinhold Svento (SKDL), ulkoministeriön kansliapäällikkö R.R. Seppälä ja presidentin lääkäri LKT Aarne Koskimies esiteltiin kuvineen. US kertoi, että Paasikivi oli aikaisemmin virkakaudellaan tehnyt vain kaksi virallista vierailua, molemmat Ruotsiin. Muista poiketen HBL kirjoitti otsikon ja ingressin virallisten tietojen jälkeen heti jutun aluksi, että matkan yksityiskohdista ei ole tietoa, mutta poliittisissa piireissä kutsu tulkittiin NL:lta positiiviseksi merkiksi Geneven hengessä. HBL mainitsi myös Ruotsin ja Norjan pääministerien tulevat vierailut Moskovaan. Sen jälkeen julkaistiin vierailukutsu ja vastaus siihen.

Pääkirjoituksissa, joista osa ehti 7.9. lehteen, oli arveluja yllättäväksi koetun matkan tarkoituksesta. HS kirjoitti otsikolla ”Kutsu Moskovaan”, että kutsun sävy oli ystävällinen ja että ulkomaan matkoja ikänsä vuoksi vältelleen Paasikiven lähtö matkalle merkinnee jotain positiivista. Toiveet matkan tarkoituksesta olivat hienovaraisia.

”Mitä kysymyksiä Moskovassa tällä korkealla tasolla tullaan käsittelemään, ei ole tiedossa, mutta epäilemättä on kahden naapurimaan välillä aina asioita, joiden selvittely on omansa edistämään rauhallista rinnakkaiseloa. Myös Suomella on tiettyjä toivomuksia siitä, miten tämä rauhallinen rinnakkaiselo molemminpuolista viihtyisyyttä silmällä pitäen voidaan parhaiten järjestää. Voitaan olettaa, että Neuvostoliiton hallitus on valmis kuuntelemaan mitä näkökohtia meidän taholta on esitettävänä.”

HS totesi, että äkillisillä vierailukutsuilla ei aina ole ollut positiivia seurauksia Suomelle, mutta toivotaan, ”että tällä kertaa tapahtuu poikkeus”. Teksti päättyi oletukseen: ”Olisikin valitettavaa, jos iäkästä presidenttiämme olisi vaivattu pitkän matkan päähän keskusteluihin, joiden tulokset eivät ole meille myönteisiä tai jotka olisi voitu käydä alemmassa portaassa.”

US:n pääkirjoituksessa ”Kutsu ja vierailu” korostettiin Paasikiven panosta Suomen ja NL:n suhteiden parantamiseksi. Matkan tarkoituksesta todettiin tarkemmin arvailematta: ”Marsalkka Voroshilovin kutsussa viitataan myös mahdollisuuteen neuvotella ... kysymyksistä, joiden ratkaisu voisi edelleen edesauttaa maittemme välisiä ystävällisiä suhteita.” US totesi, että ”Moskovaan näinä aikoina suuntautuu eräitä muitakin huomattavia valtiomiesvierailuja” ja mainitsi Adenauerin sekä Norjan ja Ruotsin pääministerit mahdollisena lähentymisen osoituksena Pohjoismaiden suuntaan.

¹¹⁰ Tavallisesti pääministerin oli hallitusmuodon 25 §:n mukaan määrä toimia presidentin sijaisena, kun tämä poistui maasta. Presidentin ja pääministerin lähtö yhtä aikaa matkalle aiheutti tilanteen, jollaista ei aiemmin ollut ollut. Asia ratkaistiin hallitusmuodon 39 §:ää soveltaen niin, että pääministerin viransijaiseksi määrättiin valtioneuvoston hallitusvuosiltaan vanhin paikalla ollut ministeri. Hän oli maatalousministeri Viljami Kalliokoski (ml). SS 8.9.1955; HBL, US ja VN 9.9.1955. Menettelyn laillisuuden varmistamiseksi HBL oli haastatellut oikeusasiamies, professori Paavo Kastaria, jonka mukaan järjestelyille ei ollut juridisia esteitä. Ministeri Kalliokoskesta tuli vt. pääministeri, kun asiasta oli ilmoitettu Virallisessa lehdessä ja sen jälkeen hän vt. pääministerinä voi käyttää presidentin toimivaltaa. HBL 9.9.1955.

SS:n pääkirjoituksessa 7.9. ”Vierailu Moskovaan” ei pohdittu matkan ulkopoliittista tarkoitusta. Vierailukutsua oli SS:n mukaan ”pidettävä merkittävänä huomionosoituksena” Paasikivelle ja Suomelle. Vierailun yhteydessä käytävistä neuvotteluista ei esitetty arvailuja vaan todettiin yleisellä tasolla, että ”niiden on oletettava lisäävän kummankin kansakunnan luottamusta toisiinsa”.

VS:n pääkirjoituksessa 8.9. otsikolla ”Yhteistyölinjan suuri voitto” korostettiin Suomen ja NL:n välisiä suhteita YYA-sopimuksen hengessä. VS moitti HS:n pääkirjoitusta: ”Niihin salaisiin ulkopoliittisiin virtoihin, joita liikkuu eräiden presidenttiehdokkaitten ulkopoliittisten kannanottojen alla kuulunee se tahditon ja hämmästyttävä tapa, jolla eilinen Helsingin Sanomat kiirehti vierailukutsua käsittelemään.” ”Muut lehdet” -palstalla VS lainasi US:n ja SS:n pääkirjoituksia ja kritisoi HS:n pääkirjoitusta pitäen tahdittomana mainintaa iäkkään presidentin vaivaamista matkalle. jolleivat tulokset olisi myönteisiä. VS:n jutun ”Hallitus tyytyväinen presidentin matkaan” mukaan ulkoministeri Virolainen oli kertonut, että ”presidentti ei ole neuvotellut hallituksen kanssa kysymyksistä, joita Suomen puolesta aiotaan ottaa esille. Kysymykseen antaako puolustusministerin mukanaolo viitteen neuvotteluiden sisällöstä, Virolainen vastasi, että presidentti halusi mukaansa molempien hallituspuolueiden johtajat.” Tämä tieto oli jatkossa selityksenä presidentin matkaseurueen kokoonpanoon.

HBL:n pääkirjoituksessa 8.9. ”Presidentens resa till Moskva” oli aluksi päätelmä, että kysymyksessä ei ole tavallinen valtiovierailu, koska pääministeri ja puolustusministeri lähtevät mukaan. HBL:n huomion kohteena oli kutsussa mainittu mielipiteenvaihto ”toivotuista toimenpiteistä NL:n ja Suomen välisen ystävyyden ja yhteistyön voimistamiseksi”. HBL:n mielestä ei ollut viisasta antautua minkäänlaiseen toiveajatteluun Paasikiven matkan johdosta, vaan tavoitteeksi oli syytä asettaa mahdollisimman häiriötön rinnakkaiselo kansojemme kesken. HBL lainasi samana päivänä ”Dagens Diskussion” -palstalla US:n pääkirjoituksesta kohdat maiden välisten suhteiden edistämisestä ja NL:n uudet avaukset Pohjoismaihin. SS:sta lainatussa pääkirjoituksessa korostui Paasikiven panos naapurisuhteiden parantamiseksi ja toive, että neuvotteluissa näitä suhteita edelleen parannetaan. HS:n pääkirjoituksesta lainattiin sama teksti Moskovassa mahdollisesti esille tulevista neuvotteluaiheista kuin edellä HS:n kohdalla on näkyvillä. Lainausta päättyi HS:n loppulauseeseen, että olisi valitettavaa, jos iäkästä presidenttiä vaivattaisiin matkalle syistä, jotka alempiarvoiset voisivat hoitaa.

VN:n pääkirjoituksessa ”Resan till Moskva” 8.9. kiinnitettiin huomiota muiden lehtien tavoin siihen, että kolme viikkoa sitten tullut kutsu oli onnistuttu salaamaan näin pitkään. Kutsun syynä lehti piti ystävällisten suhteiden ohella NL:n eri suuntiin harjoittamaa jännityksen liennytyspolitiikkaa. Huomion arvoista oli myös, että kutsu tuli presidentille, ei pääministerille, joka kuitenkin lähtee

mukaan puolustusministerin eikä ulkoministerin kanssa. VN päätteli kutsun sanamuodosta, että NL halusi puhua suoraan ulkopolitiikasta vastaavan presidentin kanssa ja siitä päätellen esille tulevista asioista oli saatu ennakkotietoa. VN totesi suoraan, että yksi toivomus Suomessa koski NL:n kesän alussa arvostelemaa sotilastukikohtia toisen maan alueella, jollainen Porkkalan tukikohtakin oli. VN huomautti, että salaperäisyys matkan valmistelussa kiihdytti arvailuja ja huhuja. Samana päivänä VN lainasi ”Dagens frågor” -palstalla SS:n ja US:n pääkirjoituksia näkökulmasta, joka korosti maiden välisiä hyvin kehittyneitä suhteita. HS:n osalta lainaukseen sisältyi oletus, ettei Paasikiveä vaivattaisi matkalle vähäisestä syystä.

Lehtien reaktiot neuvottelukutsuun olivat maltillisia verrattuna kesällä käytyihin Porkkala-keskusteluihin. Kaikissa pääkirjoituksissa korostui varovaisuus. HS sai VS:lta moitteita maininnasta, että ”Suomella on tiettyjä toivomuksia” ja toivoi, että iäkstä presidenttiä tuskin vaivattaisiin turhan takia. US ja SS pysyivät korostuneen yleisellä tasolla esittämättä mitään arveluja. HBL varoitteli toivomasta liikaa, mutta avasi lainauksilla muiden lehtien näkemyksiä. VN mainitsi ainoana sanan Porkkala mahdolliseksi neuvottelujen aiheeksi. Lehdistä HS ja VN kirjoittivat rohkeammin matkaan kohdistuvista odotuksista, kun US, SS, VS ja HBL painottivat maltillisesti maiden välisten suhteiden edelleen kehittämistä. Kirjoittelu Moskovan neuvotteluista jatkui vilkkaana seuraavina päivinä.

HS:ssa oli 8.9. sisäsivun juttu otsikolla ”Kannunvalanta vauhdissa Moskovan matkan johdosta. Ministerit mukaan, puoluejohtajina”. HS:n kärkekysymyksenä oli, mistä NL ja Suomi aikovat neuvotella niin pikaisesti koolle kutsutussa tapaamisessa. ”Kaikkialla pohditaan kuitenkin edessä olevien neuvottelujen tarkoituksia, vaikka konkreettista pohjaa arveluille ei ole olemassa. Ulkomaiden lehdistö sen sijaan voi vapaammin pyöritellä ympyröitään ja viittaa suoraan eräisiin mahdollisuuksiin Moskovan neuvottelujen suhteen.” HS:n mukaan ”oman värinsä keskusteluihin antoi valtiovaltamme ... viittaus”, että Kekkonen ja Skog osallistuvat neuvotteluihin suurimpien puolueiden johtajina eikä ministereinä. Jutun jatkona oli HS:n Lontoon kirjeenvaihtajan juttu ”Lontoo pohtii”. Sen mukaan Suomi ehkä hyötyy Kremlin viimeaikaisesta ”ystävällisestä ilmavirtauksesta”. Jutun lopuksi todettiin: ”Porkkalan vuokra-alue on viime aikoina aina silloin tällöin esiintynyt Lontoon lehdistössä, jossa myös on julkaistu Suomen lehtien kannanottoja.” HS:n Tukholman kirjeenvaihtajan lähettämän jutun ”Arveluja Tukholmassa” mukaan Ruotsin lehdistö kiinnitti erittäin suurta huomiota Paasikiven Moskovan-matkaan.

”Ennen kaikkea arvellaan, että venäläiset ehkä hyväksyvät rauhansopimuksen tarkistuksen, ehkäpä Porkkalan vuokrasopimuksen purkamisen, jolla huomioon ottaen atomi- ja robottiaseiden alalla tapahtuneen nopean kehityksen, ei voine enää olla Neuvostoliitolle suurtakaan arvoa sotilaallisena tukikohtana.”

Muina neuvottelujen aiheina voisivat olla sotavankien palautus ja jatkoaika Paasikivelle. Aftontidningen piti todennäköisenä, että kutsu Moskovaan tukee toiveita, ”että venäläiset saattavat olla halukkaita luopumaan Porkkalan tukikohdasta. Asetekniikan kehityksen katsotaan tehneen sen jokseenkin merkityksettömäksi.” Samoin Aftonbladetissa mainittiin Porkkalan vuokrasopimuksen lakkauttaminen, koska sillä ei asetekniikan kehityksen vuoksi voi olla venäläisille ”suurempaa merkitystä sotilastukikohtana”. HS:n juttupaketti kertoi lukijoille, mitä neuvottelukutsusta Suomen ulkopuolella ajateltiin. Kotimaisista lehdistä HS poimi 9.9. seitsemän varovaista arvioita, joista kolme rohkeinta olivat Maakansan ”jääköön arvaileminen”, vaikka siihen olisi ”suuri houkutus”, Karjalan ”turha peitellä sitä, että karjalaisen väestön keskuudessa on kauan odotettu tällaista tilaisuutta” ja Aamulehden muotoilu ”onhan olemassa kysymyksiä, joiden suotuisa ratkaisu epäilemättä vielä keventäisi keskinäisiä naapurivälejä, ehkäpä vaikuttaisi suorastaan esimerkkinä kansainvälisessä hyvän tahdon politiikassa”. Lainausten vieressä oli Kari Suomalaisen pilapiirros, jossa Suomi-neito huiskutti lähdössä oleville neuvottelijoille ja kysyi: ”Entä mitä aiotte tuoda minulle tuliaisiksi?”

US:n uutisointi 8.9. oli samankaltaista HS:n kanssa. Pääjutussa ”Presidentti Paasikiven matka yleisen mielenkiinnon kohteena” kerrottiin matkan pysyneen salassa tiistaihin 6.9. klo 11 asti, jolloin hallituksen ulkoasiainvaliokunta vasta sai siitä tiedon. Koko hallitukselle matkasta kerrottiin klo 16. Lehden mukaan uutinen oli ”eilen näkyvästi kaikkien Tukholman suurten päivälehtien etusivuilla”. Matkan neuvottelujen aiheiksi arveltiin ”mm. Porkkalan vuokra-aluetta sekä ystävyys- ja avunantosopimuksen jatkamista”. US lainasi ”Muut lehdet” -palstalla HS:n, SS:n, IS:n, Nya Pressenin, Uuden Auran ja Kauppalehden edellispäivän pääkirjoituksia, joissa matkaa arvioitiin varsin yleisellä tasolla. Vastapainona oli lainaus ruotsalaisesta Expressenistä, jossa odotukset kohdistetaan eniten Porkkalan vuokrasopimuksen lakkauttamiseen. Lainaukset jatkuivat 9.9., kun vuorossa olivat HBL, joka mm. kehotti viisaasti pidättäytymään toiveajattelusta, Karjala, joka arvioi tilannetta karjalaisten kannalta, VN, joka otti esiin Porkkalan, sekä Aamulehti, joka odotti Moskovasta myönteisiä tuloksia.

SS julkaisi ”Muut lehdet” -palstalla 8.9. maltilliset lainaukset HS:sta, US:sta, Kauppalehdestä ja Nya Pressenistä. Sisäsivulla oli uutistoimistojen STT ja TT välittämä uutinen ”Tukholman kommentit: Moskovan-matkalla suotuisat enteet”, jossa oli samat tekstit Aftontidningenistä ja Aftonbladetista kuin HS:ssa oli. ”Muut lehdet” -palstalla 9.9. oli lainaus vain Maakansasta, jonka viesti oli, että arvailut Moskovan matkasta olivat tarpeettomia. ”Ulkomaan postista” -palstalla lainattiin Stockholms-Tidningenin varoitus toiveunista NL:n lieventämispolitiikan johdosta, sillä: ”ei ... ole tapahtunut mitään muutosta Neuvostoliiton päämäärissä ja ulkopoliitiikan perusteissa. Neuvostoliiton

intressit ovat samat kuin aikaisemminkin – myös Suomeen nähden.” Tämän Stockholms-Tidningenin pääkirjoituksen varoituksen lainasivat myös US ja VN 9.9.

Lehdet toistivat päivästä päivään, että edessä olevien neuvottelujen ohjelmasta ei ollut annettu tietoja, joten uutta kerrottavaa ei ollut. HS luonnehti 9.9. tilannetta: ”Niin Suomessa kuin ulkomaillakin jatkuu vilkas ajatustenvaihto yllättävän vierailun johdosta. Tietty pidättyvyys kuvastuu yhä kotimaisissa lausunnoissa, mutta ulkomaisten tarkkailijat ovat sitä innokkaammat näkemään neuvotteluista jo konkreettisia tuloksia.”¹¹¹

US:n etusivun päivitysjutussa 11.9. todettiin edelleen, että matkan ohjelmasta edelleen tiedetä mitään. Majoitusvaihtoehtoja pohtiessaan US korostaa, että ”matka ei ole neuvottelumatka, vaan valtion päämiehen vierailu”, joten Paasikivi ei majoitu Suomen suurlähetystössä. US kertoi myös, että karjalaisen siirtoväen lähetystä oli 10.9. käynyt Paasikiven puheilla.

SS:n ”Ulkomaan postista” -palstalla oli 13.9. juttu otsikolla ”Porkkala puheeksi?” Sen mukaan Paasikiven matkaa kommentoitiin jatkuvasti maailman lehdistössä. Manchester Guardian pääkirjoituksessa todettiin 12.9., että Neuvostoliitto tekisi arvokkaan eleen luovuttamalla Porkkalan takaisin Suomelle. Kirjoitus jatkui: ”Huhutaan, että Neuvostoliitto luopuisi Porkkalan alueen miehityksestä, mikä sille luovutettiin vuoden 1944 aselevossa 50 vuodeksi laivastotukikohdan perustamista varten. Luopuminen tästä ei ehkä enää korvaamattomasta tukikohdasta olisi hyvinkin vaivannäön arvoista kahta seikkaa silmälläpitäen.” Syinä olivat Paasikiven politiikan tukeminen ja esimerkin antaminen aseistariisunnassa. Samana päivänä HS julkaisi saman englantilaisuutisen otsikolla ”Venäjän kannattaa luopua Porkkalasta” ja HBL otsikolla ”Porkkalagissningar även av Manchester Guardian” (”Porkkala-arvailuja jopa Manchester Guardianissa”). VN lainasi 14.9.

¹¹¹ Esimerkki tekstien lainauksista lehtien kesken tilanteessa, jolloin tieto Paasikiven saamasta neuvottelukutsusta oli uusi: HS lainasi 9.9. Svenska Dagbladetin pääkirjoitusta, jossa arveltiin mm. kutsun takana olevan ”jokin ystävällinen ele” ja ”toivo siitä, että nyt päästäisiin venäläisten tukikohdasta Porkkalassa”. Lehti huomautti, että samaan aikaan englantilaiset eivät nähneet sotilaallisia haittoja ”Suezin jättiläislinnoituksen” tyhjentämisestä. Samaa Svenska Dagbladetin kirjoitusta lainasivat 9.9. myös US ja VN. VS kiitteli ”Muut lehdet” -palstalla 9.9. Maakansaa, Työkansan Sanomia ja Aamulehteä maltillisista pääkirjoituksista ja toivoi Karjala-lehdeltä malttia ”määrättyihin toiveisiin”. HBL lainasi 8.9. ”Dagens Diskussion” -palstalla US:n, HS:n ja SS:n pääkirjoituksia edelliseltä päivältä. B-painoksen etusivulla 9.9. kerrottiin, ettei Moskovan neuvottelujen ohjelmasta ollut tietoa ja jutun jatkoksi ruotsalaislehdistä Aftontidningen, Aftonbladet ja Expressen lainattiin kohtia, joissa Porkkalan palautusta pidettiin mahdollisena. A-painoksessa lainauksina 9.9. oli ruotsalaislehdistä Stockholms-Tidningen sama teksti kuin SS:ssa sekä Svenska Dagbladetista, jossa uskottiin positiivisiin tuloksiin yleensä ja Porkkalan osalta erityisesti. Kotimaisista lehdistä lainattiin pitkästi Åbo Underrättelseriä, joka piti mahdollisena Porkkalan palautusta, Saimaan kanaalia ja sotavankien palautusta, sekä VN:ia, Karjalaa ja Maakansa. HBL tarjosi näin lukijoilleen laajan näköalan käynnissä olleeseen spekulointiin Paasikiven matkan syistä ja mahdollisuuksista. VN lainasi 9.9. myös pitkästi Åbo Underrättelseristä samaa kohtaa kuin HBL. Siinä esitettiin ensimmäisen kerran kysymys, mitä Suomelta voitaisiin pyytää vastapalvelukseksi Porkkalasta. VN lainasi 10.9. Göteborgs-Postenia, joka piti luonnottomana ylläpitää kallista sotilastukikohtaa lähellä Helsinkiä ja että olisi hyväntahdon ele poistaa se.

”Dagens frågor” -palstalla samasta kirjoituksesta lyhyesti, että luovuttamalla Porkkalan NL antaisi kansainvälisesti asevarustelun vähentämisestä sellaisen esimerkin, että länsimaiden olisi vaikea noudattaa sitä. US:n Paasikiven matkaa arvioivassa jutussa ”Rauha kylmässä ilmastossa” todettiin, että ”nykyoloissa merkitystään menettäneestä Porkkalasta luopuminen, mistä huhutaan, saattaisi hyvinkin olla Neuvostoliiton etujen mukaista.”

HBL etusivulla oli 13.9. otsikko ”Rydman tippar Porkala” (”Rydman veikkaa Porkkalaa”). US:n sisäsivulla otsikolla ”Rydman Suomen idän politiikasta” ja HS:ssa ”Ensimmäinen ehdokaspuhe presidenttimme matkasta”. Lehtien mukaan Suomen Kansanpuolueen presidenttiehdokas Eero Rydman oli puheessaan Rovaniemellä kannattanut ystävällisten suhteiden kehittämistä NL:oon, mutta katsoi voivansa olla yksityiskohdista eri mieltä. Paasikiven matkan osalta Rydman totesi, että ei ihmettelisi, jos NL halusi ”keskustella esimerkiksi joidenkin alueluovutusten palauttamisesta” ja lisäsi toivomuksena Porkkalan. Hän toivoi myös NL:ssa vielä olleiden sotavankien palauttamista. VN mainitsi 14.9. puheesta lyhyesti etusivullaan.

Lehdet antoivat 14.9. runsaasti palstatilaa Moskovan matkan lähtövalmisteluihin. Lehdissä julkaistiin myös luettelo Moskovaan lähetettävistä 15 toimittajasta ja kuvaajasta. VN kertoi 15.9. lähettävänsä myös oman toimittajan. Nimiluettelo osoitti, että Moskovasta odotettiin tärkeää kerrottavaa.¹¹² HS totesi 14.9. pääkirjoituksessa, että lehdistö oli saanut viisumit Moskovaan nopeammin kuin sotien jälkeen oli totuttu. VN korosti tätä kirjoitusta 15.9. lainatessaan ”Dagens frågor” -palstalla, että on merkkitapaus, että suomalaiset lehdet voivat lähettää toimittajiaan seuraamaan tapahtumia Moskovassa. HS:n pääkirjoituksessa 14.9. todettiin: ”Pitäisimme suomalaisille lehtimiehille annettua tilaisuutta vapaaseen reportaashiin suotuisana enteenä edessä oleville, korkeimmalla tasolla tapahtuville keskusteluille. Suomen lehdistö on matkan edellä noudattanut asiaan kuuluvaa pidättyväisyyttä eikä myöskään Neuvostoliiton lehdistössä ole vielä ollut presidenttimme matkaan liittyviä kirjoituksia, Sitä vastoin on luonnollista, että matkan valmisteluista näkyy tietoja.” SS kertoi etusivulla: ”Eräs eniten puheenaihetta herättänyt asia koskee Neuvostoliitolle vuokrattujen ja luovutettujen alueiden aseman muuttumista. Siirtoväen keskuudessa on ilmeisesti tietynlainen toiveajattelu voittanut alaa.” SS:n mukaan siirtoväen lähetystö oli käynyt Paasikiven luona.

¹¹² Lehtiyhtiöiden Moskovaan lähettämät toimittajat ja kuvaajat: Ilta-Sanomien päätoimittaja Eero Petäjäniemi ja valokuvaaja Reino Lappinen (HS ja IS), toimittaja Salama Hirvonen (US) ja valokuvaaja Reino Loppinen (Lehtikuva), toimittaja Harry Elg ja valokuvaaja Hugo Sundström (HBL), toimittaja Martti Toivanen (Aamulehti), päätoimittaja Jussi Harjula (Etelä-Saimaa), toimittaja Mikko Pohtola ja valokuvaaja U.A. Saarinen (Yhtyneet Kuvalehdet), toimittaja Erkki Raatikainen (SS), toimittaja Tuomo Keko (Uusi Kuvalehti), toimittaja Knud Möller (Maakansa ja Uutiskeskus), toimittaja Airi Virtanen (Työkansan Sanomat), filmaaja Veikko Olavi Roivas (Filmi-Seppo), toimittaja Leo Lindeberg (VN, Åbo Underrättelser, Jakobstads Tidning). HS ja HBL julkaisivat kuvat, joissa lehtien edustajat olivat hymyillen ja vilkuttaen nousemassa lentokoneeseen. SS 14.9.1955, VN 15.9.1955, VS 14.9.

Torstaina 15.9. lehtien pääuutisia olivat Adenauerin neuvottelumatkan tulokset¹¹³ ja Paasikiven viimeiset matkavalmistelut tarkkoine aikatauluineen. Moskovaan jo ehtineet suomalaistoimittajat raportoivat viimein julkaistusta virallisesta vierailuohjelmasta. Pääkirjoituksissa pohdittiin matkan perimmäistä tarkoitusta NL:n neuvottelukutsun sanamuodon perusteella. HS:n pääkirjoituksessa ”Moskovaan” korostui Kekkosen ja Skogin rooli puolueidensa edustajina ministerialojensa sijaan sekä aiempaa maltillisempi tapa sanoittaa odotuksia neuvottelutuloksista. US:n pääkirjoituksessa ”Hyvää matkaa!” kirjoitettiin, että ”marsalkka Voroshilovin kutsuun perustuva presidentin matka oli nimenomaan valtionpäämiehen vierailu ja kohteliaisuuskäynti, jollaiset kuuluvat vanhaan hyvään tapaan varsinkin naapurimaiden valtionpäämiesten kesken”. US:kin rauhoitteli toiveajattelua, ettei annettaisi ”mielikuvitukselle liian vapaita siipiä” ja jännitettäisi ”odotuksia liian pitkälle”. Keskusteluun maitten välisistä ”ystävyyttä ja yhteistoimintaa edistävästä toimenpiteistä” sopisi US:n mukaan silti ”lähinnä välirauhan- ja varsinaisen rauhansopimuksen perintönä ... sellaisia kysymyksiä, joiden tarkistuksen ei pitäisi olla Neuvostoliiton etujen vastaista, mutta joka tarkistus ... olisi omiaan edistämään Voroshilovin kutsussa esitettyä hyvien suhteiden edelleen kehittämistä.” SS:n pääkirjoituksen ”Moskovan-vierailu” sanavalinnat olivat varovaisia, eikä matkaa arvioitu konkreettisesti. Ennakkokirjoittelusta todettiin: ”Niin kuin saattoi odottaa, vierailu on herättänyt laajaa huomiota ei vain kotimaassamme, vaan ulkomaillakin. Suomessa on enimmäkseen pidäytetty spekuloinnista, mutta ulkomailla sitä on viljelty enemmän.” VS:n jatkoi varoittelua pääkirjoituksessa ”Tuloksellisia käyntejä”: ”Kaikki ovat selvillä vierailun poliittisesta merkityksestä, ja samalla kaikki vastuunalaiset piirit pidättäytyvät poliittisesta kannunvalannasta, joka tässä tilanteessa osoittaisi yhtä hyvin kansallisen arvonannon kuin presidenttiin kohdistuvan luottamuksen puutetta.” Vieressä olleella ”Muut lehdet” -palstalla VS totesi HS:n lieventäneen kirjoitustapaansa presidentin matkasta ja lainattuaan HS:n pääkirjoitusta laittoi loppukaneetiksi: ”Hyvähän se on kun tuhmakin poika raapasee jalkaa!” Tämä oli jälleen esimerkki tarkkuudesta, millä VS seurasi erityisesti HS:n kirjoittelua.

HS:n sisäsivulla oli jutun ”Neuvottelu presidentin linnassa päätti eilen matkan valmistelut”, jossa väliotsikkona ”Eduskunta ei tiedä”. Siinä kerrottiin, että eduskunnan ulkoasiainvaliokunta oli 14.9. klo 15 saanut Virolaiselta presidentin matkasta vain samat tiedot kuin lehdissä oli ollut. ”Menettelyä

---

¹¹³ HS uutisen otsikkona 14.9. oli ”Adenauer taipui Moskovassa diplomaattisten suhteiden solmimiseen. NL lupasi tutkia kysymystä sotavankien palauttamista”. US:n 14.9. sopimuksesta kertovan jutun ingressissä neuvottelutilanne oli tiivistetty: ”Aikaisemmasta pessimismistä huolimatta päättyivät Neuvostoliiton ja Länsi-Saksan väliset neuvottelut Moskovassa myönteiseen tulokseen - siellä päästiin yksimielisyyteen kysymyksestä diplomaattisten suhteiden solmimisesta Länsi-Saksan ja Neuvostoliiton välillä.” Tutkimuksessa mukana olevien lehtien päivittäinen uutisseuranta Adenauerin neuvottelumatkasta 7.9.-14.9.1955 antoi vaikutelman, että neuvottelut olivat olleet ajoittain tiukkoja. Tämä saattoi vaikuttaa odotuksiin ja suomalaislehtien kirjoitusten sanavalintoihin juuri ennen Paasikiven lähtöä Moskovaan.

pidettiin eduskunnan ja ulkoasiainvaliokunnan syrjäyttämisenä.” US kertoi etusivulla, että ”ulkoasiainvaliokunnan jäsenten kerrotaan olleen loukkaantuneita, ettei valiokunnalle ole ilmoitettu vierailusta jo aikaisemmin”. VN:ssa käytettiin sanaa ”missnöje” (”tyytymättömyys”). SS ja VS totesivat lyhyesti: ”Valiokunnassa käytiin lyhyt keskustelu asian johdosta.” HS:n toisessa jutussa otsikolla ”Moskova odottaa Paasikiveä” oli alaotsikkona ”Itämeren puolustus esillä keskusteluissa?”. Moskovassa olleiden ulkovaltojen edustajien arveluihin nojaten HS:n toimittaja kirjoitti:

”Tässä yhteydessä kuulee Moskovassa viitattavan Porkkalan kysymyksen selvittämiseen, mutta samassa hengenvedossa kysytään, mikä olisi tällaisen lahjan hinta, koska tiedetään neuvostodiplomatian aina pelaavan realistisin panoksin. Kuulee puhuttavan eräänlaisesta Itämeren sopimuksestakin, jossa Suomikin olisi osallisena ja joka pyrki turvaamaan Itämeren alueen turvallisuuden.”

Muuten HS ei neuvottelujen tuloksia enää spekuloinut. US:n sisäsivun jutussa ”Paasikiven matka ei ole yksinomaan ystävyysvierailu”¹¹⁴ länsimaiset tarkkailijat arvioivat, että vaikka ”venäläiset tuskin palauttavat Petsamo tai Karjalaa, olisi kuitenkin Porkkalan palauttaminen aivan loogillinen osa Neuvostoliiton nykyisessä politiikassa” ja antaisi NL:lle valtit vaadittaessa länsimaita luopumaan tukikohdistaan. HBL:n etusivulla 15.9. oli sama arvio jutussa ”Nya spekulationer kring Porkkala” (”Uusia spekulaatioita Porkkalasta”).

Matkaa edeltäneinä päivinä lehtien kirjoittelusta näkyi odotuksen jännitys ja pääkirjoitusten sanavalinnat rauhoittuivat. Toisaalta Porkkala-teema ponnahti herkästi esiin. Matkan pitämistä pitkään salassa ei kritisoiu missään vaiheessa, vaan lehdissä se ohitettiin vain toteamalla tilanne.

Tutkimuksessa mukana olevien lehtien pääjuttuina 16.9. oli Paasikiven lähtöseremoniat Helsingistä ja lämminhenkiseksi kuvattu vastaanotto Moskovassa, joista kerrottiin laajasti sanoin ja kuvin.¹¹⁴ Virallisten neuvottelujen kerrottiin alkavan 17.9. aamupäivällä. HS pani merkille, että NL oli tähän asti käyttänyt matkan tarkoituksesta vaihtelevasti sanoja ”keskustelut” ja ”mielipiteen vaihto”, kun Paasikivi käytti termiä ”neuvottelut”. US:ssa oli 17.9. vahvistus, että kysymys oli neuvotteluista.

SS:n etusivulla oli 16.9. oli presidentin lähtöuutisen vieressä 1-palstainen STT ja Reuterin välittämä juttu pariisilaisen Le Monden pääkirjoituksesta. Otsikolla ”Porkkalan luovutus soveltuisi Neuvostoliiton uuteen ulkopoliittikkaan” kerrottiin: ”Jos Neuvostoliitto luovuttaa Porkkalan Suomelle, niin se menettelee täysin sen politiikan mukaisesti, jota se on noudattanut heinäkuusta Geneven konferenssista lähtien”. Lehden mukaan NL saisi näin ”painavan perusteen vaatiessaan

¹¹⁴ Paasikivi seurueineen matkusti kahdella NL:n lähettämällä uudenaikaisella lentokoneella, joiden varusteluakin lehdet selostivat. Presidentin kone lähti torstaina 15.9. klo 9.30 ja saapui perille klo 14.00 Moskovaan aikaa. Lähtöä ja saapumista virallisine seremonioineen raportoitiin laajasti etu- ja sisäsivuilla kaikissa tutkimuksessa mukana olevien sanomalehtien 15.9.-16.9.1955 numeroissa.

länsivaltoja luopumaan vierailla alueilla olevista sotilaallisista tukikohdistaan”. Sama juttu oli HBL:n sisäsivulla otsikolla ”Spekulationer i Le Monde om Porkkalabasen” (Spekulaatioita Porkkalan tukikohdasta Le Mondessa”). SS:n sisäsivulla oli lyhyt 1-pastainen otsikolla ”Neuvotteluja Porkkalasta odotetaan”, jonka koko tekstinä oli:

”Neuvottelujen odotetaan alkavan toden teolla perjantaina ja länsivaltojen piirissä Moskovassa uskotaan niiden vaikutuksen ulottuvan laajalti Suomen rajojen ulkopuolelle. Voidaan hyvinkin ajatella, sanotaan, että Neuvostoliitto tarjoutuu luovuttamaan Suomelle Porkkalan alueen. Sellainen tarjous antaisi Neuvostoliitolle tilaisuuden painostaa länsivaltoja luopumaan vieraitten maitten alueilla olevista sotilastukikohdista.”

SS piti Porkkala-aihetta esillä uutissivulla poiketen pääkirjoituksen varovaisesta ja pakinoitsija Nikodemuksen liiallisista ”arveluksista” ja ”vaatimuksista” moittivasta tyylistä.

VS lainasi ”Muut lehdet” -palstalla US:n pääkirjoituksen varovaista pohdintaa: ”Etukäteen ei ... ole ... syytä spekuloida jollain sellaisilla Neuvostoliiton ehdotuksilla tai aloitteilla, jotka olisivat meille vähemmän mieluisia. Mutta yhtä vähän aihetta on toistaiseksi myöskään antaa mielikuvutukselle liian vapaita siipiä ja jännittää odotuksia liian pitkälle päinvastaiseen suuntaan.” HS:n pääkirjoituksesta VS totesi, että ”HS puolestaan sotkeutuu presidentin vierailun johdosta yhä pahemmin”. Moitittu lainaus koski vertailua iäkkäiden Adenauerin ja Paasikiven saaman huomion luonteessa. VS:n ja VN:n pääkirjoitus ei 16.9. käsitellyt Moskovian neuvotteluja.

Lehdistö sai olla hetken läsnä, kun neuvotteluvaltuuskunnat 16.9. virallisesti kohtasivat ensimmäisen kerran ja maiden presidentit olivat läsnä. Tämän jälkeen neuvotteluja käytiin pääministerien johdolla. HS kuvasi 17.9. kepeään sävyyn lyhyen ensitapaamisen tunnelmaa väliotsikolla ”Kuin perheneuvottelu”. Läsnä oli NL:n korkeinta johtoa: Voroshilov, Hrushtshev ja Molotov. HBL:n A-painoksen pääotsikossa tiivistettiin Voroshilovin pitämän puheen viesti: ”Vi hoppas på viktiga politiska beslut” (Toivomme tärkeitä poliittisia päätöksiä). B-painoksen etusivulla mainittiin muista etusivuista poiketen Porkkala-sana otsikossa ”Kannstöperier i Moskva. Förhandlingarna börjar – Porkkala på programmet?” (Kannunvalantaa Moskovassa. Neuvottelut alkavat – Porkkala suunnitelmassa?). Tekstin mukaan neuvotteluissa kiinnostuksen keskiössä oli kysymys, miten NL aikoo tarjoutua palauttamaan Porkkalan sotilastukikohdan. HBL:n mukaan Paasikivi olisi tuskin lähtenyt matkaan, jos siltä ei voisi odottaa jotain konkreettisia tuloksia. HBL ei pohtinut muita vaihtoehtoja kuin Porkkalaa kysyen: ”Vad man från ryskt håll skulle önska av Finland i utbyte mot Porkkala-basen är emellertid obekant – om man överhuvudtaget önskar något.” (”Tiedossa ei ole, mitä NL toivoo vastineeksi Porkkalan tukikohdasta – jos ylipäättään mitään.”) Ehkä kansainvälinen huomio ja hyvät suhteet Suomen kanssa riittävät, HBL pohti. Kaikissa lehdissä oli useita juttuja neuvotteluista ja Moskovasta sekä joitain ulkomaisia spekulatioita lopputuloksesta, joista uusin oli

Viipurin palautus Porkkalan sijaan. US:ssa kerrottiin Voroshilovin puheesta, jonka mukaan ”oli Neuvostoliiton hallituksen tarkoituksena vaihtaa mielipiteitä uusista toimenpiteistä, joihin voitaisiin ryhtyä Neuvostoliiton ja Suomen suhteiden edelleen kehittämiseksi”. Vastauspuheessaan Paasikivi totesi ”Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden suuntaviivat olisi syytä määrätä pitemmäksi ajanjaksoksi”. Lehdistölle ei vastattu tarkentaviin kysymyksiin näiden sanamuotojen tarkoituksesta.

Lehdissä oli vielä 17.9. joitain ulkomaisia spekulatioita neuvottelujen lopputuloksesta. US:n jutussa ”Kannunvalantaa ulkomailla” kerrotaan mm. ruotsalaisen Expressen-lehden arvailuista, kuten Itämeren sopimuksesta rantavaltioiden kesken ja Viipurin luovutuksesta. Yksi oli silti ylitse muiden: ”Kaikki puhuvat Porkkalan luovutuksesta takaisin Suomelle, koska tukikohta on menettänyt pääasiallisen merkityksensä atomisodan aikakautena”.¹¹⁵ SS:n etusivun otsikko oli sävyltään tiukan asiallinen: ”Neuvostoliitto toivoo ”pitkän tähtäimen” suhteita ja odottaa tärkeitä poliittisia neuvottelutuloksia”. Tekstissä selostettiin ensimmäisen kokouksen kulkua. Pääkirjoituksessa ”Moskovan-vierailu ja kannunvalanta” lehti hillitsi edelleen hillitä spekulatioita: ”arvailu niiden (neuvottelujen) laadusta on saanut erityisesti ulkomailla yhä kiihkeämmän vauhdin. Näiden arvailujen mukaan kysymys on erityisesti alueluovutuksista, mutta pohdinnan alaisena on myös, mitä Neuvostoliitto tällaisissa tapauksissa ehkä vaatii Suomelta.” VS:n etusivun pääotsikon ”Neuvottelut alkaneet Moskovassa” alle oli koottu samankaltainen kokonaisuus kuin muillakin: neuvotteluihin osallistuvista nimet, presidenttien puheet ja tieto, että neuvotteluja aiottiin jatkaa pääministerien johdolla. VS:n pääkirjoitus ei koskenut Moskovaa. VN:n oma toimittaja kertoi sisäsivulla havainnoistaan jutussa ”Envisa rykten om Porkkala” (Itsepintaisia huhuja Porkkalasta). Jutun mukaan Moskovassa vallitsi käsitys, että NL oli luopumassa Porkkalasta ja pohdittiin, mitä NL halusi siitä vastapalvelukseksi, kuten esimerkiksi jatkoa YYA-sopimukseen tai jotain vielä pitemmälle menevää.

---

¹¹⁵ HS ja US kertoivat 17.9. STT:n välittämässä uutisessa tanskalaisen Information-lehden pessimismistä: ”Venäläisillä ei ole ... mitään etua Suomessa olevien tukikohtien tyhjentämisestä, päinvastoin Porkkala on avainasemassa Leningradin puolustukseen nähden.” Englantilaisen Economist-lehden mukaan ”Porkkalan palauttaminen Suomelle tai sen pikaista evakuoimista koskeva lupaus ei näytä nyt niin epätodennäköiseltä kuin pari kuukautta sitten, jolloin pääministeri Kekkonen nuhteli Suomen oppositiota sellaisten vihjausten esittämisestä, että ”Geneven henki on tehnyt tukikohdan tarpeettomaksi venäläisille”. Englantilaisessa Daily Mallissa arveltiin, että NL oli vaatimassa Suomelta neljää asiaa: sotilaallisten määrärahojen lisäämistä, tutkaverkoston rakentamista Ruotsin ja Norjan rajalle, viiden lentokentän rakentamista Lappiin ja sen lähelle suihkukoneita varten joka säässä ja asevelvollisuusajan pidentämistä 18 kuukauteen. Aivan uutta näkökulmaa avanneen jutun julkaisivat HS otsikolla ”Outoja tietoja Daily Mail’issa”, SS ”Daily Mail valaa sotaisia kannuja” ja HBL ”Sensationell Londonrapport om Sovjetkrav” (Sensaatiomainen Lontoon raportti NL:n vaatimuksista).

HS ehti lehdistä ensimmäisenä kertoa kirjeenvaihtajaltaan tulleen suuren uutisen: ”Neuvostoliitto tarjoaa Porkkalaa takaisin”. Sähkösanoma N:o 1 oli päivätty Moskovassa 17.9. ilman kelloaikaa. Teksti kuului kokonaisuudessaan:

”Moskova 17.9. (UP) Tänään Kremlissä alkaneissa Suomen ja Neuvostoliiton välisissä neuvotteluissa pääministeri Nikolai Bulganin ilmoitti pääministeri Urho Kekkoselle, että Neuvostoliiton hallitus ”pitää mahdollisena” Porkkalan laivastotukikohdan palauttamista Suomelle ja ”joukkojensa poistamista” sieltä. Tämän tiedon antoi eräs Neuvostoliiton ulkoministeriön virkailija tänään iltapäivällä kiireesti kokoonkutsutussa sanomalehtikonferenssissa.”

HS julkaisi 17.9. myös sähkösanoman N:o 2 otsikolla ”Porkkala on jälleen Suomen”. Lähettäjätiетona oli ”Helsingin Sanomain erikoisesti lähettämältä kirjeenvaihtajalta”. Koko teksti kuului:

”Moskova, lauantai (Petäjäniemi). Porkkala on jälleen Suomen. Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvottelujen alkaessa tänä aamuna heti ensimmäiseksi Neuvostoliiton pääministeri Nikolai Bulganin ilmoitti, että Neuvostoliitto luovuttaa takaisin Suomelle Porkkalan alueen. Pääministeri Bulganin korosti sitä, että huomioon ottaen hyvät suhteet Suomen ja Neuvostoliiton välillä sekä Suomen viimeaikaisen politiikan Neuvostoliitto on valmis luovuttamaan Suomelle takaisin Porkkalan vuokra-alueen. Lisäksi Neuvostoliitto ilmoitti olevansa valmis jatkamaan vuoden 1948 ystävyys- ja avunantosopimusta.”

Samana iltana uutinen kerrottiin suomalaisille STT:n ylimääräisissä uutisissa.¹¹⁶ VN kertoi 20.9., että radiossa oli ollut lauantaina 17.9. Porkkalaan liittyvää ohjelmaa, kuten toimittaja Knud Möllerin raportti Moskovasta. VN luonnehti: ”Porkkala var det ord, som klingade över allt annat i lördagens radio” (Porkkala oli sana, joka helähti yli kaiken muun radiossa lauantaina). SS kertoi 18.9., että ”uutinen Porkkalan palauttamisesta takaisin Suomelle levisi lauantai-iltapäivällä nopeasti pääkaupunkilaisten tietoon radion, sähkösanomien ja lehtitoimitusten ikkunailmoitusten välityksellä ollen luonnollisesti hallitseva puheenaihe”.¹¹⁷

Muut lehdet kuin HS ehtivät kertoa Porkkalan palautuksesta pääuutisena seuraavana aamuna. Koska tieto oli saatu toimituksiin niin hyvissä ajoin, kaikissa lehdissä oli 18.9. siitä laaja juttukokonaisuus ja pääkirjoitus. HS totesi pääkirjoituksessaan, että

”Porkkalan palautus ei tule yllätyksenä. Päinvastoin on todettava, että se on johdonmukainen seuraus Neuvostoliiton omasta politiikasta, joka pyrki vieraisissa maissa olevien sotilaallisten tukikohtien

¹¹⁶ Radio oli 1950-luvun puolivälissä nopein uutisväline. ”Ensimmäinen varma tieto vuokra-alueen palautuksesta saatiin syyskuun 17. päivänä yleisradion ylimääräisessä uutislähetyksessä. Tämä tieto ja kaksi päivää myöhemmin tapahtunut sopimuksen allekirjoittaminen synnyttivät yleisön ja tiedotusvälineiden keskuudessa valtavan tietojen tarpeen itse palautuksesta ja Porkkalan alueesta yleensä.” Kirjavainen 1969, 368.

¹¹⁷ US:n ja SS:n mukaan (18.9.) pääministeri Bulganinin ilmoitus kerrottiin 17.9. klo 15 lehdistökonferenssissa Moskovassa oleville sanomalehtien ja uutistoimistojen vakinaisille edustajille. US:n mukaan jo neljänneksentunnin kuluttua ”lennätettiin maailmalle” tieto Porkkalan palautuksesta. Moskovaan tulleet suomalaiset erikoiskirjeenvaihtajat kutsuttiin Suomen suurlähetystöön kaksi tuntia myöhemmin, jolloin pääministeri Kekkonen kertoi heille palautuksesta ja sekakomission¹¹⁷ perustamisesta sopimuksen yksityiskohtia valmistelemaan. Sekakomissioon oli valittu Suomen edustajina pääministeri Kekkonen, valtiosihteeri Seppälä ja Suomen Moskovan suurlähettiläs Wuori. NL:n edustajina olivat ulkoministerin ensimmäinen sijainen Semenov, ulkoministeriön kolmannen Euroopan osaston päällikkö Lapin ja NL:n Helsingin suurlähettiläs Lebedev. Komission puheenjohtajana oli Semenov. SS 19.9.1955.

poistamiseen. Heinäkuun 13. päivänä todettiin tällä samalla palstalla, että sen jälkeen kun Neuvostoliitto oli luovuttanut Port Arturin takaisin Kiinalle, sillä oli vain yksi tukikohta jäljellä, nimittäin Porkkala.”

HS palautti mieliin myös aiheesta kesällä käydyn lehdistökeskustelun sananvapauden näkökulmasta:

Siihen aikaan kun Porkkalasta ensimmäisen kerran kirjoitimme, molempien hallituspuolueiden ja erittäinkin maalaisliiton lehdistö piti tällaista Suomen oikeuksien puolustamista harkitsemattomana ja sopimattomana. Vieläpä pääministerin ja ulkoministerin äänenkannattajat ja ulkoministeri itse henkilökohtaisesti vaativat lehdistölle suukapulaa ulkopoliittisissa asioissa. Tästä syntyi periaatekeskustelu, jossa vapaa lehdistö voimakkaasti alleviivasi sananvapautta.”

Lehtiin 18.9. oli ehditty tehdä varsinaisen palautusuutisen lisäksi juttuja, joissa kerrottiin mm. rajan tuntumassa asuneiden ihmisten ensireaktioista heti uutisen kuultuaan, muistoja alueen tyhjennyksestä ja ajatuksia takaisin muuton mahdollisuudesta. US:ssa kerrottiin, että toimittaja oli ollut jo klo 16 rajan tuntumassa. Rajavartiostosta kerrottiin, että Porkkalan alueella oli viime aikoina havaittu lähdön merkkejä, kuten vartiotorien purkamista. US julkaisi myös ensimmäisiä kommentteja ulkomailta, joissa kuului helpotus Suomen puolesta ja kysymys, mitä NL haluaa korvaukseksi Porkkalasta. ”Suurta huomiota Ruotsissa” -juttu kertoi, että iltapäivälehdistä oli otettu erikoispainoksia ja Ruotsin yleisradio oli katkaissut muun ohjelman ja kertonut uutiset klo 14.10 ylimääräisissä uutisissa.

Porkkala oli myös pääkirjoitusten aihe. US totesi: ”Ne sitkeät ennakoarvelut, joissa Porkkalan vuokra-alue kytkettiin tasavallan presidentin Moskovon-vierailuun, osuivat siis oikeaan.” Syiksi todettiin merkityksen väheneminen sotilaallisena tukikohtana ja NL:n uusi poliittinen linjaus. Suomalaisten kannalta ”Porkkalan menetystä aikanaan ei tietysti voinut verrata Karjalan menetykseen, oli sekin joka tapauksessa raskas ja kirvelevä isku”. Käytännölliset haitat ”tiedetään niin hyvin, ettei niiden kertaamiseen tässä ole aiheutta”. Psykologisesti ja poliittisesti ”vieraan sotilastukikohdan olemassaolo juuri maan pääkaupungin porttien ulkopuolella on ollut painostava varjo, ja ulospäin se on antanut sen vaikutelman, että täällä eletäisiin sidonnaisuuden ja piilevän uhkan alaisina”. Kirjoituksen päätteeksi muistutettiin, että YYA-sopimuksen osalta NL:n esitys ei ollut vielä tiedossa.

SS:n otsikoi pääjuttunsa: ”Neuvostoliitto päättänyt luovuttaa Porkkalan alueen takaisin maallemme. 50 vuoden vuokrasopimus on katsottu aiheelliseksi perua”. Uutisen mukaan NL:n ja Suomen valtuuskuntien kokous oli kestänyt vain puoli tuntia, minkä aikana Bulganin ilmoitti Porkkalan luovuttamisesta ja Kekkonen piti vastauspuheen sekä päätettiin sekakomission kokoonpanosta. Sen jälkeen Suomen edustajat lähtivät Paasikiven luo hänen asunnolleen. SS:n toimittaja otsikoi kommenttijuttunsa ”Porkkalan luovutus tuskin yllätys”. Jutussa todettiin, että ”asiasta on kiertänyt huhuja jo viime kesästä lähtien, jolloin se esitettiin venäläisten eräänä käytännöllisenä toimenpiteenä

maailman politiikan jännityksen laukaisemiseksi” ja toimisi samalla esimerkkinä muille vieraiden valtioiden alueella tukikohtia ylläpitäville valtioille. ”Voidaan sanoa, että Porkkalan luovuttaminen on myös ollut ikään kuin sormenpään tuntumassa koko Suomen valtuuskunnan Moskovassa vierailun ajan.” ”Sen vuoksi oli yllättävää, että Porkkalan luovuttaminen ilmoitettiin jo ensimmäisen varsinaisen neuvottelun päätyttyä.”, SS:n toimittaja kirjoitti. SS:n pääkirjoituksessa todettiin, että ”uutinen ei tullut meille aivan täydellisenä yllätyksenä, sillä jotakin sen suuntaista tai ainakin samaa suuruusluokkaa olevaa tapahtumaa on monilla tahoilla pidetty tässä vaiheessa mahdollisena” Paasikiven matkan yhteydessä. NL ja Suomen hyvien suhteiden ja kansainvälisestä tilanteesta johtuen ”on tähän suuntaan tapahtunut kannujen valanta ollut viime päivinä täydessä käynnissä ulkomailla, ja osin omassakin maassamme on pyritty kiirehtimään tapahtumien edelle esittämällä samaan suuntaan käyneitä ennakoarveluja.” Koska neuvottelut olivat vielä kesken, SS varoitti: ”emme tässä vaiheessa tiedä, mitä muita kysymyksiä niissä mahdollisesti tullaan käsittelemään.” SS:n etusivun juttukokonaisuuteen kuului myös lyhyt teksti otsikolla ”Toivottavasti muut valtiot seuraavat esimerkkiä”, jossa Bulganin kertoo NL:n ottaneen Porkkalan tukikohdan haltuunsa turvatakseen Leningradin turvallisuuden, mutta voi nyt luovuttaa sen takaisin ja toivoi muiden maiden tekevän samoin. SS:ssa oli 18.9. jo laajasti Porkkalan alueeseen liittyviä juttuja. Tulevaan liittyi lyhyt teksti otsikolla ”Oikeudelliset suhteet Porkkalan alueella”, josta kävi ilmi, että entisten porkkalalaisten paluuseen entiselle kotiseudulleen voi liittyä juridisia ongelmia.

VS:n etusivun pääotsikon ”Porkkala takaisin” alla oli alaotsikot ”Neuvostoliitto luopuu Porkkalan vuokrausoikeuksista ja tyhjentää laivastotukikohdan joukoistaan – Suomen valtuuskunta hyväksyy avunantosopimuksen jatkamisen”. Jutuissa oli samat tiedot ja puheet kuin muissakin lehdissä. Pääkirjoituksessa ”Ystävyyden valtio” todettiin: Minkä sota vei, sen on rauha tuonut takaisin. Ei tarvittu sotaa, painostusta eikä pelottelua. Ystävyydellä ja luottamuksella on saatu aikaan aluejärjestely, jonka mukaan Porkkalan vuokrasopimus puretaan ja alue palautetaan Suomelle takaisin jo nyt.” Lehden mukaan tämä teko ”osoittaa myös, että Neuvostoliitto ei pelkkänä ”propagandana” ole esittänyt maailmanvaltioille kehoitusta luopua toisten valtioiden alueilla olevista tukikohdista”. VS:n mukaan ”Porkkalan takaisin luovuttamiseen ennen vuokrasopimuksen päättymistä ei sisälly mitään ehtoja”, vaan sillä vahvistetaan Suomen ja NL:n ystävyyttä. Lehti muistutti, että NL luovutti myös Port Arthurin Kiinalle. Lopussa todettiin, että ”Porkkalan luovutus on ensimmäinen tieto Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvotteluiden sisällöstä”, vaikka etusivulla kerrottiin myös YYA-sopimuksen jatkamisesta. Näin ollen VS ei pitänyt sitä Porkkalan palautukseen liittyvänä ehtona. VS julkaisi myös STT:n välittämän jutun ”Kannunvalanta maanomistuksesta Porkkalassa alkanut”.

HBL:n etusivulla oli palautus- ja YYA-utisten rinnalla otsikko ”Äganderätten i Porkala kräver ny lagstiftning” (Omistusoikeus Porkkalassa vaatii uutta lainsäädäntöä”). Porkkalalaisille haluttiin heti kertoa, että paluuseen tulee liittymään ehtoja. Sisäsivuilla oli usean sivun kooste Porkkalan alueeseen liittyvistä muistoista, uusista tunnelmista ja käytännön asioista.

VN:n etusivun otsikko 18.9. oli ”Vi får Porkala. ”Behövs ej längre för Leningrads försvar”” (”Saamme Porkkalan. ”Ei tarvita enää Leningradin puolustamiseen”). Etusivulla kerrottiin, että NL luopuu sopimuksen mukaisista oikeuksistaan Porkkalan alueeseen, tyhjentää tukikohdan ja siirtää joukkonsa pois Suomesta. Sisäsivun juttukokonaisuudessa ”Hembygden kallar Porkalaborna” (Kotiseutu kutsuu porkkalalaisia) oli Porkkalan alueelta evakuoitujen haastatteluja, erityisesti aikoivatko he muuttaa takaisin, tietoa silloin maksetuista korvauksista ja pohdintaa, miltä alueella näytti nyt. VN:n pääkirjoituksessa ”Porkala i Finlands land” (”Porkkala Suomen maalla”) todetaan, että vaikka mahdollisuus Porkkalan palautuksesta oli ennakkopuheissa esillä, oli tieto, että se todella tapahtuu, yllättävä uutinen, jonka koko maa ottaa tervetulleena vastaan. Lehti huomautti, ettei kaikki asiakokonaisuuteen kuuluva ole vielä tiedossa. Porkkalan palautus tarkoitti, että Suomi oli jälleen herra omien rajojensa sisäpuolella koko sen alueella ja tie- ja vesiliikenneväylät palasivat ennalleen. Suurimman ilon kokivat porkkalalaiset, vaikka alue ei ollut entisellään ja yllätyksiä oli odotettavissa. Silti läntisellä Uudellamaalla tervehdittiin Porkkala-uutista kaikkein suuriarvoisimpana ilosanomana.

Lehtien uutisantina 19.9. Moskovan neuvottelujen seurannasta oli tieto, että valmiiksi neuvotellut sopimukset allekirjoitettaisiin tuona päivänä. Lehdet kertoivat, että samana päivänä oli kulunut päivälleen 11 vuotta välirauhan sopimuksen allekirjoituksesta, jonka yksi ehto oli Porkkalan vuokra-alue ja asukkaiden evakuointi sieltä. Lehdistä ei käy ilmi, oliko tässä yhteensattumassa suunnitelmallisuutta NL:n puolelta.

Pravda oli julkaissut uutisen ”Länsivaltojenkin olisi luovuttava tukikohdistaan”, jonka US, VS ja HBL 19.9. julkaisivat. Pravdan viesti oli: ”Nyt kun Neuvostoliitto on päättänyt luovuttaa Porkkalan tukikohdan takaisin Suomelle, olisi myös länsivaltojen ajateltava vetäytymistä tukikohdistaan ulkomaiden alueilla”.

SS:n etusivulla kerrottiin 19.9., että ”on luultavaa”, että Porkkala palautetaan kolmen kuukauden kuluttua sopimuksen voimaantulosta ja että sekakomissio ehdottaa YYA-sopimuksen pidentämistä 20 vuodelle. Yksityiskohtia ei ollut tiedossa, sillä sekakomission ehdotuksiin tarvittiin vielä molempien maiden valtionpäämiesten ja valtuuskuntien päätökset. Etusivulla oli myös juttu ”Porkkalan alueella havaittu merkkejä lähdöstä”.

VS kertoi etusivun pääotsikossa, että ”Suomen-NL:n suhteiden lujittamisesta täysi yksimielisyys sekakomissiossa”. NL:n puolustusministeri oli ilmoittanut lehdistölle, että ”Porkkalan laivastotukikohta tyhjennetään ennen vuoden loppua”, vaikka virallista päätöstä ei oltu vielä tehty.

HBL:ssa etusivun juttu ”Tusentals nyfikna vid Porkalagränsen” (Tuhansia uteliaita Porkkalan rajalla”) kertoi, että alue kiinnosti ihmisiä maalla ja merellä niin paljon, että se häiritsi rajavartioiden työtä. Pääkirjoituksessa ”Moskva, Berlin-Pankow och Bonn” todettiin, että Porkkalan palautus piti nostaa NL:n ja Suomen hyvien suhteiden tasolta osaksi suurempaa yhteyttä kansainväliseen politiikkaan.

Tiistaina 20.9. lehdet vahvistivat neuvottelujen tulokset: Porkkala palautetaan Suomen täyteen hallintaan kolmen kuukauden kuluessa sopimuksen ratifioinnista ja YYA-sopimusta jatketaan 20 vuodella. Julkilausuman mukaan neuvottelut olivat sujuneet ”vilpittömän luottamuksen, sydämellisyyden ja molemminpuolisen ymmärtämyksen hengessä”. US otsikoi jutun ”Ystävyyssopimus 20 vuodeksi” ja pääkirjoituksessa ”Moskovan tulos” lehti puntaroi uuden YYA-sopimuksen merkitystä käytännön tasolla tulevaisuudessa. SS:n etusivun täytti juttukokonaisuus, jonka pääotsikkona oli ”Ystävyys- ja avunantosopimus uudistettiin 20 vuodeksi”. Etusivulla oli molempien sopimusten pöytäkirjojen koko teksti sekä tieto, että Paasikivi palaisi Helsinkiin klo 12.30. SS:n pääkirjoituksessa ”Porkkalan palauttaminen” kysyttiin, ”millä tavalla Porkkalan asuttaminen on tapahtuva”, sillä alue palautetaan Suomen valtiolle. Lehti muistutti varoittaneensa ennakkokirjoittelun seurauksista: ”Nyt jo on voinut havaita, että karjalaisen väestön keskuudessa tunnetaan äskeisen Suomelle sinänsä onnellisten päätösten suhteen eräänlaista pettymystä”. ”Pienempi ennakkotohina olisi antanut tuolle pettymykselle pienemmän virikkeen.”

VN:n etusivun pääjutussa ”Ystävyyssopimusta jatketaan 20 vuodella” oli tiedot sopimusten sisällöstä ja allekirjoittamisesta, kuten muissakin lehdissä. Pääkirjoituksessa ”Vem äger vad i Porkkala” (Kuka omistaa mitä Porkkalassa) kerrottiin, että kiinteistöjen omistusoikeus oli vuonna 1944 säädetyn lain perusteella siirtynyt valtiolle, mikä oli nyt otettava huomioon aluetta uudelleen asutettaessa.

HBL:n etusivulla toistui samat pääaiheet kuin muillakin. Pääkirjoituksessa ”Överenskommelsen” (Sopimus) teki yhteenvedon koko neuvotteluprosessista, sen tuloksista ja näköpiirissä olevista seurauksista. Lehti antoi edelleen runsaasti palstatilaa Porkkala-aiheelle. Tulevaisuuden mahdollisuuksia valotti pieni juttu ”Helsingfors kan nu få exporthamn” (Helsinki voi nyt saada vientisataman).

Porkkalan palautus toi ratkaisun myös Porkkalan juniin. Aiheesta oli uutisoitu kesän alussa ja lopullisia ratkaisuja oli jääty odottamaan. US kertoi 8.9. otsikolla ”Porkkalan läpikulku. Neuvottelut

päättymässä”, että ”Porkkalan läpikulkuliikennettä koskevat neuvottelut, joita on käyty kesästä lähtien, ovat Uuden Suomen saamien tietojen mukaan nyt loppuvaiheessa, ja sopimuksen allekirjoittaminen tapahtunee lähiaikoina.” Uutisen mukaan ”on jo pääasiassa sovittu, että ikkunaluukut poistetaan Porkkalan alueen läpi kulkevista suomalaisista junista. Muutos tulee voimaan ensi vuoden alusta.” Veturien vaihtokin oli tarkoitus lopettaa vuokra-alueen läpikulun ajaksi. Seuraavana päivänä 9.9. muut lehdetkin uutisoivat: ”STT:n saaman tiedon mukaan on huhti-toukokuusta lähtien käyty neuvotteluja Neuvostoliiton viranomaisten ja rautatiehallituksen välillä Porkkalan liikenteen helpottamisesta. Saatujen tietojen mukaan ovat neuvottelut nyt päättyneet, mutta sopimusta ei vielä ole allekirjoitettu. Asian ollessa tässä vaiheessa kieltäydytään viranomaisten taholta antamasta tietoja sopimuksen yksityiskohdista.” Pitkään jatkuneille neuvotteluille pantiin piste, kun lehdet kertoivat 18.9. STT:n välittämän uutisen, jossa rautatiehallituksen ylijohdaja kertoi, että jo käytyjen neuvottelujen ansiosta Porkkalan alueen junaliikenne saadaan järjestettyä uudelleen melko nopeasti. VN tiesi kertoa 16.9. jutussa ”Tunnelavtal om Porkala uppsköts för ”kort tid” (”Porkkalan tunnelisopimusta lykätään ”lyhyeksi aikaa””) asiasta perillä olevaan tahoon viitaten, että sopimus junaliikenteestä Porkkalan läpi oli aiottu allekirjoittaa seuraavana perjantaina. Suurlähettiläs Lebedevin aloitteesta sitä oli kuitenkin lykätty ”lyhyeksi aikaa”. Saman tietolähteen mukaan sopimus oli ollut valmis jo toukokuusta lähtien. Sopimuksen tarkoitus oli ollut, että suomalaisten kuljettamat suomalaiset veturit alkaisivat vetää junia Porkkalan alueen halki eikä junissa olisi enää ikkunaluukkuja, mutta venäläinen henkilökuntaa matkustaisi mukana valvojana. Uusi menettely lyhentäisi Helsinki-Turku matkan aikaa vähintään tunnilla. Matkan aikana olisi valokuvauskielto. Porkkalan palauttaminen teki tämän neuvotteluprosessin tulokset tarpeettomiksi.

4 Johtopäätökset

Tutkimukseni tarkoituksena oli vastata tutkimuskysymykseen: Millaista julkista keskustelua Suomen sanomalehdistössä oli Porkkalan vuokra-alueen palautukseen liittyen kesällä 1955? Vastatakseni tuohon pääkysymykseen olen käyttänyt apuna seuraavia kysymyksiä: Mitä levikiltään suurimmat ja poliittisesti keskeiset sanomalehdet kirjoittivat tuosta aiheesta toukokuusta syyskuuhun, mitä julkaistiin ja mitä jätettiin julkaisematta, mitkä lehdet osallistuivat keskusteluun ja millaisissa yhteyksissä sekä millaisia eroja ilmeni lehtien välillä aiheen käsittelyssä? Tutkimusaineistona ovat olleet sitoutumaton Helsingin Sanomat, RKP:ta lähellä ollut Hufvudstadsbladet, SDP:n äänenkannattaja Suomen Sosialidemokraatti, kokoomuksen äänenkannattaja Uusi Suomi ja SKDL:n äänenkannattaja Vapaa Sana. Näillä lehdillä oli suuri levikki Vapaata Sanaa lukuun ottamatta.

Levikiltään pieni ruotsinkielinen Västra Nyland oli tutkimuksessa mukana siksi, että läntisellä Uudellamaalla sijainnut Porkkalan vuokra-alue oli ollut sen levikkialuetta ja sieltä pois muuttaneet olivat edelleen lehden lukijoita. Näiden lehtien yhteinen levikki oli noin 470.000 kappaletta. Olen käynyt läpi nuo lehdet läpi järjestelmällisesti toukokuusta syyskuuhun ja seurannut Porkkalan vuokra-alueeseen liittyvää kirjoittelua erityisesti niiden uutissivuilla, pääkirjoituksissa ja muista lehdistä lainattujen kirjoitusten palstoilla.

Tutkimusaineisto osoitti, että Porkkalan vuokra-alue oli poliittisesti ja erityisesti ulkopoliittisesti arka asia. Vuokra-alue oli yksi rauhansopimuksen ehdoista ja sellaisenaan peruuttamaton 50 vuodeksi. Sen kanssa oli opittu elämään jo 10 vuotta. Voimassa ollut YYA-sopimus määritteli NL:n ja Suomen naapurussuhtetta pykälien tarkkuudella. Tulkintaerimielisyyksiin ei ollut varaa ja siksi presidentti Paasikivi oli ottanut tehtäväkseen valvoa, että jokaista pykälää noudatettiin sanatakkasti. Hän puuttui herkästi lehtien kirjoitteluun, kun koki, että sopivuuden rajoja ylitettiin. Hänen hahmonsä oli hetkittäin havaittavissa päätoimittajien olkapäillä, vaikka hän itse ei kirjoittanut lehtiin mitään.

Tutkimusaineiston perusteella tuli ilmi, että Porkkala-aiheeseen lehtikirjoitteluun vakiintui kaavamainen toimintamalli: joku lehdistä julkaisi uutisen, johon jotkut muut lehdet reagoivat joko kirjoittamalla samasta aiheesta uutisen tai lainaamalla tekstistä osia omaan lehteensä. Lehdet lainasivat osia toistensa pääkirjoituksista ja niille oli jokaisessa lehdessä nimetty oma palstansa, yleisimmin nimeltään ”Muut lehdet”. Näin kunkin lehden lukijat saattoivat seurata oman lehtensä ohella muitten lehtien kirjoittelua. Lainaukset olivat lyhyitä ja niistä oli nopeasti luettavissa jutun kärki. ”Muut lehdet” -palstat tarjosivat siten lukijalle keinon verrata oman lehtensä ja muiden lehtien välittämää kuvaa tilanteesta toisiinsa. Porkkalan vuokra-alueen virittäneissä uutisointiketjuissa tämä keino oli aktiivisessa käytössä. Kiinnostavimmista aiheista keskustelu ketjuuntui lehtien reagoidessa toistensa julkaisemiin juttuihin ja lainauksiin ja kommentoimalla niitä lyhyesti. Lyhyessä otsikossakin lehti saattoi ilmaista mielipiteensä. Pisimmillään yksi keskusteluketju kesti yli viikon. Kesän kuluessa näitä ketjuja esiintyi useita. Tutkimusjakson alkuun mennessä Porkkalan vuokra-alueesta ei oltu totuttu uutisoimaan, pääasiassa siksi että kirjoitettavaa ei ollut. Kun aihetta uutisointiin tuli, siihen ei ollut valmiuksia, sillä päällimmäiseksi nousi epävarmuus, miten ja mitä on luvallista kirjoittaa Porkkalan vuokra-alueesta.

Keväällä 1955 tapahtui muutos kansainvälisessä politiikassa, jonka vaikutus ulottui muutamassa viikossa Porkkalaan asti. NL oli ottanut uuden aktiivisemmän roolin ja lämmitti suhteita muihin maihin, myös lännen suuntaan. Englantilainen The Economist -lehti tarkkaili tilannetta ja julkaisi huhti-toukokuun vaihteessa artikkelin ”The Bear at Finland’s Door” (”Karhu Suomen ovella”), jossa pohdittiin, millaisen roolin NL haluaa antaa Suomelle jatkossa. Tässä yhteydessä lehti mainitsi

Porkkalan sotilastukikohdan, joka oli lähellä Helsinkiä. The Economistin artikkelista julkaisivat lainauksia HS, HBL, SS ja VN, mutta eivät maininneet Porkkalaa. Tämä toimintatapa alkoi toistua. NL luovutti Port Arthurin laivastotukikohdan Kiinalle toukokuun lopussa. HS, HBL, US, SS ja VS kirjoittivat asiasta, mutta eivät kertoneet, että siitä lähtien Porkkala oli NL:n ainoa omien rajojen ulkopuolella ollut sotilastukikohta. Suomalaiset lukijat jäivät näin vaille kokonais kuvaa asiasta.

NL yllätti toukokuussa ehdottamalla asevarustelun vähentämistä ja oman alueen ulkopuolella olevien sotilastukikohtien lakkauttamista ensin toukokuun puolivälissä ja uudelleen kesäkuun lopussa. Tutkimuksessa mukana olevat lehdet kirjoittivat toukokuussa ehdotuksesta tarkasti, mutta eivät ottaneet kantaa siihen, että NL:n ehdotuksella oli suora asiayhteys Porkkalaan. Kului reilu viikko ja VN julkaisi pääkirjoituksen ”De militära baserna” (”Sotilastukikohdat”), jossa kerrottiin, että NL:n ehdotus toteutuessaan koskisi Porkkalaa. Pieni paikallislehti oli ensimmäisenä suorapuheinen. HBL:n lainaamana kirjoitus sai laajemman lukijakunnan, mutta muut lehdet eivät reagoineet. The Economist reagoi heinäkuun alussa kirjoittaen, että suomalaiset olisivat paremmassa turvassa, jos NL luopuisi Porkkalan tukikohdasta. US ja VN kertoivat tästä artikkelista. NL uudistettua tukikohtaehdotuksensa kesäkuun loppupuolella kaikki muut paitsi VN kirjoittivat siitä, mutta lehdet eivät yhdistäneet Porkkalaa NL:n ehdotukseen.

Porkkala-uutisoinnissa tapahtui heinäkuun alussa käänne. HS aloitti uutisoimalla The Economistin kirjoitusta Helsingissä pidetystä rauhankokouksesta ja siellä erityisesti siitä, että NL:n tukikohta Porkkalassa oli jätetty vaille huomiota. HS referoi artikkelia ja kirjoitti myös pääkirjoituksen, jossa moitittiin suomalaisia kokousedustajia Porkkalan sivuuttamisesta. VS suuttui HS:n suoruudesta ja puolusti NL:n oikeutta Porkkalaan. Tähän mennessä tiukinta aiheesta käytyä vuoropuhelua kesti lähes viikon. Muut lehdet eivät osallistuneet siihen. Tästä keskustelusta lähtien VS:n kielenkäyttö oli aiempaa kriittisempää HS:a kohtaan. HS:n seuraava avaus heinäkuussa oli pääkirjoitus otsikolla ”Porkkala”. HS ajoitti kirjoituksen noin viikko ennen neljän suurvallan Geneven konferenssia, jossa mahdollisesti käsiteltäisiin tukikohta-asiaa. HS viesti oli osoitettu NL:lle, jonka toivottiin luopuvan Porkkalasta. HS otti aloitteen itselleen. Tutkimuksessa mukana olevat lehdet kirjoittivat aiheesta ja julkaisivat lainauksia HS:sta ja toisiltaan. Useita muitakin lehtiä osallistui tähän vuoropuheluun ja käynnissä oli tähän mennessä vilkkain ja avoimin keskustelu Porkkalasta. Uutena argumenttina esitettiin, että asetekninen kehitys oli jo ajanut Porkkalan ohi, joten se ei ollut NL:lle niin tarpeellinen kuin kymmenen vuotta sitten. SS ja VS paheksuivat koko keskustelua. HS uutistoimistoyhteyksien vuoksi tätä keskustelua seurattiin Tanskassakin, mistä HS uutisoi. Keskusteluketju jatkui reilun viikon ja päättyi, kun Geneven konferenssi päättyi ilman kannanottoa tukikohta-asiaan. Tämä oli ensimmäinen kotimaassa aloitettu laaja keskusteluketju, jonka aikana tutkimuksessa mukana olleet

ja monet muutkin lehdet saivat mahdollisuuden julkaista jotain ulkopoliittisesti arasta aiheesta, Porkkalan tukikohdasta. Lehdille oli tullut tilaisuus yhtenä muiden joukossa kokeilla sopivuuden rajoja ja se on mahdollisesti lisännyt halua osallistua keskusteluun.

Seuraava laaja keskustelu sai alkunsa Parlamenttien välisen liiton konferenssista elokuun lopussa Helsingissä. HS teki taas aloitteen julkaisemalla avajaispäivänä pääkirjoituksen, jossa kokousvieraita kehoitettiin panemaan merkille, että lähellä Helsinkiä oli vieraan vallan sotilastukikohta. Tutkimuksessa mukana olleet lehdet julkaisivat kirjoituksesta osia ilman kommentteja. Ainoat moitteet tulivat VS:lta. Porkkala nousi uudelleen juttuaiheeksi, kun yksi kokousedustaja kertoi junamatkastaan Turusta Helsinkiin junassa, jonka ikkunat peitettiin. Puheenvuorosta alkoi useita päiviä kestänyt keskusteluketju lehdistön keskuudessa. Sen aikana kysyttiin mm. miten valtiovalta suhtautuu Porkkalan asemaan nyt, kun siihen oli maan ulkopuolelta kiinnitetty huomiota.

Kesän tapahtumat olivat opettaneet lehdistölle uudenlaista suhtautumista Porkkalaan. Muutamien viikkojen kuluessa aiemmin vähän huomiota saanut mutta ulkopoliittisesti arkaluontoinen vuokra-alue oli tullut huomion ja keskustelun kohteeksi. Kesän kuluessa kotimaiset lehdet olivat siirtäneet näkökulmaa pois mitä saa tehdä -ajattelusta.

Porkkalan vuokra-alueesta käyty lehdistökeskustelu koki suurimman muutokseen syyskuun alussa, kun tarkoin salassa pidetty neuvottelukutsu Moskovaan julkaistiin. Paasikivi ja Kekkonen oli pyydetty tulemaan ja heille oli ennakolta kerrottu NL aikeesta palauttaa Porkkala. Kutsu salattiin Suomessa kaikilta kolme viikkoa NL:n määräyksestä ja neuvottelujen aihe Porkkalan palautus siihen asti, kun NL julkisti asian Moskovassa neuvottelujen alettua. Lehdet kertoivat tietenkin sen, mikä niille annettiin tiedoksi. Merkille pantavaa on, että lehdet eivät neuvottelukutsun julkistamisen jälkeen kysyneet, miksi se oli salattu niin pitkän aikaa. Lehdet eivät kyseenalaistaneet tätä menettelyä, mikä kertoo lehdistön käsityksestä omasta asemastaan suhteessa valtiovaltaan ja erityisesti Paasikiveen. Lehdet eivät myöskään tiukanneet tietoa neuvottelujen aiheesta, vaikka matkaa edeltäneissä pääkirjoituksissa oli viittauksia siihen, että Paasikiven oletettiin tietävän, mistä tullaan neuvottelemaan. Aivan matkan aluspäivinä yhä useampi lehti kirjoitti mahdollisuudesta Porkkalan palautukseen ja YYA-sopimuksen jatkamisesta sen ehtona.

Tämänkaltaisen avoin kirjoittelu Porkkalasta neuvottelun kohteena oli uutta. Lehdet olivat vielä kesän alussa väistelleet Porkkalan tukikohta -aihetta ja syyskuun alkupuolella kirjoitettiin avoimesti mahdollisuudesta sen palauttamiseen. 1950-luvun puolivälin Suomessa muutosta voi pitää huomattavana näin lyhyessä ajassa. Lehdet oppivat kokeilemaan ulkopoliittisen kirjoittelun rajoja ja

kun kielteinen palaute jäi vähäiseksi, siitä rohkaistuttiin ja kirjoitettiin lisää ja avoimemmin. Tässä prosessissa mukana olleet lehdet totuttautuivat yhdessä avoimempaan journalismiin.

Tutkimuksen toinen aihealue oli itsesensuuri, jonka esiintyminen 1950-luvun puolivälin poliittisessa ilmapiirissä oli mahdollista. Tutkimuskysymyksenä oli: Ilmenikö itsesensuuria kirjoittelussa ulkopoliittisesti araksi koetusta Porkkala-aiheesta? Sanomalehdet olivat julkista sanaa, jota lukemalla suomalaiset muodostivat käsitystä maamme poliittisesta todellisuudesta. Ulkopoliitiikalla tarkoitettiin 1950-luvulla pääasiassa Suomen suhteita NL:ön YVA-sopimusta noudattaen. Kaikesta NL:ön liittyvästä ei voinut puhua avoimesti, vaan käytettiin kiertoilmauksia, joita oli opittu tulkitsemaan. Tutkimus osoitti, että tämä ilmiö oli tunnistettavissa Porkkalan vuokra-alueeseen liittyvässä lehtikirjoittelussa kesällä 1955. Touko-kesäkuussa tutkimuksessa mukana oleville lehdille tuotti vaikeuksia liittää NL:n ehdotus omien rajojen ulkopuolella sijaitsevien sotilastukikohtien lakkauttamisesta Porkkalan vuokra-alueella sijainneeseen NL:n laivastotukikohtaan. Lehdet eivät heti reagoineet siihen, että NL palautti Port Arthurin laivastotukikohdan Kiinalle toukokuun lopussa. Asiasta kirjoitettiin vasta myöhemmin kesällä. Tukikohta-sanan ympärille muodostui eräänlainen suojelualue, josta ei oma-aloitteisesti kirjoitettu, jotta NL ei tulkitsisi kirjoituksen tarkoitusta Suomelle epäedullisesti. Lehdille oli muodostunut presidentti Paasikiven ohjauksessa sopivan kirjoitustavan rajat, joiden noudattamisesta lehtien oli itse huolehdittava. Heinäkuusta tuli taitekohta Porkkala-aiheen käsittelyssä. Sitä ennen Porkkalaan liittyvä kirjoittelu oli saanut alkunsa ulkomaisen lehden kirjoitettua siitä ensin, minkä jälkeen tutkimuksessa mukana olleista lehdistä osa tarttui aiheeseen. Tutkimusaineisto osoitti, että lehdet seurasivat aktiivisesti, mitä ulkomailla, erityisesti Britanniassa ja Pohjoismaissa, kirjoitettiin Suomesta. Heinäkuussa HS otti aktiivisen roolin ja alkoi tehdä aloitteita. Tästä seurasi, että muut tutkimuksessa mukana olleet lehdet alkoivat aktiivisemmin tarttua Porkkala-aiheeseen. Lehdet alkoivat yhä enemmän lainata toistensa pääkirjoituksia ja uutisaiheita, jolloin vastuu aiheen esillä pitämisestä ikään kuin jakautui useamman lehden kesken. Porkkala-aiheeseen liittynyt itsesensuuri alkoi antaa hiukan periksi. HS:n toimituspolitiikka oli kaikkein avointa, mihin vaikutti sen muita huomattavasti suurempi levikki, poliittinen sitoutumattomuus ja aktiiviset yhteydet ulkomaisiin uutistoimistoihin ja lehtiin. US oli uutislehtenä aktiivinen ja tarttui nopeasti uutisaiheisiin, mutta sen kirjoittelussa oli havaittavissa Porkkalaan liittyvää aristelua. Tämä saattoi johtua siitä, että Paasikivellä oli aktiivisimmat suhteet juuri US:n päätoimittajaan. Hän sai nopeasti palautetta, jos lehdessä ei kaikkia miellyttänyt Paasikiveä. SS:n kirjoittelua leimasi asema hallituspuolue SDP:n äänenkannattajana. Lehti kantoi siten journalistista ja poliittista vastuuta siitä, että Suomessa ei kirjoitettu mitään, mikä voitiin tulkita NL:n vastaiseksi. Tämä varovaisuus näkyi SS:n kirjoittelussa. Pääkirjoitukset eivät olleet ulkopoliittisesti aloitteellisia,

kuten HS:lla ja osittain US:lla, ja uutisten otsikointi oli maltillista. SS muistutti kesän kuluessa muita lehtiä, että kaikkea Porkkalaan liittyvää ei pidä kirjoittaa liian suoraan. SS:n linja aktivoitui ja vapautui jonkin verran kesän kuluessa vilkkaiden keskusteluketjujen aikana, mutta suurempi muutos tapahtui vasta syyskuussa, kun Paasikiven saama kutsu Moskovaan oli tullut julkiseksi. Muiden lehtien avoimuus tarttui SS:kin. VS:n tiukka linja NL:a koskevaan lehtikirjoitteluun ei muuttunut kesän kuluessa. VS ärsyyntyi HS:n aloitettua avoimemman kirjoittelun Porkkalasta. HS joutui VS:n aktiiviseen seurantaan ja VS jatkoi HS:n moittimista jostain virheelliseksi tai vaaralliseksi katsomastaan kirjoituksesta muiden lehtien jo luovuttua ko. aiheen käsittelystä. VS vaati toistuvasti HS:a vaikenemaan asioista, joista NL:ssa ei VS:n tulkinnan mukaan pidetä. Ruotsinkielisille HBL:lla ja VN:lla oli erityinen suhde Porkkalan alueeseen, jonka pois siirretyt asukkaat olivat pääosin ruotsinkielisiä. HBL:n kirjoittelua leimasi maltillisuus, eikä lehti lähtenyt aktiivisesti vaatimaan Porkkalaa takaisin. Lehti uutisoi Porkkalaa koskevia asioita muiden tavoin, mutta ei ollut aloitteellinen. HBL:n kirjoittelu Porkkalasta aktivoitui aina uutistarjonnan mukaan ja sävy oli neutraali. Lehti aktivoitui SS:n tavoin loppukesällä, kun kaikki kirjoittivat avoimemmin ja aktiivisemmin. HBL:lle muodostui kesän kuluessa erityinen rooli laajemman lukijakunnan tarjoajana VN:n kirjoituksille. VN yhdisti toukokuussa pääkirjoituksessaan lehdistä ensimmäisenä Porkkalan NL:n esitykseen tukikohtien lakkauttamisesta. VN kirjoitti Porkkalaan liittyvistä suuremmin kuin HBL johtuen sen levikkialueesta.

Itsesensuuria ilmeni kesällä 1955 Porkkala-kirjoittelussa sekä itse aiheita kohtaan että varovaisina sanavalintoina. Porkkala kuului usein lehtikirjoituksissakin esitetyn tulkinnan mukaan ulkopoliitiikan piiriin, josta puhumiseen oikeutettuja olivat vain ne, jotka ymmärsivät sitä oikein. Koska aihealue koettiin niin araksi, sitä lähestyttiin kiertoilmauksia käyttäen. Suomalaiset olivat oppineet lukemaan epäsuoraa tekstiä ja löytämään kiertoilmausten todellisen tarkoituksen. Tämä oli normaalia tuon ajan Suomessa. Porkkala-keskustelussa tuon tavan rajoja koeteltiin. HS teki sen tarkoitushakuisesti antaen mallia pienemmille lehdille.

Jatkotutkimusta ajatellen tutkimukseni tuloksista on herännyt kysymyksiä, joihin lehdistä voi löytyä vastauksia. Yksi kysymys on, miten itesesensuuri syveni suhteessa Neuvostoliittoon 1950-luvun jälkipuolella ja siitä eteenpäin Kekkosen vakiinnutettua valtaansa presidenttinä ja NL-suhteiden saadessa yhä uusia muotoja. Tutkimuksen kohteena voisi olla myös, miten kuvaa NL:sta alettiin muuttaa lehtikirjoittelun avulla sen jälkeen, kun oli opittu perussäännöt, mitä NL:sta oli sopivaa kirjoittaa ja mitä ei. Poikkesiko eri lehtien antama kuva NL:sta toisistaan, kun kirjoittelun kohteena oli NL muussakin mielessä kuin vain poliittisena järjestelmänä. Lehtiä seuraamalla voi saada selville, miten itsesensuurin syveneminen Suomessa eteni suhteessa NL-uutisointiin. Säännöllisesti

ilmestyvät sanomalehdet ovat päivittäin tuoneet tilaajilleen päivitetyn tilannekatsauksen. Poliittisissa asioissa, joissa tilanne usein kehittyy vähitellen, kokonaisuuden muodostumista seurataan pala palalta. Lukijoilla on silloin mahdollisuus tottua muutoksiin vähitellen, joskus jopa huomaamattaan.

Tässä tutkimuksessa ei ole seurattu suomalaislehtien kirjoittelua Pohjoismaista ja muista länsimaista samana ajankohtana. Tämän kirjoittelun vertaaminen NL-journalismiin Suomessa voisi antaa yhä monipuolisempaa tietoa mediaan kohdistuneesta poliittisesta vaikuttamisesta ja median poliittisesta vaikuttamisesta lukijoihin. Perustiedon lisääminen tästä asiasta voisi olla mielenkiintoista, sillä media mielipidevaikuttajana on jälleen ajankohtainen aihe.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Suomen Asetuskokoelma vuodelta 1948 I, 1-450

Lehdistö

Helsingin Sanomat 1955

Hufvudstadsbladet 1955

Suomen Sosialidemokraatti 1955

The Economist 1955

Uusi Suomi 1955

Vapaa Sana 1955

Västra Nyland 1955

www-sivut

Eduskunnan www-sivu, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911668.aspx> (viitattu 27.3.2020)

Helsingin kaupunkiympäristön toimiala, Suomen presidentit, <https://suomenpresidentit.fi/paasikivi/> (viitattu 7.3.2020)

Kadettikunta ry:n www-sivu, <http://www.kylmasota.fi/fi/index.php/trumanin-oppi-yhdysvaltojen-patoamispolitiikka/kominformin-perustaminen> (viitattu 28.1.2020)

Kansallisbiografia, Urho Kekkonen, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/632> (viitattu 7.3.2020)

Savonlinnan opettajankoulutuslaitos, Joensuun yliopisto, www-sivu, <http://sokl.uef.fi/juhlakirja/RHOittin.htm> (viitattu 21.2.2020)

Suomen tilastollinen vuosikirja 1955, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/93789/xyti_stv_195500_1955_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y (viitattu 5.11.2020)

Tampereen yliopisto, <https://www15.uta.fi//yky/arkisto/suomi80/tieto18.htm> (viitattu 7.3.2020)

Valtioneuvoston www-sivu, <https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/m1/39> (viitattu 19.1.2020)

Vem är det: Svensk biografisk handbok 1969 s. 284, <http://runeberg.org/vemardet/1969/0300.html> (viitattu 28.2.2020)

Kirjallisuus

Christians, Clifford G ja Glasser, Theodore L. ja Mcquail, Denis ja Nordenstreng, Kaarle ja White, Robert A. *Normative Theories of the Media*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press 2009.

Holmila, Antero ja Mikkonen Simo. *Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944-1949*. Atena Kustannus Oy 2015.

Jensen-Eriksen, Niklas ja Mainio, Aleksi ja Hänninen, Reetta. *Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889-2019*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala 2019.

J.K.Paasikiven päiväkirjat 1944-1956. Ensimmäinen osa 28.6.1944-24.4.1949, toimittaneet Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. Viides painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1985.

J.K.Paasikiven päiväkirjat 1944-1956. Toinen osa 25.4.1949-10.4.1956, toimittaneet Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1986.

Jungar, Sune. Neuvostoliitto – supervalta. Teoksessa *Venäjän historia*, päätoimittaja Heikki Kirkinen, 456-496. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2000.

Katajisto, Kati. *Verraton Virolainen. Johannes Virolainen 1914-2000*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2017.

Kirjavainen, Ilmari. Rajavartiolaitos 1944-1969. Teoksessa: *Rajavartiolaitos 1919-1969*, toimittaneet Uuno Peltoniemi, Kai Säteri, Ilmari Kirjavainen, Martti Avela, 317-455. Mikkeli: Rajamme Vartijat ry 1969.

Kortti, Jukka. *Mediahistoria. Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin*. Tietolipas 250. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2016.

Khrushchev, Sergei N. *Nikita Khrushchev and the creation of a superpower*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University 2000.

Khrushchev, Sergei. *Memoirs of Nikita Khrushchev. Volume 2. Reformer (1945-1964)*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2006.

Khrushchev, Sergei. *Memoirs of Nikita Khrushchev. Volume 3. Statesman (1953-1964)*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2007.

Leino-Kaukiainen, Pirkko. *Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891-1905*. Diss. Historiallisia tutkimuksia 126. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1984.

Lohi, Tuomas. *"Totu sitä sallimahan, mik' ei parkuen parane". Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen Urho Kekkoseen 1944-1956*. Diss. Oulu: Oulun yliopisto 2003. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9514271572.pdf> (viitattu 20.1.2020)

Mainio, Aleks. *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala 2018.

McGuigan, Jim. *Culture and the Public Sphere*. London and New York: Routledge 1996.

Melasuo, Tuomo. Kylmä sota, liennytyt ja kolmas maailma. Teoksessa *Maailman historian pikku jättiläinen*, päätoimittaja Seppo Zetterberg, 890-959. Toinen painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1990.

NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955-1968, toimittaneet V.N. Tsernous ja Hannu Rautkallio. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 1992.

Neuvonen, Riku. *Sananvapauden historia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus 2018.

Paasikiven linja I. Juho Kusti Paasikiven puheita vuosilta 1944-1956. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1956.

Perko, Touko. *Mies, liekki ja unelma. Nobelisti A.I. Virtasen elämäntyö*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2014.

Perko, Touko. Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939-1949. Teoksessa *Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*, päätoimittaja Päiviö Tommila, 9-140. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988.

Polvinen, Tuomo. Neuvostoliitto toisen maailmansodan aikana. Teoksessa *Venäjän historia*, päätoimittaja Heikki Kirkinen, 419-455. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2000.

Polvinen, Tuomo ja Immonen, Hannu. J.K.Paasikivi. *Valtiomiehen elämäntyö 5, 1948-1956*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 2003.

Rentola, Kimmo. *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947-1958*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1997.

Rusi, Alpo. Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Diss. Historiallisia tutkimuksia 118. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1982.

Saarin, Hannes. Demokratian kriisi ja toinen maailmansota. Teoksessa *Maailman historian pikku jättiläinen*, päätoimittaja Seppo Zetterberg, 812-887. Toinen painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1990.

Salminen, Esko. *Aselevosta kaappaushankkeeseen. Sensuuri ja itsesensuuri Suomen lehdistössä 1944-1948*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1979.

Salminen, Esko. *Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955-1962*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1982.

Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Toimittajat: Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto, Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988a.

Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Toimittajat: Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto, Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988b.

Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna- Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Toimittajat: Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto, Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988c.

Suomi, Juhani. *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950-1956.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1990.

Suomi, Juhani. *Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 2016.

Vihavainen, Timo. Vallankumouksesta toiseen maailmansotaan. Teoksessa *Venäjän historia*, päätoimittaja Heikki Kirkinen, 372-418. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2000.

Liitteet

Lyhenteet

HS	Helsingin Sanomat
IS	Ilta-Sanomat
kok	Kokoomus
MI	Maalaisliitto
mpk	mielipidekirjoitus
NL	Neuvostoliitto
nim.	Minimerkkikirjoitus
SDP	Sosialidemokraattinen Puolue
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto

SS	Suomen Sosialidemokraatti
US	Uusi Suomi
USA	Yhdysvallat
VS	Vapaa Sana
YK	Yhdistyneet kansakunnat
yl.osasto	Yleisönosastokirjoitus
YYA	Sopimus ystävydestä, yhteistyöstä ja keskinäisestä avunannosta